ՎԱՀԱՆ ՋՈՒԳԱՍԶԵԱՆ
(ՎԷՆԻՒՍ)

ՑԵՂԻՍ ԳՈՂԳՈԹԱՆ

(The Calvary of My Race)

ՏՐԱՄԱ ՈՒԹԸ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

(Սեբաստիոյ իրական կեանքէն առնուած)

1923
ՏՊԱՐԱՆ «ՊԱՅՔԱՐ»Ի
ՊՈՍՏՈՆ

891.981
891.99
Զ-82
493

ՎԱՀԱՆ ՋՈՒԳԱՍԸԶԵԱՆ
(ՎԷՆԻՒՍ)

ՑԵՂԻՍ ԳՈՂԳՈԹԱՆ

(The Calvary of My Race)

ՏՐԱՄԱ ՈՒԹԸ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

(Սեբաստիոյ իրական կեանքէն առնուած)

1923
ՏՊԱՐԱՆ «ՊԱՅՔԱՐ»Ի
ՊՈՍՏՈՆ

— ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ —

«ՑԵՂԻՍ ԳՈՂԳՈԹԱՆ» ներկայացնելու համար, նախ պէտք է դիմել հեղինակին, որուն վերապահուած է ամէն իրաւասութիւն· գոյացած հասոյթին հարիւրին տասը անոր իրաւունքն է· բացառիկ պարագաներ նկատի կ'առնուին, երբ կանխաւ իմաց կը տրուին։

Վ. Զ.

«ՑԵՂԻՍ ԳՈՂԳՈԹԱՆ»ԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

«Ցեղիս Գողգոթան» իր ամփոփումով անդրադարձած է, 1895-ի ու նոյն տարուան ժամանակակից այն յուզիչ անցքերուն, որոնք տեղի ունեցան Հրէշածին Համիտի ու իր գազանաբարոյ արբանեակներուն հրահանգով, ինչպէս հայկական բոլոր գաւառներուն՝ նմանապէս ալ Սեբաստիոյ մէջ:

Այդ ահաւոր թուականներուն յաջորդեցին սակայն, ահաւորագոյն եւ սարսռազդեցիկ թուականներ, երբ 1915-ին՝ Հայութեան ամբողջական տարագրութիւնը իր բնավայրէն, ու անոր դէմ նիւթուած դժոխային բնաջնջումը՝ արիւնկզակ Թրքութեան դիւային ծրագրով, բոլոր հայ քաղաքներու ու գիւղերու կարգին, Սեբաստիա՛ն՝ իմ նուիրական ծննդավա՛յրս ալ, իր այնքան չէնութիւններէն ու առաւելութիւններէն մերկացուցին:

Այս բոլորէն վերջ, երբ գերեզմաննոցի վերածուած հայկական նահանգներէն ոմանց, վաղուան Հայ պետութեան մասը կազմելու, դէթ սուրբ ու մխիթարական յոյսը կայ այսօր, միւս կողմէ խիստ դառն է լսել թէ, հայկական բոլոր շարժումներուն՝ իր մեծագոյն մասնակցութիւնը բերող Սեբաստիան, Հայաստանի մայրական կողերէն փրցուած որբի մը նման, մէկդի պիտի ձգուի յանձնուելով խորթ մօր մը օտարոտի ձեռքերուն, գութին ու խնամքին:

Վերապրող ո՛չ մէկ սեբաստացի, չի պիտի հանդուրժէ այդ բանին, թէեւ այսօր անոր ուժերէն վեր է, այդ առթիւ վճռական եւ նպաստաւոր քայլ մը առնել, բայց մեծ հաւատք ունինք թէ, մեր վաղուան վրէժխնդիր ու հաշուեյարդար սերունդը, իբրեւ մեր հաւատարիմ աւանդապահը, երբեմնի հայաշէն Սեբաստիան՝ յամառ, տոկուն եւ յարատեւ պայքարով մը պիտի կցէ Հայաստանի:

Այս պահուն սակայն, խայթող ամայութիւնն իր բոյնը դրած է սրտաճմլիկ աւերակներուն մէջ, շնորհիւ Թուրքին աւերիչ ու գիշատիչ ձեռքերուն, հո՛ն, ո՛ւր՝ երբեք շէնութիւն կար, կեանք կար, եռուզեռ կը տեսնուէր:

Բաժանումի ու պանդխտութեան հեռաւոր ափերէն դիտելով այս ամէնը, կը խռովի հոգիս, ո՛վ պաշտելի ծննդավայր, եւ այս էութիւնս լափլիզող բոցերէն խըլուած «Հատորիկս», ուր կը դնեմ իմ շունչիս հետ, իմ սիրտս ու հոգիս, քեզի կը նուիրեմ իբրեւ յաւիտենական յուշարարը լեռնացած տառապանքիդ, ու կը դնեմ զայն ալեծուփ կողիդ վրայ ծաղկեփունջի փոխարէն, ո՛հ այդ սուրբ, անձկայրեաց կողիդ վրայ, որ մէկ հատիկ եւ վսեմ դամբարանը կը պատկերացնէ հազարաւոր զաւակներուդ անմահ յիշատակներուն:

ՎԱՀԱՆ ՋՈՒԳԱՍԸՋԵԱՆ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԵՐ

ՄԻՆԱՍ ՆԱԶԻԿԵԱՆ, Սեբաստիոյ հանրային գործերու ղեկավարը․
ԷԼՄԱՍ, Մինասի կինը․
ԵԴՈՒԱՐԴ, Մինասի եւ Էլմասի մեծ որդին․
ԱՄԱՏՈՒՆԻ, Մինասի եւ Էլմասի փոքր որդին․
ՊԵՏՐՈՍ ՀԷՔԻՄԵԱՆ, Սեբաստիոյ հսկան․
ՄԱՐԻԱՄ, Պետրոսի կինը․
ՍԵՊՈՒՀ, Պետրոսի եւ Մարիամի փոքրիկը․
ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ (այր մարդ), Սեբաստիոյ մուրացիկը․
ԱՀԱՐՈՆ ՆԱԶԻԿԵԱՆ, Մինասի եղբայրը, եւ Մայր Եկեղեցիի թաղին ինքնապաշտպանութեան հերոսը․
ԱՂԱՒՆԻ, Ահարոնի նշանածը․
ՓԻԼՈՍ-ՎԱՌԵԿ, Յանգախօս զաւեշտաբանը․
ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ, Պետրոսի արիւնխում թշնամին, եւ փողոցային անբարոյիկ թիփ մը․
ՄԷՄՄԷՏ ԷՖԷՆՏԻ, Սեբաստիոյ հայատեաց ոստիկանապետը․
Ա․ Բ․ Գ․ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ, Մէմմէտ Էֆէնտիի գործակիցները․
ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ, Սեբաստիոյ կուսակալը, եւ Համիտի հայասպան քաղաքականութեան գործադրիչը․
ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ, Սեբաստիոյ վատահամբաւ զինուորական հրամանատարը․
ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ (Զէրքէզ), Սեբաստիոյ ոստիկանական հրամանատարը․
ՀԱՍԱՆ, Խալիլ Պէյի թիկնապահը․
ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ (Քիւլխաշենց), Սառաչհանայի ջարդարարը
ՊՕՂՈՍ ՔԷՕՇԷԵԱՆ, Սեբաստիոյ տիպար Հնչակեանը․
ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ԱՒԵՏԻՍ, Պօղոս Քէօշէեանի եղբայրները․
ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ, Խուզարկու Թուրք մը․

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՆ, ...
ԳԱՐՍԼԸ ՄԷՄՄԷՏ, Թալանող Թուրք մը·
ՀԱՖԸԶ, Թալանող ուրիշ Թուրք մը·
ՄՈՒՆԵՏԻԿ, Զարդի դադարման լրաբերը·
ԶԻԼՖԻ, Մինասի կեղծ պաշտպան ոստիկանը·
ԹՈՐՈՍ, Մայր Եկեղեցիի մէջ ծառայող ժամկոչը·

Քէօշէեանններու գործաւորներ, Թուրք խուժան, Թուրք ոստիկաններ ու զինուորներ, պահուող ու փախչող Հայեր, Հայ դպրոցի աշակերտներ, Հայ փոքրիկներ, հարսնեւորներ·

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

Բեմը կը ներկայացնէ Մինաս Նազիկեանի բնակարանը, Սեբաստիոյ Մայր Եկեղեցիի թաղին մէջ եւ շուկային մօտ: Ներսը զարդարուած է կիսաբեւելեան եւ կիսեւրոպական ճաշակով: Երկու կողմի պատերէն կախուած են հրացաններ, փամփշտակալներ եւ սուրեր: Աջ կողմէն կը բացուի դուռ մը, որ տանը բակը ու անկէ ալ փողոց կ'առաջնորդէ: Ձախ կողմէն կը բացուի ուրիշ դուռ մը, որ տանը ներսի սենեակները կը տանի, իսկ մէջտեղը կը տեսնուին պարտէզին վրայ նայող երկու բաց պատուհաններ:

Վարագոյրը վեր բարձրացած պահուն, բեմը բոլորովին մութ է. պատուհաններէն միայն կը նշմարուին դուրսի հորիզոնը կէտկիտող պլպլուն աստղեր: Բեմին ետեւէն նախ կը լսուին, գիշերուան լռութիւնը խանգարող հեռաւոր սայլերու սուլոցներն ու ճզրտոցները. քիչ վերջ աքաղաղը կը խօսի, յետոյ *Մուէզզինի «Ալլահ էքպէրը»*, որուն կ'ընկերանայ շան մը ոռնոցը, եւ այդ ոռնոցը կը շարունակուի այդպէս մինչեւ *Մուէզզինի* աղօթքին վերջանալը:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Մինաս

ՄԻՆԱՍ.— (իր ձեռքին մէջ վառած մոմ մը բռնած, ձախ կողմի դռնէն բեմը կուգայ՝ երգելով) *Առաւօտ լուսոյ, արեգակն արդար*...: (իր երգը շարունակելով դէպի աջ կողմի դուռը կ'ուղղուի, ու անկէ եկեղեցի կ'երթայ, իր ձայնը հեռաւորութեան մէջ կորսնցնելով:)

Հետզհետէ բեմը լուսաւորուիլ կը սկսի արշալոյսի ցոլքերով. լուսաբացին հետ թռչուններու ճռուողիւնն ալ

կը սկսի դրսէն, եւ պատուհաններէն կը տեսնուի պարտէզի գեղեցկութեան մէկ մասը: Հետզհետէ կը լսուին շուկայէն պղնձագործներու, դարբիններու եւ այլ արհեստաւորներու մուրճին, կռանին ու անիւին աղմուկները, այդ աղմուկներուն մէջէն կը լսուին կարկանդակավաճառին խօսքերը, որ կ՚ըսէ «տաքուկ տաքուկ չէօրէկներ, դայմախ իշի, սիւտ իշի, դապա դապա կէվրէ՛կ, թա՛զէ կէվրէկ, խա՛ս կէվրէկ, նազէթլի տիր, կէվրէ՛կ հա՛, աղուո՛ր են, զնեցէ՛ք»: Փողոցէն կը բարձրանայ հիներ հաւաքող Պըդըն էմիին աղաղակը, որ կ՚ըսէ «էսկինի կէտիեօր, էսկինիզ վա՞ր մը՛... էսկի էնթէրիտէն, զընտրատան, կէօմլէկտէն, այեազ զափուտան վա՞ր մը՛»: Յաջորդաբար կը լսուին կաւ եւ աւազ ծախող հէօլլիւկճիին խօսքերը, որ կ՚ըսէ «հէօլլիւկ հա՛, հէօլլիւկ հա՛, պաշ քիլի հա՛, մէրէզում քիլի հա՛»: Դդմավաճառին խօսքերը, որ կ՚ըսէ արագ կերպով «գա՛պագ, գա՛պագ, գա՛պագ, հոգգասը օն փարիս»: Խնձորավաճառին խօսքերը, «էլչի էլմա հա՛, մայախօշ էլմա հա՛, հոգգասը պէ՛շ փարիա»: Կանաչ սոխ ծախողին խօսքերը, «Օղլա՛ն սողանի՛, նանէ՛, մաղտանո՛ս»:

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մարիամ եւ Սեպուհ

ՍԵՊՈՒՀ.— (իր մանկական լացը կը լցնէ տանը ներսէն) *Ուո՛ւէ, ուո՛ւ է, ո՛ւուէ*:

ՄԱՐԻԱՄ.— (իր փոքրիկը օրօրոցին մէջ դրած, ձախ ոտնէն բեմը կուգայ, եւ օրօրոցը գետինը դնելէ վերջ, սաւանով մը կը ծածկէ զայն: Արագ կերպով կ՚երթայ պատուհանները կը գոցէ, այդպիսով դուրսի աղմուկները կը դադրին, եւ նորէն օրօրոցին մօտենալով, փոքրիկը կը սկսի օրօրել):

ՍԵՊՈՒՀ.— *Ո՛ւուէ, ո՛ւո՛ւէ, ո՛ւո՛ւէ...*:

ՄԱՐԻԱՄ .— (տխրադէմ) *Ինչո՞ւ արթնցար իմ հոգիս, իմ սրտիս կտորը. քնացի՛ր, քնացի՛ր, քանի մանկական երջանկաւէտ օրերը քու բաժինդ են. քնացի՛ր, քնացի՛ր, անուշի՛կ, իմ աղուորիկ Սեպուհս, մայրիկիդ սրտին ու հոգիին վէրքերը շատ դառն են, շա՛տ խորունկ են արդէն, մայրիկդ արդէն շա՛տ կուլայ, դուն մի՛ լար գոնէ, քնացի՛ր, քնացի՛ր, ա՜խ, հիմա հայրիկդ մեր գլխուն վերեւ ըլլա՛ր, ո՜րքան պիտի ուրախանար, պիտի հրճուէր քեզ տեսած պահուն. ի՜նչ աննման սէրերով ու երազներով իրարու հանդիպեցանք..., իսկ այսօ՛ր, ան բաժնուած է մեզմէ լեռներով, ծովերով ու անսահման տարածութիւններով:*

ՍԵՊՈՒՀ .— (Լռիկ մնջիկ կը քնանայ):

ՄԱՐԻԱՄ .— *Ահա կը քնանայ իմ հրեշտակս, իր աչքերը փակել սկսաւ, եւ ես անգամ մը եւս առանձնանալ կը սկսիմ իմ սրտիս ու հոգիիս հրաբորբոք անցքերուն հետ:*

(Մէկ կողմ դառնալով) *Ախ այդ Պոլի՛սը իր տիրոջը գլխին փչէ, քա՛նի քանի ծաղիկ երիտասարդներ հոն գնացին ու ալ չը վերադարձան, քա՛նի քանի լոյսի պէս հարսներ ու աղջիկներ իրենց հեռացած ամուսինին ու նշանածին սիրովն ու կարօտովը կը վառին ու կը տապկուին, քա՛նի քանի ինձ նմաններ, տուներու մէջ, դռներու ետին՝ իրենց հեռացած, տարիներով բաժնուած սիրելիներուն վերադարձի ճամբան սպասելով, աչքերնին արցունքով կուրացուցին, ի՜նչ էր իմ երազս աղջիկ եղած պահուս, եւ ի՛նչ եղաւ հիմա՛, հարս ըլլալէս վերջ. տո՛ւն ունիմ, տիրական չ'ունիմ, սիրտ ու սէր ունիմ սիրական չ'ունիմ, ցերեկը հանգիստ ու դադար չ'ունիմ, իսկ գիշերը քուն. իմ ննջարանիս ամայութեան մէջ կեցած, խոր վրդովանքով արիւն-արցունք կը թափեմ մինչեւ լոյս, ու մեր պարտէզին մէջի մշտահոս աղբիւրը ինծի ընկերանալու, ինծի պէս լալու ու իմ անվերջ արցունք-*

ներուս խառնուելու համար կարծես, իր հեծկլտագին մրմունջները կը շարունակէ իմ հետ գիշերային խոր լռութեան մէջ. մինչ ամուսինս, իբրեւ իսկական մարդ, իբրեւ հաւատարիմ սիրոյ ուխտակից, ո՛վ գիտէ, բաժանումի լեղի բաժակը որքան դառնութեամբ կ՚ըմպէ: Ա՛խ, Պետրո՛ս, Պետրոս, երբ պիտի աւետես ինծի ցանկալի վերադարձդ, ու մեր տունը նորէն դրախտի վերածես...:

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Մարիամ եւ Մինաս

ՄԻՆԱՍ.— (դրսէն՝ բակին դուռը կը զարնէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (դէպի դուռը ուղղուելով) *Ո՞վ է դուռը զարնողը:*

ՄԻՆԱՍ.— (Դրսէն) *Հայ հայու տղայ է, եղբայրդ է:*

ՄԱՐԻԱՄ.— (դուռը կը բանայ):

ՄԻՆԱՍ.— (ներս մտնելով ու աթոռի մը նստելով) *Մարիա՛մ, գիտես՝ որ ամէն օր այս առենը եկեղեցիէն տուն կը վերադառնամ, ինչո՞ւ այդքան վախկոտութեամբ դուռը կը բանաս:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Վախկոտութեան պատճառ մը չիկայ, միայն թէ, աշունը մօտեցաւ. Հօրքօ-Մօրքօն նորէն գիւղերէն քաղաք եկած է. երէկ առաւօտ եկաւ շատ մը գլուխս ցաւցուց. քիչ ողորմութիւնով չի գոհանար..., ես ալ կարծելով, որ այսօրուան դուռը զարնողը նորէն ան կ՚ըլլայ, կանխաւ հարցուցի, որպէս զի եթէ ան ըլլար, դուռը չը պիտի բանայի. գիտես որ իբրեւ իմ խնամատար եղբայրս, քեզմէ բան չ՚եմ պահեր. իմ սիրտս կոտրած է, ես չ՚եմ կրնար զբաղիլ Հօրքօ-Մօրքօներով, իմ ցաւերս ու վէրքերս խորունկ են, եւ ինծի կը բաւեն ամէն կերպով:*

ՄԻՆԱՍ.— *Մարիա՛մ, ի՞նչ է ցաւդ. արդեօք Պետրոսին Պոլսէն ետ չըդառնա՞լն է. բայց, ատոր համար*

ինչո՞ւ կը նեղուիս, չե՞ս գիտեր որ, որքան ալ որ հայրերնիս շուտով մեռաւ, եղբայրներուդ գլխին վրայ տեղ ունիս, անոնք այնքան կը սիրեն քեզ, որ հօրս բացակայութիւնն իսկ կը մեղմացնեն, քու վրայ ծնողքի հաւասար գուրգուրանք ցոյց տալով:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ես գիտեմ այդ բոլորը, գիտե՛մ որ եղբայրներս զիս կը սիրեն, կը պաշտեն, հանգիստ կը պահեն կատարելապէս, բայց ուրիշներէն կ'ամչնամ. ո՛չ բազմութեան, ո՛չ ալ հասարակութեան մէջ ելլել կ'ուզեմ, քանի որ ամէն մարդ իմ վրաս կը խօսի թէ «այնքան սիրով ու փառաւոր հանդիսով՝ մեր ամուսնութեան պսակը կատարուելէ վերջ, ամուսինս զիս երեսի վրայ ձգած, Պոլիս գացած է, ու այս կողմը չի նայիր այլեւս»:

ՄԻՆԱՍ.— Ուրիշներու խօսքը ի՞նչ արժէք ունի, քանի որ Պետրոսը եւ դուն այնքան տաքուկ եւ հաւատարիմ սիրով ձեր ընտանեկան յարկը կազմեցիք: Ամուսինդ տարին տասներկու ամիս՝ շարունակ Պոլիս չի մնար, օր մը կը դառնայ ետ կուգայ, եւ այդ խօսողները, բո՛լորն ալ ամօթահար կը մնան. ես Պետրոսին նկարագիրը լաւ կը ճանչնամ, ան շատ չը պիտի ուշանայ, պիտի վերադառնայ, եւ եթէ Տէրը կամենայ այդ օրը, որոշած եմ կառք մը վարձել, ու մինչեւ Աստղիկ Գետը դիմաւորել երթալ, հետերնիս ուտելիք եւ խմելիք ալ կ'առնենք, ինչպէս նաեւ Ջութակահար Հէրոէմը կամ Հաճի Պօղիկը, եւ գետին եզերքը, անուշ ջուրերուն մօտ, աղուոր ուրախութիւն մը կ'ընենք Պետրոսին հետ: Թողունք առայժմ այդ, ինծի ըսէ թէ, փոքրիկ Սեպուհս ի՞նչպէս է:

ՄԱՐԻԱՄ.— Սեպուհը աղէկ է. քիչ առաջ կուլար, ներսէն հոս բերի, օրօրեցի եւ շուտով քնացաւ. ինծի նեղութիւն չի տար, բայց ինչ ընեմ, որ հայրը գլխին վերեւ չէ, կարծես թէ, որբ մըն է մշտնջենաւոր, որուն

աչքերուն մէջ իմ տառապանքներս կը կարդամ: (Վեր-ջին խօսքերը ըսած պահուն սաստիկ կը յուզուի):

ՄԻՆԱՍ.— Մարիա՛մ, այսօր քեզ շատ փոխուած կը տեսնեմ, ըսէ՛, շո՛ւտ ըսէ նայիմ, ի՞նչ է արդեօք պատ-ճառը, երէկ եւ նախորդ օրերն ալ ամուսինդ Պոլիս էր, բայց այսքան մտատանջութիւն եւ սրտմտութիւն չ'էի տեսներ քու վրայ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ամէն օր մէկ չ'ըլլար, ես եղբայրներէս՝ գետնէն մինչեւ երկինքը շնորհակալ եմ, բայց չե՛մ ուզեր անոնց վրայ բեռ ըլլալ...:

ՄԻՆԱՍ.— (կ'ընդմիջէ) *Մա՛րիամ գիս կը վիրաւո-րես:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Եղբա՛յրս, ես խօսքս չը վերջացուցի, ես «բեռ ըլլալ» չ'էի ուզեր ըսել:*

ՄԻՆԱՍ.— Հապա ի՞նչ էր միտքդ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Իմ խելքս գլուխս չէ, ես միայն սա հասկցնել կ'ուզէի թէ, քանի որ ես ամուսնացած եմ, եւ այսօր փոքրիկ մըն ալ ունիմ, կ'ուզեմ որ հայրը այդ փոքրիկին վերեւ ըլլայ:

ՄԻՆԱՍ.— Քեզի արդէն ըսի թէ, շատ չ'ուշանար, օր մը՝ այդ օրն ալ կը տեսնենք, մեծ է Աստուծոյ զօ-րութիւնը, եւ տասա անոր պարգեւած շնորհքը:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ո՛չ միայն իմ մասին խօսելով է որ կ'ըսեմ, այլ երբ ո՛եւէ ընտանիք մը կը տեսնեմ, որուն անդամներէն մին կը բացակայի պանդխտութեամբ, սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ, չ'եմ դիմանար, այս տպա-ւորութիւնը ամուսնանալէս վերջ չէ որ կ'ունենամ, այլ ամուրի եղած պահուս ալ, նոյն տխուր տպաւորութիւնը կ'ունենայի միշտ, եւ երբ, այսօր միեւնոյն բացակա-յութիւնը, միեւնոյն բաժանումը կը տեսնեմ իմ նորա-կազմ ընտանեկան յարկին մէջ, քեզի սրտբացօրէն կը խոստովանիմ թէ, հոգեկան փլուզում մը կ'ունենամ:

ՄԻՆԱՍ.— Լա՛ւ, կ'ըմբռնեմ ինչ ըսելդ...:

ՄԱՐԻԱՄ — Եղբա՛յր, դուն շատ լաւ գիտես, որ հայրս երբ ժամանակին Պոլիս էր, մեր ընտանեկան յարկը որքան ցուրտ եւ ճնշիչ մթնոլորտի մը տակ կը գտնուէր. այն ատենը ես շատ փոքր էի, բայց այսօրուան պէս կը յիշեմ. ո՛հ ի՞նչ ցաւալի վիճակ էր այն, հայր չի կար մեր գլխին վերեւ, եւ մայրս օրերով, ամիսներով դէմքը կախած ու տրտում, հօրս ճամբան կը սպասէր, օր մըն ալ չանթահարող հեռագիր մը, անոր մահը, եւ մեր սուգի սեւ օրը կը գուժէր, խե՛ղճ մայրս ո՛րքան լացաւ. դեռ կը սոսկամ ես, երբ այդ վայրկեանները կը յիշեմ: Գալով ամուսինիս տարուան մօտ բացակայութիւնը, տխուր կանխազգացութիւններով զիս կը պաշարէ այսօր:

ՄԻՆԱՍ — Քո՛յրս, Աստուած ողորմած է, դուն այդքան մի վախցներ ինքզինքդ. իրա՛ւ, հայրս երբ Պոլիս մեռաւ, այդ շատ գէշ ազդեց մեր վրան, բայց ան թէ՛ տարիքը առած էր, եւ թէ հիւանդ էր, իսկ Պետրոսը առոյգ ու կորիճ երիտասարդ է, եթէ նա իմ գիտցածս է, մէկ տարին երկու չ'ըներ, կամ քեզ Պոլիս տանիլ կուտայ, կամ կը վերադառնայ Սեբաստիա կուգայ:

ՄԱՐԻԱՄ — Աստուած չ'ընէ, ես Պոլի՞ս երթամ, թո՛ղ այդ օրը չը տեսնեմ, ես ծննդավայրիս կապուած եմ ո՛չ միայն իմ զգացումներով, իմ նախասիրութիւններով, այլ ա՛յնպիսի համոզումներով, որ հազար անգամ պիտի նախընտրէի Սեբաստիա մնալ աղքատիկ, համեստ կեանքով, քան թէ եւրոպականացած Պոլսոյ ճոխութիւններուն մէջ. իմ հիւղս ինծի համար պալատ է ծննդավայրիս մէջ, ուր կը գտնուին մանաւանդ իմ բոլոր սիրելիներս, եւ անոնց կարգին դուն:

ՄԻՆԱՍ — Անշուշտ պէտք է գիտնաս, որ մենք քեզ Պոլիս ղրկող, քու մէկ մազէդ անցնողը չ'ենք. մանաւանդ ինչպէս դուն ըսիր, ո՛եւէ հայ ընտանիք՝ չենք ուզեր որ իր բնավայրէն մէջ բաժնուի, իր մէկ անդա-

մէն, եւ կամ ամբողջապէս հեռանայ Հայաստանէն, սակայն, ի՞նչ կրնանք ընել, ընտանեկան յարկին մէջ նիւթականի պէտքն ալ անհրաժեշտութիւն մըն է, ուրիշներուն ձեռքը նայիլ շատ դժուար բան է։

ՄԱՐԻԱՄ․— Շիտակ ես։

ՄԻՆԱՍ․— Դուն գիտես որ մենք Պետրոսէն բան չ'ենք խնայեր, ո՛չ ալ Պետրոսը բան մը կը խնայէ մեզմէ, բայց, ո՞վ գիտէ, ան ալ մարդ է, իր յատուկ հոգեբանութիւնը ունի, եւ նիւթականապէս անձուկ վիճակ մը զինք շատ պիտի վրդովէ, երբ պատահի որ ան քեզ Պոլիս տանիլ ուզէ, անշուշտ մենք պիտի աշխատինք ամէն գնով համոզել ու ստիպել զայն, որ Սեբաստիա վերադառնայ, մանաւանդ որ Պետրոսը լաւ արհեստաւոր է, եթէ Պոլիս շատ պիտի շահի, Սեբաստիա թո՛ղ գայ, քի՛չ շահի ու քիչով գոհանայ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Այդ կրնա՞յ իրականանալ։

ՄԻՆԱՍ․— Ինչո՞ւ չէ, ա՛խ աչքը կուրանայ այս Թուրք կառավարութեան, հայութեան արիւնն ու ծուծը քամեց․ Պետրոսը ինչո՞ւ Պոլիս պիտի երթար․․․։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ի՞նչպէս։

ՄԻՆԱՍ․— Վեց հարիւր տարի է, ծոյլ, կողոպուտի վարժուած Թուրքը, իր հպատակներուն արիւն–քրտինքով շահածը, տուրքեր դնելով, աւազակութեան այլ եւ այլ վարպետուկ միջոցներով կ'իւրացնէ, կ'ապրի, ու իր վնասակար, վտանգաւոր ու մակաբոյծի գոյութիւնը կը շարունակէ․ իսկ անոր հպատակներու կարգին, մանաւորապէս հայը, հազիւ իր վաստակին մէկ մասին կը տիրանայ․ սա՛ կառավարութիւն չէ, այլ կազմակերպուած աւազակախումբ մը, որուն պետը՝ Սուլթանը Պոլիս կը նստի, ու անոր արբանեակները, վալի, միւթէսարրըֆ, գայմագամ, եւայլն եւայլն ցրուած են գաւառներու մէջ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Գե՛տինը մտնեն բոլորն ալ․․․։

П 57109

ՄԻՆԱՍ.— Դեռ չեմ յիշեր տէրէ-պէկերուն մեր գլխին բերած փորձանքները. Ուլաշի եւ ուրիշ հայ գիւղերու շրջակայքը ասպատակող, առեւանգումներ ու աւազակութիւններ կատարող, եւ Սեբաստահայութեան պատուհասը դարձող Մէհր-Ալի բռուած չնագայլէն սկսելով, մինչեւ քաղաքին մէջ սովալլուկ գաղաններու պէս բոյն դրած Նուրի պէկերն, Էմիր պէկերն, ու ասոնց նման վատահամբաւ մարդիկ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Կոտրի՛ն, սատկին, հողերը փակչին ամէնն ալ.....:

ՄԻՆԱՍ.— Դեռ չեմ յիշեր, սա Գավազ-Եաղին, Աճամ թաղը, կառավարութեան բերած, լեցուցած՝ Թուրք գաղթականներու հասցուցած չարիքները, որոնց Սեբաստիա մտնելէն ասդին, քաղաքին խաղաղութիւնը բոլորովին խանգարուեցաւ. գիշեր ցերեկ հանգիստ չի կայ: Հա՛պա այս տարին կառավարութեան ուրիշ մէկ ընթա՞ցքը... քաշուելիք բան չէ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ո՞ր ընթացքը:

ՄԻՆԱՍ.— Պարզեմ քեզ: Ինչպէս Սեբաստիոյ, նմամանապէս բոլոր հայ քաղաքներուն մէջ, վստահ եմ, վարպետ, առաջնակարգ հայ արհեստաւորներ կան: Օրինակի համար, Սեբաստիոյ մէջ գտնուած շատ մը պղնձագործներ, ատաղձագործներ, կահագործներ, դանակագործներ, երկաթագործներ, ոսկերիչներ, կօշկակարներ, դերձակներ եւայլն եւայլն, հակառակ գիրենք շրջապատող դժուարին պայմաններուն, Եւրոպական այս կամ այն քաղաքներու արտադրութեան հաւասարող՝ ապրանք, գործ կ՚արտադրեն, բայց քաջալերութիւն չ՚են գտներ, նիւթական վարձատրութիւն չիկայ: Ինչո՞ւ՝ Սեբաստիոյ մէջ պատրաստուած այն գեղեցիկ պղնձէ ամանները, հագուագիւտ փայտերով շինուած աթոռներն ու կահ կարասիները, Նրբակերտ դմելիներն ու դանակ-

ԳՐՔԵՐԻ ... ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ները, եւ այսպէս շատ մը ուրիշ արտադրութիւններ, օտար երկիրներու շուկաները սպառելով, Հայ արհեստաւորին յոյս ու նիւթական քաջալերութիւն չը բերէին. Պետրոսի նման արհեստաւորներ ի՞նչ գործ ունէին Պոլիս կամ այլուր, ինչո՞ւ անոնք իրենց ծննդավայրին մէջ իսկ մեծ առաջդիմութիւն չ'ունենային, եթէ երկրի ճարտարարուեստին ու տնտեսական կեանքին հոգ տանող, մանաւանդ այդ կեանքէն հասկցող կառավարութիւն գտնուէր, բայց Թուրքը ինչո՞ւ պիտի մտահոգուի այդ բաներով, երբ մանաւանդ իր յիմար տրամաբանութիւնով, կը կարծէ թէ, ոչինչ ունի այդ բոլորին մէջ. չէ՞ որ Թուրքին մէկ մասը աւագակութեամբ կ'ապրի, միւս մասն ալ ոստիկան, զինուոր, պաշտօնեայ կ'ըլլայ, ծուլօրէն կառավարութեան սենեակներուն մէջ որջանալու համար, եւ ամսէ ամիս ալ իր ամսականը կ'առնէ, «կեա՛նքն ալ այս է, կառա՛վարելն ալ այս է» կ'ըսէ, իր գործը կը նայի. թէեւ այդպիսով նա իր գերեզմանը կը փորէ, եւ անխուսափելի կերպով հոն պիտի գլորի, բայց կը ցաւիմ որ մենք ալ կը տուժենք, քանի որ չը քաջալերուող Հայ արհեստաւորը պարտաւոր է գաղթել, եւ իր ապրուստը ուրիշ տեղ փնտռել:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր հայութեան վիճակը, չե՛մ գիտեր, մեր դրացի Արապկիրցի Աննակիւլը՝ երէկ ամուսինիս մասին խօսած պահուս, կ'ըսէր թէ «Արապկեր, Ակին, Փինկեան, Տիվրիկի, Չմշկածակ պանդուխտի ցուպը ձեռքը առնողը Պոլիս կամ այլ տեղեր կը դիմէ». Ակնցիներու համար մասնաւորապէս կ'աւելցներ թէ «Ակնցիները իրենց հեռացող զաւակներուն վրայ, Ակինի երգ մը ունին, կ'երգեն այնքան տխուր ու մելամաղձոտ խօսքերով ու եղանակով, որ մարդուս հոգին բզիկ բզիկ կ'ընէ»:

ՄԻՆԱՍ.— Մարիա՛մ, գիտե՛մ, գիտե՛մ այդ բոլորը, ես թէեւ Սեբաստիոյ մէջ կ'ապրիմ, բայց ասեղին ծակէն

մինչեւ Հնդկաստան, Չինաստան կը դիտեմ: Մէկ քանի տարի առաջ, եղբօրս Ահարոնին հետ, Տիվրիկի այցելած առեննիս, Ակին եւ Փինկեան ալ հանդիպեցանք. այդ պահուն քանի քանի անգամ լսեցի այդ Ակինի երգը, եւ շատ յուզուեցայ. այդ երգին կերտուածքը թէեւ Թուրքերէն բառերով, բայց մէջի զգացումը, մէ՛կ խօսքով կատարելապէս հայկական է, որովհետեւ հա՛յն է միշտ գաղթեր, պանդխտացեր, քանի որ իր ապրուստը իր ձեռքէն կը խլեն, իր բնիկ երկրին մէջ, կեանքի, գոյքի ու պատիւի ապահովութիւն չիկայ. մէկը կը գաղթէ ապրուստի դժուարութեան, իր վաստակին յափշտակութեան համար, միւսը կը գաղթէ կեանքի անապահովութեան համար. հարս ու աղջիկ, ծեր ու փոքր անտէր, անօգնական դռներու ետին կը մնան, Թուրքին եւ Քիւրտին սպառնալիքին տակ միշտ:

ՄԱՐԻԱՄ .— Ափսո՛ս, հազա՛ր ափսոս:

ՄԻՆԱՍ .— Մարիա՛մ, դեռ մինչեւ այսօր կը յուզուիմ, երբ կը յիշեմ Տիվրիկի մեկնած գիշերնիս. ճամբան, օր մը պանդոկի մը մէջ անցուցինք, նոյն օրը՝ կէս գիշերուան մէջ, այդ Ակինի երգը լսեցինք, այնքան հոգետռոշոր շեշտերով, որ մեր հետաքրքրութիւնը չկրցանք զսպել, եւ գացինք ուղղակի տեսնելու զայն երգողը՝ ու մօտէն լսելու. նա՛ բաժանումի դառնութիւնը ամբողջութեամբ մեր սրտին մէջ լեցուց այդ երգով, մեզ ալ յուզեց, լացաւ ու լացուց իրեն հետ. տարիներ անցած են, ամէն անգամ որ կը յիշեմ այդ երգը, հոգիս կը փոթորկուի, աչքերս արցունքով կը լեցուին. իրաւ Մարիամ այս պատմածներս քեզ աւելի մտածկոտ ու մտատանջ կը դարձնեն, եւ ես դիտմամբ կը համառօտեմ զանոնք, սակայն անցեալի այդ պատկերը երբ իմ աչքիս առջեւ կը ներկայանայ, կ՚ուզեմ անոր վրայ խօսիլ ու խօսիլ:

ՄԱՐԻԱՄ .— Ստոյգ է թէ, ինչ որ պանդուխտի կեանքը, բաժանումի դառնութիւնը կը յիշեցնէ, զիս խորապէս կը տխրեցնէ, բայց միեւնոյն ատեն, այդ այնքան մեծ հետաքրքրութիւն կը ստեղծէ իմ մէջ, որ չեմ ուզեր, բառ մը խսկ զեղչես պատմութեանդ մէջէն:

ՄԻՆԱՍ .— Բայց, միայն այդ երգը չէ, դեռ շատ աւելին կայ, որ իմ յուզմունքներուս իսկական շարժառիթն է: Մեր ճամբորդութեան այդ գիշերը, յեղափոխական Նաթան Մանէնտեանը շղթայակապ, չորս ոստիկաններու հսկողութեան տակ Սեբաստիա կը բերէին, շատ աշխատեցանք, որ ոստիկաններուն գինի եւ օղի հրամցնելով հարբեցնենք զանոնք, ու այդ առիւծասիրտ երիտասարդը կախաղանի վճիռէն ազատենք, հնարաւոր չ'եղաւ... ոստիկաններէն մին սիւնկի թուրք մըն էր, գինիի, օղիի բնաւ չի մօտեցաւ, եւ միւսներուն ալ ըսպառնացաւ, կառավարութեան իմաց տալով, պաշտօնանկ ընել տալ բոլորն ալ, այդպիսով մեր Բլանը ջուրը ինկաւ: Նաթան Մանէնտեանը անշուշտ գիտես, ավէ տարի մը առաջ, կախաղանի վրայ խեղդամահ ըրին, որուն մարմարակերտ շիրիմը կը գտնուի այժմ, Քառասուն Մանկանց գերեզմաններին այն մասին մէջ, որ ղաբիպներու յատկացուած է, եւ Ղարիպլէր կը կոչուի այդ վայրը:

ՄԱՐԻԱՄ .— Նաթանն ալ գիտեմ, Նաթանի գերեզմանն ալ. անոր կախուած օրը, մայրս եկեղեցիէն արտասուելով տուն եկաւ. հո՛ն, եկեղեցիին մէջ բոլոր կիներն ալ լացեր էին, անոր կախուելուն սեւ լուրը իրարու հաղորդելով: Սեբաստիոյ բոլոր կիներն ալ, ծեր՝ թէ երիտասարդ, հարս՝ թէ աղջիկ, երբ մեռելոցի օրերը Քառասուն-Մանկանց գերեզմանոցը կ'այցելեն, իրենց յաւիտեան բաժնուած սիրելիներուն յիշատակը յարգելու համար, բաժին մըն ալ Նաթանի կը հանեն, իբրեւ սըրբավայր ու ուխտավայր անոր գերեզմանը այցելելով.

շատեր տեսած եմ, որ անոր գերեզմանին շուրջը ո՛չ միայն ծաղիկներ ցանած են, այլ մրտենիններու ու վարդենիներու թուփեր տնկած, որպէս զի անոնց շուքին տակ ու անուշ բուրումներուն մէջ հանգչի հէք երիտասարդը․ Ես ինքս անձամբ միշտ պատեհութենէն օգտուելով, այցելած եմ անոր գերեզմանը, կարդացած ու գոց ըրած եմ անոր մարմարեայ շիրիմին վրայի տապանագիրը։

ՄԻՆԱՍ․— Ո՞րն է այդ տապանագիրը, կրնա՞ս ըսել, դժբաղդաբար ես չե՛մ կարդացեր, թէեւ Նաթանի գերեզմանը հեռուէն դիտեր եմ լուռ յուզմունքով։

ՄԱՐԻԱՄ․— Կրնամ ըսել եւ ահաւասիկ։ (կ'արտասանէ յուզմունքով)

ԴԱՄԲԱՆ, ՆԱԹԱՆ ՄԱՆԷՆՏԵԱՆ

«Իբրեւ Հայ անհատ,
«Բնիկ Տիվրիկցի,
«Արիւն անարատ,
«Ազգիս զոհեցի։
«Քսան ամսոյ չափ,
«Զիս բանտը դրին,
«Հրաման անսաց...
«Խեղդամահ ըրին։
«Լուսինը տեսաւ,
«Կրծոյս մարիլը,
«Այլ նա չ'իմացաւ,
«Սիրոյս վառիլը։
«Երկինք կայ վկայ,
«Որ ես հայ ծնայ,
«Այս էր իմ բաժին,
«Իբրեւ Հայ մեռայ։»

ՄԻՆԱՍ․— Կեցցես Մարիամ, այդքանը ի՞նչպէս միտքդ պահեր ես։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ո՛չ միայն այդ, այլ միտքս պահեր

եմ, այս գրութեան հեղինակին անունը, որ եթէ չե՛մ սխալիր Միհրան Իսպիրեանն է, ինչպէս նաեւ տպանագիրը փորագրել տուողին անունը, Ս. Օնպաշեանը, որ նոյն օրը իսկ Սուրբ Նշանի վանքին անտառը՝ խորհըրդաւոր կերպով գնդակահար եղած է:

ՄԻՆԱՍ .— Լա՛ւ, լա՛ւ, կը տեսնեմ Նաթանի մասին շատ աղէկ տեղեկութիւն ունիս:

ՄԱՐԻԱՄ .— Անշո՛ւշտ, եւ աւելին պիտի ուզէի ունենալ. անոր եղերական մահը՝ ազգային սրբազան ներշնչումներ տուած է ինծի:

ՄԻՆԱՍ .— Դարձնենք գրքին միւս էջերը: Այսօր հայութեան վիճակը շատ ցաւալի է. այս ազգին մէկ մասը պանդխտութիւնով, գաղթով կը փճանայ. միւս մասը հալածանքով, սպանութիւնով. ինչե՛ր, ինչեր չե՛ն պատահիր Հայաստանի խոր անկիւնները...

ՄԱՐԻԱՄ .— Ափսո՛ս:

ՄԻՆԱՍ .— Ինչպէս մեր խօսակցութեան մէջ ըսինք «հայը կը գաղթէ, կը պանդխտանայ, որովհետեւ իր ապրուստը կը խլեն իր ձեռքէն, որովհետեւ ազատութիւն չ՚ունի». Նոյնպէս ալ քանի հայը կը գաղթէ, կը պանդըխտանայ, ազատութիւն ձեռք չի կրնար բերել, ու բերէ՛ իսկ, այդ ազատութիւնը հաստատ հիմերու վրայ չի կրնար դնել, որովհետեւ Հայաստան իր երիտասարդուժերէն, իր ընիկ սերունդէն կը զրկուի աստիճանաբար, ու հայ տունն ու երդիքը, հայ հողն ու ջուրը Թուրքին ու Քիւրտին ձեռքն ու անոնց գթութեան կը մնան:

ՄԱՐԻԱՄ .— Ի՞նչ կարելի է ընել այդ մասին իբրեւ արմատական լուծում:

ՄԻՆԱՍ .— Հայութի՛ւնը պէտք է իր հաստատակամ, վերջնական ու վճռական որոշումը ընէ, նա՛, կամ չ՚ըպիտի գաղթէ, չ՚ը պիտի պանդխտանայ, ու իր ուժերը ամփոփելով, կատարեալ միութեամբ, ներքին հաստատուն կապերով, գործնական, հեռատես միջոցներով, եւ

լուրկ պատրաստութիւնով ու կազմակերպութիւնով Թըրքական զազիր լուծը թօթափէ, իր ազատութեան տիրանայ. կա՛մ Եւրոպայի ազդեցութեամբ, որուն վրայ հաւատք չ՚ունիմ, այդ ազատութիւնը ձեռք բերէ, եւ իր սեփական կառավարութիւնը հաստատելէ վերջ, անոր ազդեցութեամբ, Հայաստանը չէնցնէ իր բնիկ ժողովրդով, բացարձակ արդելք դնելով գաղթի։

ՄԱՐԻԱՄ.— Առաջին ըսածդ լաւագոյնն է ըստ իս, իսկ երկրորդին, այսինքն Եւրոպայի աջակցութեան մասին, ես ալ հաւատք չունիմ. հայ ազգը հին օրերէն մինչեւ այսօր, այդ Եւրոպայէն ունեցած ակնկալութիւններուն պատճառով միշտ տուժեր է, ու պիտի տուժէ դեռ։

ՄԻՆԱՍ.— Ուրեմն, խօսքերնիս եզրակացնելով՝ ըսեմ թէ, «ազատագրութեան յապաղում եւ գաղթականութիւն, մէկը միւսին պատճառ, մէկը միւսին արդիւնք են. Հայը կամ պէտք է ազատագրուի, որ բնաւ չը գաղթէ, եւ կամ պէտք է բնաւ չը գաղթէ, իր երկրին մէջ ուռճանայ, զօրանայ, որպէս զի օր մը իր ազատութիւնը իր բազուկին ուժովը խլէ»։

ՄԱՐԻԱՄ.— Ուրեմն, փեսայիդ Պետրոսին Պոլիս մեկնիլն ալ, այդ ազատութիւնը չ՚ունենալնուս համա՞ր էր։

ՄԻՆԱՍ.— Անշո՛ւշտ։ Եթէ Ռուս–Թրքական պատերազմէն վերջ, մեր քեռի Ռուսին Թողէին, որ Ներսէս Պատրիարքին ձեռք բերած, Սան–Սթէֆանոյի դաշնագրին 16–րդ յօդուածը գործադրէր, այժմ Սեբաստիան ալ, ազատագրուած Հայաստանի վեց նահանգներուն մասը կը կազմէր, եւ հայութիւնը իր ճակատին քրտինքը կուտար յօժարակամ իր սեփական կառավարութեան, Հայաստանի վերաշինութեան համար. այն ատենը ո՛չ Պետրոսը կը մեկնէր Պոլիս, ո՛չ ալ Ակնցին, Տիվրիկցին, կամ Արաբկիրցին իրենց ծննդավայրէն կը հեռանային. եւ ո՛չ ալ մեր հայրենիքը հայութենէ կը դատարկուէր.

այդպէս չ'եղաւ սակայն, Սան-Սթէֆանոյի 16-րդ յօդուածը, Պերլինի մէջ 61-րդ յօդուածի վերածուեցաւ, վարպետ ձեռնածութիւնովը Եւրոպայի խարդախ դիւանագէտներուն, եւ այդ յօդուածը այնքան քաշքշուեցաւ, որ բարիք մ'ըլլալու տեղ, չարիք, փորձանք դարձաւ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Ուրեմն, Պետրոսին վերադարձը հայ ազատագրութեան կապուած է. եւ ո՛րքան ուշանայ այդ ազատագրութիւնը, ան Պոլիս պիտի մնայ:

ՄԻՆԱՍ.— Անոր վերադարձը ուղղակի կապ չ'ունի այդ ազատագրութեան հետ, բայց այն պանդխտութիւնը որ վիճակուեցաւ Պետրոսին, արուեստական է ու հակառակ անոր կամքին. կատարելապէս վստահ եմ, Պետրոսը ակամայ գնաց. եթէ Հայաստանը ազատ ըլլար, ան չը պիտի երթար, այսու ամենայնիւ, նոյնքան վստահ եմ, որ նա պիտի վերադառնայ, վաղուան չարիքներն ու անստուգութիւնը աչքի առնելով, քանի որ անոր վառվռուն հոգին երկարատեւ կարօտի չը պիտի դիմանայ: Ամէն մարդ Պետրոսին պէս չ'ըլլար սակայն, կ'երթայ ու ալ ետին չի նայիր. մանաւանդ երբ մեկնողը ամուսնացած չէ, փոքրիկ չ'ունի, եւ երկիրն ալ ասանկ յուսահատեցուցիչ, վտանգաւոր վիճակի մէջ կը տեսնէ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Շիտակ ես, կը հաստատեմ բառերդ:

ՄԻՆԱՍ.— Այս օրերուն մէջ, նոր կարաւան մըն ալ Խարբերդէն սկսեր է, եւ մինչեւ Ամերիկա կ'երկարի: Սեբաստիայէն Պոլիս առ առաւելն տասն երկու օր կը տեւէ, բայց Խարբերդէն Ամերիկա, ամիս ու կէս, երկու ամիս. Խարբերդի նահանգը կը պարպուի. Սեբաստիոյ խանէրն ու պանդոկները լեցուն են այդ մեկնողներով, եւ գնացողին մէկ չորրորդը իսկ՝ աւա՛ղ չը պիտի վերադառնայ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Մեր հայուն վիճակը Աստուծոյ մնացած է, թող անոր անէծքը, անոր կայծակը թափի անոնց գլխին, որ հալածանքով, ու ճիւաղային միջոցներով,

հայը իր ընտանեկան յարկէն կը զրկեն, ու այդ ընտանիքին մէկ մասը պանդխտութիւնով կը փճանայ, միւս մասն ալ իր սիրելիին կարօտովը, ո՛վ գիտէ, քանի քանի ինծի բախտակիցներ կան․․․։

ՄԻՆԱՍ․— Քու վիճակդ մխիթարական է․ Պետրոսը կուգայ․ Պոլսէն եկողները այդ առթիւ յոյս կը ներշնչեն, բայց ազգին պանդխտացող զաւակներուն ապագան ողբալի է ընդհանուր առումով։

ՄԱՐԻԱՄ․— (Ոգեւորուած) *Եղբա՛յր, ուրեմն յո՞յս կուտաս ինծի, ես ալ քեզի յոյս մը պիտի տամ․ եթէ մէկ հայ ընտանիք իսկ կանգուն մնայ իր բնակավայրին մէջ ու իր բարձրութեան վրայ, ո՛չ հալածանքը, ո՛չ տառապանքը, ո՛չ սուրը, ո՛չ հուրը, ո՛չ ալ կախաղանը հայութիւնը Հայաստանէն արմատախիլ պիտի ընեն։*

ՄԻՆԱՍ․— Ապրի՛ս։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Այո՛, կ՚ըմբռնեմ, շա՛տ ցաւալի, շա՛տ ողբալի ու յուսահատական է հայութեան վիճակը, որուն հանդէպ շատ անգամ մեր հոգին կ՚ընկճուի, մեր կորովը կը թուլնայ, բայց մեծ հաւատք ունիմ թէ, ասոնք բոլորը ժամանակաւոր բաներ են։*

ՄԻՆԱՍ․— *Ահա այդպէս քաջի պէս խօսէ, մտատանջ երեւոյթդ մէկդի դիր, որպէս զի սրտապնդուիմ։*

ՄԱՐԻԱՄ․— Հայաստանը պիտի վերականգնի, եթէ նոյնիսկ մէ՛կ հայ մնայ, եւ այդ Հայաստանը իր անցեալի փլատակներուն ու աւերակոյտերուն վրայ, նոր ու փառակերտ շինութիւններ պիտի ունենայ․ հայ ընտանիքը պիտի զօրացնէ միշտ զայն․․․ անոր սի՛ւնը, պահապան հրեշտակը պիտի դառնայ, եւ խեղդամահ նահատակներու ոգին, յիշատակը լուսապայծառ ջահերու նման, միշտ պիտի առինքեն մեզ վառ պահել հայութեան բարձր ձըգտումներն ու ներշնչումները։

ՄԻՆԱՍ․— Թո՛ղ ապրին բոլոր մաքուր, հայրենա—

սէր հայ ընտանիքները, եւ Նաթաններու հոգին անշէջ, անմահ լոյսերու մէջ ողողուի։

ՏԵՍԻԼ ՉՈՐՐՈՐԴ

Մարիամ, Մինաս, Հօրքօ-Մօրքօ եւ Էլմաս

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ — (բակին դուռը կը ծեծէ, ու դրսէն՝ արտասանելու շեշտով ու ողորմուկ ձայնով կ'աղաղակէ) *Հօ՛րքօ, Մօրքօ՛ ողորմութի՛ւն մը տուէք։* (նոյն պահուն դրսէն մեծի ու փոքրի աղմուկներ կը լսուին, որոնք կը պոռան յաջորդաբար «Հօրքօ-Մօրքօն եկեր է»)։

ՄԱՐԻԱՄ — (Եղբօրը՝ Մինասին ուղղուելով) *Եղբա՛յր, տե՛ս, ես քեզի չ'ըսի՞ թէ, Հօրքօ Մօրքօն քաղաք եկած է նորէն, երէկ եկաւ գլուխս տարաւ։*

ՄԻՆԱՍ — *Ի՛նչ որ է, դուռը բաց, խեղճ աղքատին քիչ մը ուտելիք տանք։*

ՄԱՐԻԱՄ — *Եթէ սիրտս կոտրած չ'ըլլար Պետրոսի բացակայութեամբ, թող ամեն օր գայ։* (Կ'երթայ դուռը կը բանայ)։

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ — (Ներս կը մտնէ ցնցոտիներ հագած, գլուխը կախ ու երկարամօրուս, մէկ ձեռքին մէջ գաւազան մը կը կրէ, իսկ միւս ձեռքով իր կռնակին հացի պարկը բռնած, եւ միշտ իր ողորմուկ ու լալկան շեշտով կ'աղաղակէ) *Հօրքօ՛, Մօրքօ՛ ողորմութիւն մը տուէք, կաթերը, մածունները ուտէք, բաղաջները քուլիճաները ուտէք, աղուոր* դազան ֆէպապիները, *ձուկ-ձուկները, դառան մսերը, Ղոյլասարի սալորները դուք ուտէք, ես չ'ուտեմ,* գրո'ղ *ուտէք,* զէհիր ուտէֆ։

ՄԱՐԻԱՄ — (Քմծիծաղով) *Ի՞նչ տարօրինակ մարդ է, թէ՛ կուլայ, եւ ֆէ իր լեզուն վար չի դներ։*

ԷԼՄԱՍ — (Ձախ կողմի դռնէն ներս կը մտնէ, եւ իր խօսքը Մարիամի ուղղելով) *Մարիա՛մ, կէս ժամէն կէս*

օրուան ճաշը արդէն պատրաստած կ'ըլլամ, Թոնիրը այ- սօր շատ տաք էր, ձուկձուկն ու փաթաթէսով քիւֆթէն պատրաստեցի, միւս կերակուրներն ալ պատրաստ կ'ըլ- լան քիչ վերջը, սիրելի՛ս, եթէ կերակուրի ամանները լուացուած չ'են շուտ մը գնա՛, լուա՛, որպէս զի սեղանը իր ատենին պատրաստենք:

ՄԱՐԻԱՄ.— *Առաւօտուն կանուխ ելայ, եւ լուացի բոլորը, եթէ ուրիշ Թելադրութիւն կամ ըսելիք մ'ունի՛ս, պատրաստ եմ լսելու, չ'եմ ուզեր որ տանը բեռը ամ- բողջապէս քու վրայ ծանրանայ.*

ՀՕՐՔՕ–ՄՕՐՔՕ.— (Միշտ իր լալկան շեշտով) Գրո'ղ *ուտէք*, փախլավա*ները*, պէօրէկ*ները*, *ապուրները ու- տէք, դուք ուտէք, ե'ս, ես չ'ուտե՞մ:* (Խօսքը Էլմասի ուղղելով). *Ձուկ–ձուկին, փաթաթէսով քիւֆթէին հոտը քթիս շատ գէշ դպաւ,* գրո'ղ, *ուտելիքներ, քիչ մըն ալ ինծի տուէք:*

ԷԼՄԱՍ.— *Հօրքօ–Մօրքօ, ես շատ գործ ունիմ, զիս մի' զբաղեցներ, քեզի քիչ մը ուտելիք կը ղրկեմ հիմա:*

ՄԱՐԻԱՄ.— (Խօսքը Էլմասի ուղղելով) *Եթէ ո'եւէ տան գործ կայ, շո'ւտ, ըսէ', պատրաստ եմ կատարելու, այնքան մի' մաշեցներ ինքզինքդ:*

ԷԼՄԱՍ.— *Ո՛եւէ գործ չիկայ առայժմ, միայն այս մարդուն* (Հօրքօ–Մօրքօն ցցնելով) *քիչ մը ուտելիք տուէք, ես ահա կ'երթամ:* (Կը հեռանայ):

ՄԻՆԱՍ.— (Հօրքօ–Մօրքօն բարկացնելու համար, կատակելով) *Մարիա'մ, կտոր մը ուտելիք տուր, ճամ- բու դէր երթայ այդ մարդուկը, քիչ մը ձողէ հաց, դոմ- պիկ կամ չոր* պէքսիմէթ *չըկա՞յ որ տաս անոր:*

ՀՕՐՔՕ–ՄՕՐՔՕ.— (Իր լալկան ձեւերով) *Ձողի հա՞ցն ինչ է, չոր* պէքսիմէթը *ո՞ր ակռաներովս պիտի ուտեմ:* (սեւ ակռաները ցոյց կուտայ) *Քիչ մը ձուկ- ձուկ, տաք ապուր տուէք, ուտե'մ, կշտանամ, երթամ*

գետին անցնիմ, պէօրէկ մէօրէկ չէ՞ք չինած, գրո՛ղ ուտէք, դուք ուտէք, ես չ'ուտեմ:

ՄԻՆԱՍ.— (Զուարճալի երեւոյթով կ'երթայ՝ ներսէն արագապէս հաց եւ մսեղէն կերակուր կը բերէ, ու զանոնք Հօրքօ-Մօրքօյին երկարելով) Ա՛ռ, ահա ուզածըդ,, եւ ձայնդ գոցէ, պապենական պարտք մը չ'ունինք քեզի, ի՛նչ ունինք՝ ան պիտի տանք:

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ.— (Ուտելիքները առնելով) Քիչ մը ձուկ-ձուկ ալ տուէք, ներս գնացող խաթունը խոստացաւ ղրկել, ձեր հոգուն ղուրպան, ձուկ-ձուկ ալ տուէք, հոտը քթիս շատ դէշ դպաւ:

ՄԱՐԻԱՄ. (Շուտով կ'երթայ ձո՛ւկ-ձուկ ալ կը բերէ, եւ Հօրքօ-Մօրքօյին երկարելով) Ա՛ռ, դեռ ըսելիքդ մնա՞ց:

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ.— Չէ՛, ղուսուրիս մի նայիք, ես պառաւ, ցնդած մարդ եմ, իմ բերնէս ելածը՝ ականջս չի լսեր. չէ՛ն կեցէք, չէ՛ն պայծառ մնաք, Աստծոյ օրհնութիւնը տուներնուդ դուրս չ'ելլէ, Աստուած մուբառնուդ հացնէ, ուր որ պանդուխտ ունիք ձեզի դարձնէ :(Ուտելիքները պարկին մէջ դնելով հեռանալ կ'սկսի):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Հօրքօ-Մօրքօյին վերջին խօսքերէն ազդուած) Կեցի՛ր քիչ մը Հօ՛րքօ-Մօրքօ:

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ.— (Ետ կը դառնայ):

ՄԱՐԻԱՄ.— Հօրքօ՛-Մօրքօ, ՙդուն տեղ չ'ունի՞ս, դուն կնիկ, տղայ ունեցած չե՞ս, քաղքէ քաղաք ու գիւղէ գիւղ պտտած ատենդ զանոնք չ'ե՞ս կարօտնար:

ՀՕՐՔՕ-ՄՕՐՔՕ.— Կնիկն ու տղան ինչ ընեմ, փա՛ռք Աստծոյ, չորնալիք կնիկ մը ունէի մինա՛կ, ան ալ գետինն անցաւ, հողերը դրուեցաւ, ան չ'է՞ր որ քթէս, բերնէս կը բերէր, ան չէ՞ր որ գիս տունէս, տեղէս ըրաւ, գիս չորցուց, ու դռնէ դուռ թափառական, մուրացկան դարձուց, մի՛ բանար իմ խորունկ տէրտերս, ես պարապ տեղը չ'էր որ խելքս ցնդեցուցի, դէ՛շ կնկան դէմ ելլելը

չը մարելիք կրակ է, աղէկ կնիկ ունեցողները, Հրեշտակ մը ունեցած կ՚ըլլան, եւ տուներնին դրախտ, երկինք կը դառնայ, Հոգիս մատաղ, ղուրպան թող ըլլայ այդ էլմասի պէս կնիկներուն համար: Իմ սատկելիք կնոջմէս զանած, սուրբ Հրեշտակապետի վանքը գնացի, աղօթք եւ մատաղ ըրի, որպէս զի Աստուած զիս ազատէ այդ կնկան ձեռքէն, գոհութիւն բարձրեալն Աստծոյ, ձայնըս լսեց, եւ անուշիկ Հոգիս ազատեցաւ, բայց ամբողջ հարստութիւնս ալ փճացաւ:

ՄԻՆԱՍ·— Մարիա՛մ, ալ խօսքը մի երկարեր, թո՛ղ տուր երթայ:

ՀՕՐՔՕ–ՄՕՐՔՕ·— Շնորհակա՛լ եմ, ես ահա կ՚երթամ, ո՛ղջ կեցէք: (Կը հեռանայ... Ահարոն նոյն պահուն ներս կը մտնէ բակին բաց դռնէն):

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Մարիամ, Մինաս եւ Ահարոն

ԱՀԱՐՈՆ·— (խօսքը Մարիամի եւ Մինասի ուղղելով) Այդպէս Հօրքօներու Մօրքօներու շատ կարեւորութիւն մի՛ տաք, ամէն աղքատ միեւնոյնը չէ՛, այդ մարդուն համար կ՚ըսեն թէ «մեծ հարստութեան տէր է, եւ քաղաքէն հաւաքածները Ղըզըլ–Պաշներու գիւղերը տանելով, դրամի կը վերածէ»:

ՄԻՆԱՍ·— Ահարո՛ն, այդ մեր գիտնալիքը չէ, ժողովուրդի մէջ ըսուածը շատ անգամ չինծու կ՚ըլլայ, այդ մէկդի թող մնայ սակայն, ինծի բացատրէ թէ, այս պահուս ի՞նչպէս եղաւ որ տուն եկար, չէ՞ որ սովորաբար կէս օրուան ճաշէն վերջ տուն կուգայիր, բարի բան մը կա՞յ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Ես ալ ճիշդ այդ պիտի ըսէի, խօսքս չը լրացած՝ կտրեցիր:

ՄԻՆԱՍ·— Ըսէ՛, ինչ որ պիտի ըսէիր, չո՛ւտ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Շուկա՛ն, մէկ երկու հոգիներու Պոլսէն

նամակ եկած էր, ականջիս այնպէս զպաւ թէ, Պոլսոյ մէջ որքան գաւառացի կայ, բոլորը դուրս կը հանեն ու իրենց գիւղերը, քաղաքները կը ղրկեն:

ՄԻՆԱՍ.— Վե՛րջը....:

ԱՀԱՐՈՆ.— Շատ մը Մշեցիներ, Վանեցիներ քշած են արդէն, կարգը Սեբաստացիներուն եկեր է, անոնք ալ բոլորը մէկ Պոլսէն դուրս պիտի հանեն: Վերջերս Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցող յեղափոխական ցոյցերուն համար: Այս լուրը վրաս գէշ ազդեցութիւն թողուց, անհանգիստ զգացի, եւ որոշեցի անգամ մը տուն հանդիպիլ, մեր Պետրոս փեսայէն ալ լուր մը առնելու ակնկալութիւնով. Նամակ չ'առի՞ք անկէ այսօրուան թղթաբերով:

ՄԻՆԱՍ.— Ո՛չ, ո՛եւէ նամակ կամ լուր չ'առինք, եթէ Սեբաստացիները Պոլսէն քշուին իսկ, Պետրոսը նամակ չի գրեր, վախնալով որ քոյրդ կը մտահոգուի:

ԱՀԱՐՈՆ.— Հա՛, մոռցայ ըսելու, փողոցի դռնէն ներս մտնելիք ատենս, Ժամկոչ Թորոսը տեսայ, որ մեր տանը կողմը կ'ուղղուէր, զիս տեսնելուն պէս ըսաւ «Ահարո՛ն, կեցի՛ր, ապսպրանք մը ունիմ, Մինաս եղբայրդ անմիջապէս առաջնորդարան ղրկէ»:

ՄԻՆԱՍ.— Բա՛յց, Առաջնորդը առաջնորդարանը չէ. քիչ առաջ ես ան կողմէն եկայ:

ԱՀԱՐՈՆ.— Առաջնորդը ճիշդ հիմա վանքէն քաղաք կուգար. ճամբան, անոր հանդիպեցայ:

ՄԻՆԱՍ.— Առաջնորդարանը ա՛լ ով կայ եղեր, հարցուցի՞ր Ժամկոչին:

ԱՀԱՐՈՆ.— Հարցնելու պէտք չը մնաց. Ժամկոչը ինքնաբերաբար ըսաւ թէ «Հո՛ն կը գտնուին Աւագերէցը, Տէր Եղիշէ Քահանայ Խորիկեանը, Ղանճան, պախալ Խաչիկը, եւ ուրիշ կարգ մը քաղաքին ծանօթ դէմքերէն, եւ ստիպողաբար քեզ հոն կուզեն»:

ՄԻՆԱՍ.— Աղէ՛կ, ես հիմա կ'երթամ: (Գրպանէն ծխախոտի տուփը կը հանէ, եւ գլանիկ մը կը փաթթէ):

ԱՀԱՐՈՆ·— *Շուտո՛վ երթալու ես:*

ՄԻՆԱՍ·— (Գլանիկը վառելով մէկ երկու անգամ կը քաշէ) *Ես ահա կ'երթամ, եւ շուտով տուն կը դառնամ պէտք եղած տեղեկութիւնը հաղորդելու համար:* (Բակին դռնէն կը հեռանայ):

ՄԱՐԻԱՄ·— (Ահարոնին դառնալով) *Արդեօք ի՞նչ է, ի՞նչ խնդիրով կը կանչեն եղբայրդ:*

ԱՀԱՐՈՆ·— *Ի՞նչ խնդիրով պիտի կանչեն, ազգին գո՞րծը կը հատնի, եղբօրս ոտքին մէկը տունն է, միւսն ալ առաջնորդարանը միշտ, գէթ գնահատութիւն ունենայ, մարդ ցաւ չի զգար:*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Ի՛նչ գնահատութիւն պիտի ունենայ, ազգին ծառայողը գնահատութիւն չը պիտի սպասէ, այլ քննադատութիւն ու պարսաւանք· ա՛յդ է գնահատելու կերպը մեր ազգին մէջ, բայց ի՞նչ կրնանք ընել· տարիներով հալածանքի ենթարկուած ժողովուրդ մը ունինք, ամէն եկող–անցնող բռնապետ գէշ հետք մը ձգած է, ու հայուն գլխին զարնելով, անոր մէջի իսկական մարդէն շատ բան պակսեցուցած է:*

ԱՀԱՐՈՆ·— *Բա՛յց, քննադատութիւնն ալ չափ ու սահման մը ունի, այս ազգը, այն ատենը միայն իր ազատութեան հաստատ հիմերը դրած կ'ըլլայ, երբ իր իսկական բարեկամն ու թշնամին կրնայ զանազանել, ու բարեկամին՝ բարեկամական, թշնամիին՝ թշնամական գնահատութիւն կուտայ:*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Սո՛յդ է թէ, այս ազգը իր բարեկամն ու թշնամին, իր մէջի անձնուէրն ու եսամոլը, զոհաբերողն ու մակաբոյծը չի գիտեր:*

ԱՀԱՐՈՆ·— *Անշո՛ւշտ չի գիտեր:*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Բա՛յց, օր մը, հայն ալ հասունութեան պիտի գայ, մի՛նչ այդ լաւ մարդիկ տասը մատերնին մոմ ընեն ու վառեն, դարձեալ պիտի քննադատուին ու պարսաւանքի առարկայ դառնան· ազգին համար աշխա–*

տողը այդ բաները նկատի չը պիտի առնէ, չը պիտի յուսահատի, եւ միշտ բարձր պիտի բռնէ իր տրամադրութիւնը․ եթէ այսօր ան հալածուի իսկ, ապագան պիտի գնահատէ զայն, ու ոսկետառերով արձանագրէ անոր անունը, հայութեան փրկութիւնը զոհողութիւն կը պահանջէ ամէն կերպով, եւ ամէն բանէ առաջ։

ԱՀԱՐՈՆ․— Մարիա՛մ, շատ շիտակ կը խօսիս, բա՛յց, երբեմն անանկ բաներու կը հանդիպիմ, որ հոգիս կը վառի բարկութենէս։ Յաճախ կը տեսնեմ մարդիկ, որոնք ոեւէ գործի չ՚են խառնուիր, ոչ մէկ զոհողութեան յանձնառու կ՚ըլլան, եւ շատ անգամ անկիւն մը քաշուած, ասոր անոր հասցէին բամբասանք կը տեղան, եւ դժբաղդութիւնն հոն է, որ ուրիշներէ քաջալերութիւն ալ կը գտնեն, գովասանքի ու ամէն տեսակ յաջողութեան կ՚արժանան։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ուրեմն, սա պէտք է ընդունիս, որ՝ միայն գործող, շարժող մարդիկն են որ կը քննադատուին, եւ այդ քննադատութիւնը ի՛նչ ալ որ ըլլայ, անոնց ապագայ գնահատութիւնը պիտի կազմէ։ Իսկ անկիւնը քաշուող, գործի չը խառնուող, իրենց կաշիին վրայ միշտ խորհող, անտարբեր մարդիկ չ՚են քննադատուիր, բայց իրենց արժէք ունենալուն համար չէ այդ, այլ արժէքէ զուրկ ըլլալուն համար է։ Ամէն բանի մէջ քանակէն առաջ՝ որակը փնտռէ, այդ քու ներկայացուցած մարդիկդ խոտի նման կուգան ու կ՚անցնին։

ԱՀԱՐՈՆ․— Դուն այդպէս կ՚ըսես, բայց անգամ մը իրե՛նց հարցուր, ինքզինքնին ամէն ինչ, վերի արտին ծլծլուկը կը կարծեն։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ա՛յդ կարեւորութիւն չ՚ունի, մարդու մը անձին գնահատութիւնը իր կողմէն չի ըլլար, այլ ուրիշներէն կ՚ըլլայ։

ԱՀԱՐՈՆ․— Ըսածներուդ ճշդութիւնը կ՚ընդունիմ,

բա՛յց, քո՛յրս, մեր ազգին մէջ, ամէն բանի չափը, սահմանը կ'անցնի կոր։

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ես գիտեմ այդ բոլորը, արժէք ունեցող մարդուն, միայն մէկ գնահատութիւն մը կայ մեր ազգին մէջ. «գնա՛ մեռիր, եկո՛ւր սիրեմ» կ'ըսեն...։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Իմ համոզումովս, այս ազգին իսկական ծառայութիւն այնատենը միայն պիտի մատուցանենք, երբ անոր առաւելութիւններն ու թերութիւնները մատնանիշ ընենք. եւ եթէ մենք յաջողինք այդ թերութիւնները սրբագրել, ու առաւելութիւնները դարձնել բազմակողմանի, պատճառ մը չի կայ, որ հայը չ'ազատի, քանի որ ան մտաւորական ու իմացական բացառիկ յատկութիւններով օժտուած է։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ի՛ցիւ թէ ըսածներդ շուտով իրագործուէին, բայց այդ շատ դժուար ու ժամանակ առնող գործ է. վստահ եմ, պիտի գայ օր մը, ուր՝ Հայութիւնը սեւ դարերու թողուցած բոլոր տխուր հետքերը թօթափած պիտի ըլլայ, անգամ մը եւս պիտի բիւրեղանայ անոր հոգին, ու պիտի վազէ բարձր, շինարար եւ քաղաքակրթիչ շաւիղէն։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Այդ եթէ ըլլայ իսկ, մեր օրով չի ըլլար, եւ մենք չե՛նք տեսներ։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Մենք չ'ենք տեսներ, բայց մեր վաղուան սերունդը կը տեսնէ։* (Բակին դուռը կը զարնուի)։

ԱՀԱՐՈՆ.— *Կարծեմ եղբայրս է։* (Կ'երթայ դուռը կը բանայ)։

ՄԻՆԱՍ.— (Մտահոգ երեւոյթով ներս կը մտնէ)։

ԱՀԱՐՈՆ.— *Բարի՞ է...*

ՄԻՆԱՍ.— *Ձեզի խոստացած ըլլալուս համար եկայ, եթէ ոչ աւելի երկար պիտի մնայի առաջորդարանը...։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ինչո՞ւ համար.*

ՄԱՐԻԱՄ·— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ եղած է արդեօք Մինա՛ս եղբայր։

ՄԻՆԱՍ·— Բան մը եղած չէ, միայն թէ մեր գործը չը լրացաւ դեռ։

ԱՀԱՐՈՆ·— Շո՛ւտ, ըսէ՛, խնդրե՛մ, ինչո՞ւ համար քեզ կանչեր էին։

ՄԻՆԱՍ·— Ծանրակշիռ խնդիրի մը համար· վախնալու բան մը չի կայ, միայն վարպետուկ եւ լուրջ դիրք մը պէտք է բռնել։

ՄԱՐԻԱՄ·— (Այլայլած) Ըսածներէդ բան մը չը հասկցայ։

ՄԻՆԱՍ·— Պատրիարքարանէն նամակ եկած էր, որ կ'իմացնէր թէ, Պոլսէն աքսորուած են մօտաւորապէս հինգ հարիւր հոգի իրենց տեղերը, որոնք Սեբաստիոյ գիւղերէն ու քաղաքէն են։

ԱՀԱՐՈՆ·— Ուրի՞շ։

ՄԻՆԱՍ·— Ամասիայէն ալ հեռագիր եկած էր· աքսորուածներէն մաս մը արդէն հոն հասած է։

ՄԱՐԻԱՄ·— (Ապշահար) Ի՞նչ կ'ըսես։

ՄԻՆԱՍ·— (Խօսքը շարունակելով) Դժուար կէտը այդ չէ։

ՄԱՐԻԱՄ·— Լեզուիդ տակը բան մը կայ, չ'ես ուզեր ըսել։

ԱՀԱՐՈՆ·— Եղբայրս իր ըսելիքը ձեւի չբերած, չի խօսիր։

ՄԻՆԱՍ·— Կուսակալին կողմէ մասնաւոր պատուիրակ եկած էր Պետրոս սրբազանին քով, որ առաջնորդարանի մէջ, բոլորիս ներկայութեան՝ ըսաւ թէ «եթէ Պոլսէն աքսորուած սեբաստացիներու համար, առաջնորդարանը իր առաջնորդով, իր քաղաքական եւ թաղական խորհուրդներով չ'ապահովցնէ կառավարութիւնը թէ, անոնք Սեբաստիա հասնելէ վերջ, խռովարար ընթացքներու չը պիտի հետեւին, ու այդ առթիւ գրաւա–

կան չը տա՛յ, գիտցէք որ բոլորն ալ պիտի բանտար-
կուին կանխազգուշութեան համար»:

ՄԱՐԻԱՄ .— Դո՞ւք ինչ ըրիք:

ՄԻՆԱՍ .— Ի՞նչ պիտի ընէինք, պատուիրակը ապա-
հովցուցինք, գնաց, գետինն անցաւ:

ԱՀԱՐՈՆ .— Պոլսոյ բոլոր սեբաստացիներն ալ աք-
սորուա՞ծ են:

ՄԻՆԱՍ .— Յայտնի չէ, հաւանաբար վերջին տարի-
ներու մէջ Պոլիս գնացողները միայն աքսորուած են:

ՄԱՐԻԱՄ .— Ուրեմն, Պետրո՞սն ալ աքսորուած է:

ՄԻՆԱՍ .— Առոր կասկած չըկայ, Պետրոսը Պոլիս
կը թողո՞ւն:

ՄԱՐԻԱՄ .— Է՛հ, ի՞նչ պիտի ընենք:

ՄԻՆԱՍ .— Պիտի աշխատինք որ աքսորուածները
ո՛եւէ նեղութեան չ՚ենթարկուին: Բայց իմ ծրագիրս
բոլորովին ջուրը ինկաւ. ես որոշած էի փեսայիդ եկած
օրը, փառաւոր դիմաւորութիւն մը ընել անոր, բայց քա-
նի որ կառավարութեան հսկողութեան տակ կուգայ,
այդ կը դժուարանայ այլեւս:

ԱՀԱՐՈՆ .— Եթէ Պետրոսին գալիք առենը գիտնամ
ճշգրիտ կերպով, ես կառավարութիւն մառավարութիւն
մտիկ չ՚եմ ըներ. ճերմակ ձիս ախոռէն դուրս քաշածիս
պէս, եթէ ո՛չ Տաք Ջերմուկ, կամ Աստղիկ գետը, գէթ
մինչեւ Սէօյիւտլիւ խանը կամ Խոնրկտուրի մօտերը
դիմաւորել կ՚երթամ անոր:

ՄԻՆԱՍ .— Այդ ետքի խնդիր է: Ես կարճ բացակա-
յութեան մը պայմանով առաջնորդարանէն դուրս ելայ,
հիմա պէտք է շուտ մը երթամ նորէն:

ՄԱՐԻԱՄ .— Եղբա՛յր, քիչ մը սպասէ՝ վերջը գնա,
արդէն կէսօրուան ճաշը պատրաստ է, Ահարոն եղբայրս
ալ տուն է, միասին՝ բոլորս մէկ ճաշ մը կ՚ընենք:

ՄԻՆԱՍ .— Ըսածդ գէ՛շ չ՚ըլլար, բայց շուտով պէտք

է մեկնիմ, հինգ, տասը վայրկեան միայն կրնամ սպա-սել, ո՛չ աւելի:

ՄԱՐԻԱՄ.— *Շատ աղէկ:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ուրեմն չուտ երթանք եւ սեղանին չուր-ջը բոլորուինք:*

(Բոլորը միասին ձախ դունէն կը հեռանան):

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Բեմը կը ներկայացնէ Պետրոս Հէքիմեանի եւ Մարիամի նոր բնակարանը, Սեբաստիոյ Արիւնոտ–Պարտէզ (Գանլը Պաղչէ) թաղին մէջ: Ներսը կահաւորուած է եւրոպական ճաշակով: Պատերէն կախուած են խրիմեան Հայրիկի, Իզմիրլեանի, Րաֆֆիի, Քամառ–Քաթիպայի եւ այլ ծանօթ ազգայիններու պատկերները: Բեմին մէկ կողմը կը տեսնուի դուռ մը, եւ այդ դրան մօտ բաց պատուհան մը՝ բակին վրայ նայող, միւս կողմը կը տեսնուի ուրիշ դուռ մը՝ ննջարանը տանող, իսկ մէջտեղէն կը բացուին ուրիշ երկու դռներ, որոնցմէ մին մառանը կը տանի, իսկ միւսը խոհանոցը: Վարագոյրը վեր բարձրացած պահուն, Մարիամ եւ Ահարոն դէմ դիմաց նստած կը խօսակցին:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Մարիամ եւ Ահարոն

ՄԱՐԻԱՄ.— *Աշխարհը ի՜նչ տարօրինակութիւններով լեցուն է. տակէ մէկ երկու ամիս առաջ որո՞ւ միտքէն կ'անցնէր թէ, փեսաս՝ Պետրոսը Պոլսէն կը վերադառնայ, Սեբաստիա կուգայ, եւ ա՛ն ալ աքսորանքով:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Երբեմն՝ ինչպէս բարիքէն չարիք կը ծնի, այնպէս ալ չարիքէն բարիք. փեսաս Պոլսէն աքսորեցին վատ նպատակով, բա՛յց, այդ մեծ բարիք մը եղաւ. առաջուան պէս այլեւս քիթդ չ'ես կախեր նայիր:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Մինակ ե՞ս կը կախէի քիթս, դո՛ւն ալ, Մինաս եղբայրս ա՛լ, ինծի չափ կը մտահոգուէիք, ես վստահ եմ ատոր:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ա՛յդ, բնական է, որովհետեւ թէ՛ քեզ, թէ՛ փեսանիս շատ կը սիրենք:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Մինակ դուք չ՚էք որ կը սիրէք, փեսանիդ ալ ինծի չափ սէր ունի ձեր վրայ։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Սէրը փոխադարձ է, երկու կողմէն կ՚ըլլայ, մանաւանդ, ան ալ տաքարիւն է մեզի պէս։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ահարո՛ն, երբէք չ՚ես հարցներ թէ, փեսադ քանի Պոլսէն եկած է, ի՛նչ մտքերու կը ծառայէ։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ի՞նչ մտքերու։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Կ՚ըսէ թէ «Ահարոնը այլեւս իր տարիքը առեր է, պէտք է գեղեցիկ, զարգացած եւ ազնիւ աղջիկ մը գտնենք անոր համար ու նշանենք զայն. մանաւանդ որ, այդ բացառիկ պատեհութիւն մը կը ստեղծէ, ազգական եւ բարեկամ, ամենքը միասին բերելու, եւ հանդիսաւոր ուրախութիւն մը ընելու»։*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ժպտելով) *Շա՛տ աղէկ, շա՛տ բարի, մարդ փեսայ ալ որ ունենա՛յ, ատանկ փեսայ ունենալու է։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ի՛նչ, չե՞ս հաւնիր այս ըսածներուս։*

ԱՀԱՐՈՆ.—*Չը հաւնելու բա՞ն է... անշուշտ կը հաւնիմ։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ես հակառակ եմ, աղջիկ մը գտնելու համար, տունէ տուն աղջիկ-տես երթալու, բայց, եղբօրս կնոջ՝ Էլմասին հետ, այսուհետեւ աչքերնիս հոս հոն պիտի պտտցնենք, քեզի յարմար եւ աղուոր աղջիկ մը գտնելու համար, այդչափ մը պարտք ալ մեր ուսին վրայ կը ծանրանայ։*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Քմծիծաղով) *Շա՛տ աղէկ, կեցցէ՛ք, կեցցէ՛ք։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Լեզուիդ տակը բան մը կայ, չ՚եմ հասկնար։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ի՞նչ պիտի կենայ*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Չե՞ս գիտեր որ աչքերուդ մէջէն շատ բան կրնամ կարդալ։*

ԱՀԱՐՈՆ·— (Աչքերը քրոջը մօտեցնելով) Ահա՛, կարդա՛ նայիմ, եթէ յաջողի՛ս, տոքթոր փաթաթէսէն ալ լաւ կը հասկնաս մարդուն ներսիդին:

ՄԱՐԻԱՄ·— Կատակի մի տանիր, ես լրջօրէն կը խօսիմ կոր:

ԱՀԱՐՈՆ·— Ե՛ս ալ, լրջօրէն մտիկ կ՚ընեմ կոր:

ՄԱՐԻԱՄ·— Չե՞ս նշանուիր:

ԱՀԱՐՈՆ·— Ինչու չէ, հատ մըն ալ պագնեմ, ճակտիս կը դնեմ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Չ՚ե՞ս ուզեր, որ քեզի յարմար աղջիկ մը գտնենք:

ԱՀԱՐՈՆ·— Եթէ՛... ե՛ս գտած ըլլամ այդ աղջիկը:

ՄԱՐԻԱՄ·— (Ապշանքով) Ի՞նչ կ՚ըսես, ուրեմն մեզմէ չա՛տ բաներ կը պահես:

ԱՀԱՐՈՆ·— Շատ բաներ չեմ պահեր, միայն մէկ բան մը...:

ՄԱՐԻԱՄ·— Ի՞նչ է, չ՚ե՞ս ըսեր, բայց ես քեզի ըսի, աչքերուդ մէջէն կրնամ հասկնալ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Չ՚ե՛մ ըսեր, չ՚ե՛մ կրնար ըսել, եւ դուն աչքերուս մէջէն ամէն ինչ չ՚ես կրնար հասկնալ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Լա՞ւ բան մըն է պահածդ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Մեր նիւթէն է:

ՄԱՐԻԱՄ·— Շիտա՛կ մը ըսէ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Չ՚եմ կրնար:

ՄԱՐԻԱՄ·— Ինչո՞ւ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Հոգիս կը դողայ, թո՛ւնդ կ՚ելլէ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Բայց, քեզի պահելով՝ ի՞նչ կը հասկընաս:

ԱՀԱՐՈՆ·— Բան չ՚ե՛մ հասկնար:

ՄԱՐԻԱՄ· Ուրե՛մն...:

ԱՀԱՐՈՆ·— Ուրե՛մն, քանի որ շատ կը ստիպես, կ՚ըսե՛մ...:

ՄԱՐԻԱՄ․— Ի՞նչ զարմանալի տղայ ես, ըսէ՛, ազատէ՛։

ԱՀԱՐՈՆ․— Եթէ համոզուիմ թէ, պիտի ազատե՛մ, անմիջապէս կ'ընեմ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ամե՛ն բանի, դարման մը կայ անշուշտ։

ԱՀԱՐՈՆ․— Աղէ՛կ, կ'ըսե՛մ, բայց վրաս չի խնդա՜ս։

ՄԱՐԻԱՄ․— Չէ՛, չ'եմ խնդար։

ԱՀԱՐՈՆ․— Սիրտս դող կ'ելլէ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Հը՛, հասկցա՜յ...։

ԱՀԱՐՈՆ․— Կապաս փառած եմ...։

ՄԱՐԻԱՄ․— «Կապաս փառա՛ծ եմ», ի՞նչ ըսել է։

ԱՀԱՐՈՆ․— Մեր Թաղեցի...։

ՄԱՐԻԱՄ․— (Հեգնական շեշտով ընդմիջելով) է՜հ, է՜...։

ԱՀԱՐՈՆ․— Խօսքս մի՛ կտրեր որ ըսեմ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Հիմա ալ զի՞ս պատճառ կը բռնես։

ԱՀԱՐՈՆ․— Խօսք տուր որ վրաս չ'ը պիտի խնդաս, կը պատմեմ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Չը խնդալու համար, խօսք չ'եմ տար, բայց կը խոստանամ չը ծաղրել, կ'ընդունի՞ս։

ԱՀԱՐՈՆ․— Կ'ընդունիմ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ուրե՛մն, շարունակէ՛։ Մեր Թաղեցի... ե՞տքը։

ԱՀԱՐՈՆ․— Մեր Թաղեցի Աղաւնիին կապած եմ սիրտս...։

ՄԱՐԻԱՄ․— Հապա մինչեւ հիմա, ինչո՞ւ բան մը չէիր ըսեր․ ինծի կ'ըսես «քո՛յրս, քեզ շատ կը սիրեմ», ու ինձմէ գաղտնիքներ կը պահես։

ԱՀԱՐՈՆ․— Բոլո՛րէն ալ գաղտնի պահած եմ։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ի՛նչ որ է, պատմէ։

ԱՀԱՐՈՆ․— Ա՞լ ինչ պատմեմ...։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ամբո՛ղջ մանրամասնութիւնը։

ԱՀԱՐՈՆ․— Աղաւնիին՝ սկիզբէն շատ ուշադրու-

թիւն չ՚էի դարձներ, իբրեւ մեր թաղին աղջիկը, բայց, տարի մը առաջ, այդ անտարբերութիւնը ձգեցի:

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ի՞նչպէս:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ըսի արդէն, տարի մը կ՚ընէ, ամեն անգամ Ազաւնին տեսնելուս, տարբեր բան մը կը զգայի, սրտի անհանգստութիւն մը կ՚ունենայի, բայց չ՚էի կրնար բացատրել այդ. եւ այդ սրտի անհանգստութիւնը, փոխանակ զիս անորմէ հեռացնելու, կը ստիպէր որ աւելի մօտենամ, խօսիմ եւ յարաբերիմ անոր հետ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Է՛հ, վե՛րջը:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Վերջը, սրտիս անհանգստութիւնը ծայրայեղութեան գնաց, կուրծքիս տակը կրակ մը կը վառէր, ո՛չ գիշերս գիշեր էր, ո՛չ ալ ցերեկս ցերեկ, քնատութիւնս չափ, սահման չունէր, յոգնած ու տկար կը զգայի: Օրին մէկը, վերջնականապէս որոշեցի, Ազաւնին տեսնելուս պէս, հետը խօսակցիլ, ու ներսի փոթորիկս հանդարտեցնել իր խոստումով...:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Յաջողեցա՞ր:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ի՞նչ յաջողիլ... ամիսներով չարչարուեցայ, այն ատենը հասկցայ թէ, ի՞նչ ըսել է «սիրահարիլ», որուն «կապան վառել» կ՚ըսեն մեր կողմերը:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Հիմա՛, գէթ փոփոխութիւն մը կրած չե՞ս:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Բաւական:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ի՞նչպէս:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Զէ՞ որ ըսի քեզի քիչ առաջ. որոշած էի Ազաւնիին հետ խօսակցիլ: Օրին մէկը, անոնց դրան առաջքէն անցած ատենս, տեսայ որ Ազաւնին իր գլուխը՝ կիսաբաց դռնէն դուրս ձգած՝ կը նայէր, նոյն պահուն «Ազա՛ւնիս,* ղումբի՛կս, *հոգի՛ս» ըսի, անցայ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ա՞ն ինչ ըսաւ:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *«Դէ՛հ հայտէ՛, խլլո՛տ» ըսաւ, դուռը գոցեց, ներս փախաւ:*

ՄԱՐԻԱՄ·— (Բարձրաձայն կը խնդայ) Հա՛, հա՛, հա՛...:

ԱՀԱՐՈՆ·— Վե՛րջը նայէ ինչ եղաւ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Ի՞նչ եղաւ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Անոր այդ նախատական խօսքը, փոխանակ սէրս մարելու, աւելի հրահրելու պատճառ դարձաւ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Ա՛յդ, անբնական է:

ԱՀԱՐՈՆ·— Տե՛ս թէ, ի՞նչպէս անբնականէն՝ բնականի գացինք:

ՄԱՐԻԱՄ·— Լա՛ւ, շարունակէ՛:

ԱՀԱՐՈՆ·— «Դէ՛հ, հա՛յտէ խլլո՛տ» ըսելէն ետք, ամէն անգամ որ Աղաւնիին կը հանդիպէի, «դէ՛հ, հայտէ, խլլո՛տ» կ՚ըսէի, կ՚անցնէի:

ՄԱՐԻԱՄ·— Քեզմէ չէ՞ր քաշուեր:

ԱՀԱՐՈՆ·— Սկիզբէն կը քաշուէր, բայց, վերջը բոլորովին համարձակ վերաբերում ցոյց տալ սկսաւ...:

ՄԱՐԻԱՄ·— (Ընդմիջելով) Խե՛ղճ աղջկան արիւնը մտեր ես:

ԱՀԱՐՈՆ·— Այն օրէն ասդին, երբ համարձակ վերաբերում ցոյց տալ սկսաւ, «բարե՛ւ, Աղաւնի՛ս, հոգի՛ս» կ՚ըսէի, կ՚անցնէի:

ՄԱՐԻԱՄ·— Ա՞ն ինչ կ՚ըսէր:

ԱՀԱՐՈՆ·— Կամ կը ժպտէր, եւ կամ բարեւիս, բարեւ կը պատասխանէր: Օրին մէկը, երբ՝ բարեւիս «բարեւ» ըսաւ, ես ալ պատասխանեցի «ճակտիդ ցաթէ արեւ»:

ՄԱՐԻԱՄ·— Աղէ՛կ գործը չտկեր էք:

ԱՀԱՐՈՆ·— Խօսքիս վերջը նայէ՛, ճակտիդ ցաթէ արեւ, ըսելու համար, ի՛նչ գրաւիչ սրամտութիւն մը ըրաւ, գիտե՞ս. «արե՛ւս դուն ես» պատասխանեց ինծի, եւ վայրկենապէս բոլորովին սիրտս իրեն կապեց. այդ

օրէն ասդին, օրական երկու անգամ պէտք է տեսնեմ Աղաւնիս ու բարեւեմ։

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ո՞ւրտեղ։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Իրենց դուռը։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Աղաւնին դէշ աղջիկ չէ, եթէ քիչ մը աւելի զարգացած ըլլար։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Մէրը զարգացումի, եւայլնի կարեւորութիւն չի տար. Աղաւնին՝ ես ինծի յարմար սեպած եմ. բաւական է որ մեր ճանչցած աղջիկն է, եւ լաւ մարդու, ու լաւ տան մը զաւակը։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Աչքերն ու յօնքերը շա՛տ գեղեցիկ են։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Աչքերն ու յօնքերը սիրեմ։* (Աւիւնով լեցուած, Թուրքերէն երգել կը սկսի)։

«Գարագաշա, գարակէօզէ մայիլ իմ,
«Այտա պիր սէլամը կէլսէ դայիլ իմ։

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ի՞նչ կ'ըսես, Ահարո՛ն, խենթեցա՞ր։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ի՞նչ կայ արդեօք։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Հայերէն հազար տեսակ երգ կայ, Թուրքերէն երգելդ ամօթ չէ՞, մանաւանդ որ, մեր տանը չուրջը Թրքնոց է, մօտակայ տուներու* հէրամներուն *Թրքուհիները կը լսեն, մեր գլխուն փորձանք կը դառնան։*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Շա՛տ աղէկ, արդէն շատ երկարեցի մեր խօսակցութիւնը, ես շուտ մը պէտք է մեկնիմ* (ժամացոյցը կը նայի), *Աղաւնիիս հետ հանդիպումի ժամանակս մօտ է, չեմ ուզեր որ զուր տեղը սպասէ ինծի, հիմա երբ ամէն բանի ծանօթ ես, ձեռքէդ եկած քաջալերութիւնը չի պիտի խնայես։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ալ քեզ պիտի նշանենք, ուրիշ ճար չի կայ։*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ոտքի ելլելով) *Ես պիտի երթամ, Սեպուհս տուր որպէս զի մեր տունը տանիմ, շատ կը սիրենք զայն, գիշերն ալ մեր տունը թող մնայ, էլմասը մօր պէս հոգ կը տանի անոր։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Պետրոսի տուն գալուն չե՞ս սպասեր:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ո՛չ, ուրիշ օր մը նորէն կուգամ, կը տեսնուինք:*

ՄԱՐԻԱՄ.— (Կ'երթայ ննջարանէն Սեպուհը կը բերէ, եւ զայն Ահարոնին յանձնելով) *Տղո՛ւս աղէկ նայեցէք հա՛...:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Եթէ քու տղադ է, մե՛ր ալ տղան է. մի վախնար վաղը առաւօտ հոս կ'ըլլայ ան:* (Սեպուհը գրկած բակին դռնէն կը հեռանայ):

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մարիամ, Պետրոս, Փիլոս-Վառեկ եւ Մինաս

ՄԱՐԻԱՄ.— (Առանձինն) *Վա՛յ, Ահարոն ըլլա՛ս, հա՛... իր կեանքը վէպի մը վերածուեր է, մեզի ալ բան չ'իմացներ. աշխա՛րհ է, ի՞նչ ըսես. միթէ նոյն սրտի ու հոգեկան տագնապները ես ալ չ'ունեցա՞յ, մանաւանդ ամուսնանալէս վերջ, երբ ամուսինս բախտի տխուր բերմունքով բաժնուեցաւ ինձմէ. ո՛հ, ո՜րքան երկար երեւցաւ այդ բաժանումը ինծի, ո՜րքան տառապեցայ, կարծես թէ, դարեր անցան գլխուս վրայէն. գոհութի՛ւն Աստուծոյ, վերջապէս լսեց իմ սրտաբուղխ մաղթանքները, ու զայն իմ գրկացս մէջ նետեց կրկին: Բա՛յց զա՛րմանալի բան, անոր գալէն ասդին, գրեթէ չորս հինգ շաբաթներ կ'անցնին, հազիւ հազ մեր կարօտակէզ համբոյրները դրոշմեցինք իրարու, ահա Պետրոսը շաբաթ մը հիւանդ պառկեցաւ, ճամբորդութեան ու աքսորի տաժանքներուն պատճառով. անկէ վերջ ալ, օր մը հոս, օր մը հոն հրաւիրուեցաւ, չը հրաւիրուած օրերն ալ, ա՛յնքան այցելուներ ունեցանք, որ մինչեւ այսօր պատեհութիւն մը չ'եղաւ, դէմ դիմաց նստելու ու երկարօրէն խօսելու մեր անցեալէն ու ներկայէն: Արդէն մթնել կը սկսի, ուր է՛, ուր չէ՛, քիչ վերջը հոս պիտի ըլլայ, այս*

իրիկուն պէտք է երկարօրէն խօսակցինք։ (Պետրոս եւ Փիլոս–Վառեկ նոյն պահուն դուրսէն, ճիշդ բակի պատուհանին առաջքէն կ՚անցնին, եւ Մարիամ այն կողմն ի վար նայելէ վերջ) *Աhաւասիկ իրենք է, Փիլոս* էմմուն *հետ կուգայ, երթամ, դուռը բանամ*։ (Կ՚երթայ դուռը կը բանայ, Փիլոս–Վառեկ եւ Պետրոս ներս կը մտնեն)։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ․— (Իր ձեռքերուն մէջ կը կրէ երկու մեծցած վարուեակներ, եւ դերասանական ձեւերով կը սկսի խօսիլ)։

Բարե՛ւ տիկին,
Օրհնէ երկին,
Ձեզ կրկին,
Թող վատ Թուրքին,
Թէ՛ այրն ու կին,
Ձեր կրունկին,
Տակն ընկրկին։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Հազա՛ր բարով, Փիլո՛ս* էմմի, *հրամեցէ՛ք, նստեցէ՛ք*։ (Աթոռ մը կը հրամցնէ)։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ․— (Սպասողական դիրքի մէջ կեցած չի նստիր)։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Ձեզի պէս լեզուանի չե՛մ, որ ձեր ճարտար խօսքերուն, ճարտար պատասխան տամ*։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ․— *Ինծի կ՚ըսեն «Փիլոս–Վառեկ»,—*

Չէ՛, տի՛կին, այդպէս մի՛ ճառէք,
Դո՛ւք ինձմէ լա՛ւ կը բարբառէք,
Բա՛յց, ժամանակ մի՛ սպառէք...
Ձեզի բերի երկու վառեկ,
Իմ այս նուէրս շուտով առէ՛ք,
Վաղը, պէ՛տք է օճալս *վառէք,*
Ընէ՛ք մի լաւ առէք–կերէք։

ՊԵՏՐՈՍ․— *Փիլոս աղբա՛ր, նուէրի ի՞նչ պէտքը կար, արդէն՝ ճամբան եկած ատեննիս ալ ըսի, մեր եւ ձեր մէջ այդպէս բաներ չեն փնտռուիր, երբ ես Պոլսէն*

եկայ, ամենէն շատ սպասած, ձեր երջանիկ տեսակցութեան արժանանալս էր, այսօր կը տեսնեմ թէ, միեւնոյն Փիլոս-Վառեկ աղբարն էք, ո՛չ ձեր բնաւորութենէն, ո՛չ ալ ձեր սովորութենէն բան մը փոխած էք:

ՓԻԼՈՍ-ՎԱՌԵԿ.— Երբ մէկն ըսէ ինծի «վառեկ»,
Կը փակցնեմ ճակտին զառեկ,
Չէ՛, գիս խօսքով մի չարչարէք:

ՊԵՏՐՈՍ.— Շա՛տ աղէկ, շնորհակալութեամբ կ՚ընդունինք, չենք առարկեր. Մարիա՛մ, այդ վառեկները խոհանոցը տար:

ՄԱՐԻԱՄ.— (Վառեկները կը տանի ու կուգայ ետ):

ՊԵՏՐՈՍ.— Բա՛յց, Փիլո՛ս աղբար, ինչո՞ւ քիչ մը չէք նստիր:

ՓԻԼՈՍ-ՎԱՌԵԿ.— Սիրելի՛դ իմ Պետրոս,
Պէտք է գիտնաս, որ ես հոս,
Քի՛չ մը պիտ՚ մնամ ափսոս.
Քանզի ճամբաս է խորտ, փոս:
Երբ մնամ ուշ ատենուան,
Վրայ կուտամ ամէն բան,
Փոս մը կ՚իյնամ ու իմ տան,
Փոխարէն ինձ ցոյց կուտան,
Քառասուն մանկանց ճամբան.
Չէ՛, չեմ ուզեր շատաբան,
Փաթրին գիւղի տէր-պապան,
Դառնալ, ու աւետարան,
Կարդալ այսօր ձեր վրան:

ՊԵՏՐՈՍ.— Չե՛մ հասկնար մտքերնիդ, գո՛նէ քիչ մը նստեցէ՛ք:

ՓԻԼՈՍ-ՎԱՌԵԿ.— Իրիկուն է, արդէն ուշ,
Կ՚ուզեմ մնալ միշտ աշխոյժ,
Մի՛ դարձնէք գիս ապուշ:
Թէ որ մնամ խիստ մութին,
Պիտ՚ քալեմ թինթին թինթին.

Եւ փոս մ'աղքին կամ անդին,
Պիտ' ըլլայ իմ բաժին։
Գիշեր բարի, ես կրկին,
Կ'այցելեմ ձեզ սիրադին,
Դառալիլիլիլի Թին–Թին։

(վերջին վանկերը արտասանած պահուն պարելով, ու երգելով դուռը կը բանայ, դուրս ելլել կը սկսի)։

ՊԵՏՐՈՍ․— *Կեցէ՛ք, Փիլո՛ս աղբար*։

ՄԻՆԱՍ․— (Նոյն պահուն ներս կը մտնէ)։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ.— (Իր խօսքերը Մինասի ուղղելով)։

Ազնիւ բարեկամ Մինաս,
Քի՛չ մ'ալ դուն հոս կը մնաս,
Աղուոր լափեր *կը բանաս*։

ՄԻՆԱՍ․— *Կեցէք քիչ մը Փիլո՛ս աղբար*։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ․— *Ո՛չ չեմ մնար Մինա՛ս եղբայր,*
Թէ հարցնես, ինչո՞ւ համար,
Պետրոսն ատկէ ունի խապար։
Քեզի կուտայ հաշիւ, համար,
Դո՛ւն ալ պիտի սեպես յարմար,
Զը կարծե՛ս թէ, մեծ մեծ գումար,
Ունիմ, պիտի խաղամ խումար,
Ատոր համար՝ արագաբար,
Կը հեռանամ ինչպէս յիմար։

ՄԻՆԱՍ․— *Եթէ որոշած էք, անպատճառ մեկնիլ, չե՛մ կրնար ընդդիմանալ*։

ՓԻԼՈՍ–ՎԱՌԵԿ․— *Որոշած եմ, որոշած,*
Աստուած ձեզ տայ կաթ ու հաց,
Բայէ՛ Փիլոս, ճամբադ բա՛ց։

(Կը հեռանայ, նոյն պահուն բեմը մթագնիլ կը սկսի կամաց կամաց)։

ՄԱՐԻԱՄ․— (Տանը լոյսը վառելէ վերջ, խօսքը իր եղբօրը ուղղելով) *Ո՞ւր էիր Մինաս եղբայր, երկու օրէ*

տուղին չէիր երեւեր․ Ահարոն եղբայրս այսօր հոս եկաւ, բայց անոր հարցնելու մոռցայ քու մասին։

ՄԻՆԱՍ․— Աղէկ որ չես հարցուցեր։

ՊԵՏՐՈՍ․— Ի՛նչ, նորութիւն մը կա՞յ։

ՄԻՆԱՍ․— Ո՛չ, նորութիւն չիկայ, միայն թէ Ահարոնը բանէ լուր չունէր։

ՄԱՐԻԱՄ․— Ի՞նչ եղած է որ․․․։

ՄԻՆԱՍ․— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, չաբաթ գիշեր մեր բոլոր ընկերներով բաղնիք գացած էինք․․․։

ՊԵՏՐՈՍ․— Ո՞ր բաղնիքը։

ՄԻՆԱՍ․— Փոստենց բաղնիքը։

ՊԵՏՐՈՍ․— Վե՛րջը։

ՄԻՆԱՍ․— Մեզմէ առաջ, մեր ընկերներէն Առաքելը, բաղնեցը ներսը գնացեր էր, չորս կողմը կը նայի իրմէ զատ մարդ չիկայ, բոլորովին առանձինն է, մէկ մըն ալ լոգնալու պատրաստուած ատենը, բաղնեց ջրամբարի մութ ու խոչոր ծակէն, այլանդակ, դեւերու ձայնի նման, վա՛յ վո՛ւ վո՛ւ վա՛յ բաներ մը լսեր էր, յանկարծ պոռալով ու լեղապատառ փախչելով դուրսը քովերնիս եկաւ ու հեւ ի հեւ ինկաւ։

ՊԵՏՐՈՍ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ․— (Խնդալ կը սկսին)։

ՄԻՆԱՍ․— Ծօ՛, Առաքե՛լ ի՞նչ է իրարանցուքդ, հարցուցինք․ պատասխանեց թէ «բաղնեցը ներսը դեւ կայ, եթէ քայլիս ոսկի տաք, այլեւս գործ չունիմ ներսը, չը պիտի գամ։

ՊԵՏՐՈՍ․— Դո՞ւք ինչ ըրիք։

ՄԻՆԱՍ․— Ի՞նչ պիտի ընէինք, քաշելով, քէշնելով ներս տարինք զայն ու ըսինք «եթէ այդ դեւը պիտի գայ, թող նորէն գայ»։

ՄԱՐԻԱՄ․— Առաքելը, աղէկ դուրս չը փախաւ նորէն։

ՄԻՆԱՍ․— Քանի քանի անգամ փախչիլ փորձեց,

բայց չը թողուցինք։ Յետոյ ամէն ընկերներով բոլորակ կազմելով, սկսանք ուրախութեան։

ՊԵՏՐՈՍ․— *Լա՛ւ ուրախութիւն ըրեր էք։*

ՄԻՆԱՍ․— *Վե՛րջը նայէ, ուրախութի՛ւն, ալ նմանը չը տեսնուած բան մը։ Ընկերներէն մէկը առաջարկեց, որ ամէն ընկեր, երգ մը երգէ, բոլորէն առաջ ինձմէ սկսան․ հազիւ երգել սկսած էի, ընկերներս փոթորիկը փրցուցին, աղաղակելով թէ, մենք այդ երգը չենք ուզեր, այսօր ուրախութեան օր է, պէտք է գեղացի տէրտէրին «Գերեզման Օրհնենքը» երգես, նոյն պահուն աչքերս Առաքելի աչքերուն հանդիպեցան, եւ տեսայ որ վախը փորէն չէր ելած, աչքերը խոշոր խոշոր բացած ասդին անդին կը նայէր։*

ՄԱՐԻԱՄ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ․— (Կը խնդան) *Քա՛հ, քա՛հ, քա՛հ։*

ՄԻՆԱՍ․— *Կարելի՞ էր անոնց առաջարկը մերժել։*

ՊԵՏՐՈՍ․— *Ո՞ր առաջարկը։*

ՄԻՆԱՍ․— *Ըսի՛, չէ՞, գեղացի տէրտէրին «Գերեզման Օրհնենք»ը։*

ՊԵՏՐՈՍ․— *Ես այդ բնաւ լսած չեմ։*

ՄԻՆԱՍ․— *Հիմա կը լսես, քիչ մը համբերէ։ Սեբաստիոյ գիւղերէն, կամ Շուն-Քուռակ գիւղին տէրտէրը ըլլալու է, եւ կամ Փաթրին գիւղին, ականջիս այդպէս դպած է ժամանակին, թէեւ իսկականը ո՛ր մէկն է, չեմ կրնար ճշդել։ Մեռելոցի օր մը, այս տէրտէրը գիւղէն Սեբաստիա կուգայ, ու Քառասուն Մանկանց գերեզմաննոցը կ՚այցելէ․ կը տեսնէ որ ամէն տէրտէր գերեզմանաքարի մը վերեւ կեցած, գերեզման կ՚օրհնէ, եւ առատօրէն դրամ կը ստանայ․ գիւղի տէրտէրին* քէյը *կը կարմրի, ինքն ալ դրամ շինել կ՚ուզէ, ու կը պատրաստուի, որ իրեն ալ դիմում ըլլայ։*

ՊԵՏՐՈՍ․— *Խօսի՛ր, խօսի՛ր, Փիլոս-Վառեկին ըսածին պէս, աղուոր* լաֆեր *կը բանաս։*

ՄԻՆԱՍ․— *Ահա ծերունի կին մը, գիւղի տէրտէրին կը դիմէ, խնդրելով որ ան գայ ու իրենց Յովակիմին գերեզմանաքարը օրհնէ, տէրտէրը թէեւ կարդալէ ու օրհնելէ բոլորովին անտեղեակ մէկը, գերեզմանաքարին վրայ կը կանգնի, եւ կարծելով թէ ուրիշները իր ըսածը ո՛չ կը լսեն, ո՛չ ալ կը հասկնան, քթին տակէն կմկմալով, եկեղեցական եղանակով մը այսպէս երգել կը սկսի:* (Կ'երգէ)

«Լուսինկին լուսուն,
«Բայլա եմ խաչեր,
«Լէնկէռն եմ քաշեր:
«Տաք տաք լավաշներ,
«Ճերմլուկ հարսներ:
«Գերեզմանդ կ'օրհնեմ,
«Գանկիդ կոխեմ,
«Ոչխար Յովակիմ,
«Օրհնած Յովակիմ:
«Աթոսին, Թաթոսին,
Քիթ քթի տաք Մաթոսին,
«Շարուած մէջը այս փոսին,
«Ջուր աղբարներ բագոսին»:

ՄԱՐԻԱՄ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ․— (Իրենց խնդումը կը բարձրացնեն):

ՄԻՆԱՍ․— *Տէրտէրը հազի՛ւ բագոսին կ'ըսէ, զինք շրջապատողներ «Տէրտէ՛ր, կարդա՛, գերեզման օրհնէ շնորհքով մը» կը պոռան բարկացոտ շեշտով, զարմանալին հոն է, որ տէրտէրը փոխանակ ամչնալու, ինք աւելի բարկացած կը պատասխանէ թէ «Իշտէ կարդամ կոր, չե՛մ հաչեր կոր ա՛», եւ, «այսպիսի ննջեցեալին, այսպիսի հոգեհանգիստ կ'ըլլայ», ըսելով գործին կ'երթայ:*

ՄԱՐԻԱՄ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ․— (Ալ աւելի բարձրաձայն կը խնդան):

ՄԻՆԱՍ — Ահա այդ տէրտէրին պէս կարդալ եւ օրհնել սկսած էր, քարի մը վրայ կանգնած, եւ ընկերներս կը զուարճանային. հազի՛ւ թէ լրացուցի, մէկ մըն ալ այդ դեւին ահռելի ձայնը նորէն լսուեցաւ, ճիշդ ջրամբարի ծակէն: Ինչ մեղքերնիս պահեմ, բոլորս ալ սոսկացինք. քիչ վերջ, յանկարծ ջրամբարէն դուրս նետուեցաւ, ուղղակի մեր կազմած բոլորակին մէջտեղը, Ումէտեանը, որուն բացակայութիւնը բոլորովին մտքերնուս ելած էր. հասկցանք որ պահուող եւ դեւի ձայն հանողը ան էր. հապա Առաքե՞լը, ալ մի հարցնէք, դեւի ձայնը լսելն ու փախչիլը մէկ ըրաւ. արդէն փախչելու պատրաստ դիրքի մէջ կեցած էր, «ծօ՛ Առաքել, մի՛ փախչիր, մեր Ումէտեանն է» ըսինք, պոռացինք եւեւէն, օգուտ չ'ըրաւ, անցաւ գնաց, ու ալ չ'երեւեցաւ այդ օրէն ասդին:

ՊԵՏՐՈՍ — Այս բոլոր ընկերներդ ի՞նչպէս իրար գտեր էք:

ՄԻՆԱՍ — Կանոնաւոր կերպով, բնա՛ւ, խօսք չ'իկայ այդ մասին: Ի՛նչ որ է, այս անգամ Ումէտեանը մէջտեղնիս առինք, չափուռ չուփուռ՝ բուրդ ձաղկելու պէս կռնակին այնքան զարկինք, որ չեմ կրնար հաշուել, զարմանալին հոն է, որ մարմինը ծեծելով կարմրեցաւ, կապուտցաւ, եւ դեռ ան կը խնդար մեռնելու աստիճան, իր ըրած կատակին վրայ. վերջապէս իր խնդումը զսպելով, մեզի խոստացաւ, աղուոր երեկոյթ մը տալ Կիւրակի իրիկուն, գինիով, անուշեղէններով ու մրգեղէններով, մենք ալ, այլեւս շատ խիստ չը վարուեցանք հետը, մանաւանդ որ եղածը վարպետուկ կատակ մըն էր, երկար տարիներու ընկերոջ մը կողմէն, մէկ երկու հոգիներ ըսին «անտալավիզօ մըն ալ ընենք զայն», բայց մտիկ ընող չ'եղաւ:

ՄԱՐԻԱՄ — Մինաս եղբայրս ուրախութիւնը շատ կը սիրէ:

ՄԻՆԱՍ.— *Մարիա՛մ, խօսքս մի կտրեր, ըսելիքս դեռ չը վերջացաւ, եթէ կ'ուզես ուրիշ օրուան կը պահեմ։*

ՄԱՐԻԱՄ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ.— *Ո՛չ, ո՛չ, պատմէ՛ լմնցիր։*

ՄԻՆԱՍ.— *Աղէ՛կ, աղէ՛կ, արդ, որոշուած Կիւրակէ իրիկունը հաւաքուեցանք Ումէտեանին տունը։ Երկար, գգլխիչ ուրախութենէ մը վերջ, կէս գիշեր էր, երբ բաժնուեցանք անորմէ։ Բոլորիս ալ գլուխը սաստիկ տաքցած էր, ես ամենէն առաջ կը քալէի, ըսի «Ես ո՛ւր երթամ, ետեւէս եկէ՛ք», հեղ մըն ալ նայեցայ, որ* Մուստառ *գետին առաջքն ենք, սաստիկ մութ էր, կամուրջը փնտռեցինք չը գտանք, վերջապէս վեր վար հազար փնտռտուքէ ետք, աչքերնուս ձողի պէս բան մը երեւցաւ, որ գետին մէկ կողմէն միւսը երկնցուցած էին. «Տղա՛ք վազեցէք կամուրջը գտանք» ըսի, չէ՞ որ ես առջեւէն կ'երթայի։* (Ոտքի կանգնելով դերասանական ձեւերով իր խօսքերը կը շարունակէ) *Մօտեցայ կամուրջին, մէկ կամուրջը չորս հատ երեւիլ սկսաւ. գըլուխս կը դառնար, ոտքս առաջին կամուրջին վրայ նետեցի, պարապ ելայ, երկրորդին վրայ նետեցի, նորէն պարապ ելայ, երրորդին դարձեալ միեւնոյնը, չէ՛ք ըսեր, որ չորրորդին վրայ նետեցի, հոն ալ պարապ ելայ։*

ՊԵՏՐՈՍ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ.— (Խնդալով ու հետաքրքրութեամբ Մինասի խօսքերուն կը հետեւին)։

ՄԻՆԱՍ.— *Վերջապէս նայեցայ որ ըլլալու բան չէ, քալեցի առաջ, ընկերներս ալ հետեւեցան ինծի, հեղ մըն ալ նայիմ որ մինչեւ կէս մէջքերնիս ջուրին մէջն ենք. ալ մի՛ հարցնէք թէ, անկէ վերջ ինչ եղանք, ընկերներէս լուր չ'ունիմ, իսկ ես երկու օրէ ասդին հիւանդ էի, ուխտեցի «անգամ մըն ալ ո՛չ գինիի, ո՛չ ալ օղիի մօտենալ», բարեբախտաբար մեր մարդոցմէն զատ ուրիշը չ'իմացաւ քաղաքին մէջ, եթէ ո՛չ, մեր դիրքին տէր մարդոց համար կատարեալ խայտառակութիւն էր։*

ՄԱՐԻԱՄ .— *Հիմա հասկցայ թէ, ինչու համար մեր տունը չես եկեր վերջին օրերու մէջ։*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Երկար ատենէ ասդին այնքան խնդացած չէի, կեցցէ՛ք բոլոր ընկերներդ ալ։*

ՄԻՆԱՍ .— *Իմ խօսքս վերջացաւ, բայց այսօր այդ պատմութիւնը ընելու համար չէր, որ եկած էի հոս, այդ պատճառով ալ, բաւական ուշը մնացի տուն երթալու համար, գիշերը արդէն առաջացած է, հիմա Փիլոս-Վառեկը* խըռըլ խըռըլ *կը քնանայ․․․։*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Մասնաւոր նպատակո՞վ մը եկած էիր։*

ՄԻՆԱՍ .— *Այո՛, ես չեմ ուզեր, որ այս տունը երկար մնաք· հո՛ս Թրքնոց է, մեր Թաղը տուն մը գըտնեմ, հո՛ն փոխադրուեցէք· գիտէք որ մեր Թաղը Թէ՛ հայո՛ւ Թաղ է, եւ Թէ բարեկամ ու ազգական մեր մօտն են։*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Շա՛տ-լաւ կ՚ըլլայ այդ։*

ՄԱՐԻԱՄ .— *Ի՛մ ալ սրտիս բաղձանքն է այդ։*

ՄԻՆԱՍ .— *Եթէ կը յօժարիք, վաղէն սկսելով այդ առթիւ կարգադրութիւններ կ՚ընեմ։*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Ուզածիդ պէս կրնաս կարգադրել։*

ՄԻՆԱՍ .— *Լա՛ւ, քանի որ խօսք կուտաք, լապտերս պատրաստեցէք, որ շուտով մեկնիմ, գիտցէք որ դեռ բոլորովին առողջացած չեմ։*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Կ՚առողջանաս, վախի բան մը չի կայ այլեւս· ինչո՞ւ կ՚աճապարես, դեռ բան մը չը խօսեցանք։*

ՄԻՆԱՍ .— *Մինչեւ հիմա խօսածնիս հերիք է, ասկէ վերջ ալ, խօսելու շատ պատեհութիւն կ՚ունենանք դեռ· լապտերս պատրաստելնիդ նայեցէք։*

ՄԱՐԻԱՄ .— *Մինա՛ս եղբայր, քիչ մըն ալ կեցիր, քեզի ըսելիք ունիմ։*

ՄԻՆԱՍ .— *Շուտ ըսէ, անշուշտ կարեւոր բան մըն է։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Խի՛ստ կարեւոր է, մանաւանդ մեզի համար։*

ՄԻՆԱՍ.— *Ըսէ՛ նայիմ։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ահարոն եղբայրս պէտք է նշանենք, ա՛յդ՝ թէ՛ Պետրոսին եւ թէ իմ փափաքն է. Ահարոնն ալ իր տարիքը առաւ, աչքը աստին անդին ինկած է։*

ՄԻՆԱՍ.— *Ի՞նչ կ'ըսես, ես ոեւէ բանէ լուր չունիմ։*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Յարմար աղջիկ գտնելը դժուար է։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ան աղջիկը գտեր է արդէն։*

ՄԻՆԱՍ.— *Իրա՞ւ....։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Անշո՛ւշտ, ձեր դրացի աղջկան՝ Աղաւնիին աչք տնկեր է. Ահարոնը այսօր իր սիրտը բացաւ ինծի, երկա՜ր ստիպումներէ վերջ միայն։*

ՄԻՆԱՍ.— *Լա՛ւ, գէ՛շ չ'ըլլար, բա՛յց հիմա այս իրիկուն այդ առթիւ ոեւէ քայլ չենք կրնար առնել, յաջորդ կիւրակի մեր տունը կուգաք, եւ այդ մասին կարգադրութիւն մը կ'ընենք։*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Գէ՛շ չ'ըլլար։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Լա՛ւ որոշում է։ Երթամ եղբօրս լապտերը վառեմ ու բերեմ, քանի որ կը տեսնեմ թէ, շատ երկար չը պիտի մնայ* (կ'երթայ ու վառած լապտեր մը կը բերէ)։

ՄԻՆԱՍ.— *Շա՛տ աղէկ, լաւ ուշադրութիւնս հրաւիրեցիք Ահարոնի խնդրին, կը յուսամ յարմար կարգադրութիւն մը կ'ընենք այդ առթիւ։* (Կը պատրաստուի մեկնելու, ու լապտերը Մարիամի ձեռքէն առնելէ վերջ) *Աղէկ կ'ըլլայ, աղէ՛կ կ'ըլլայ, գիշե՛ր բարի* (կը սկսի դուրս ելլել)։

ՊԵՏՐՈՍ.— *Լո՛յս բարի, կրկի՛ն հրամմէ։*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Լո՛յս բարի, շուտ շուտ եկուր։*

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Մարիամ, Պետրոս եւ Ղաճըլը–Մստաֆա

ՄԱՐԻԱՄ.— *Պե՛տրոս, այսօր մտքիս մէջ դրի, որ՝ այս իրիկուն մեր անցեալ ու ներկայ կեանքին վրայ խօսակցինք. չորս շաբաթ եղաւ Սեբաստիա գալուդ, եւ պատեհութիւն մը չ՚ունեցանք այդ առթիւ:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Գէշ մտադրութիւն չէ՛, կ՚արժէ շիտակը այդ մասին խօսիլ, ինծի համար շատ հետաքրքրական է գիտնալ, մեր բաժանումի օրերուն մէջ անցուցած կեանքըդ, ինչպէս, հետաքրքրական ըլլալու է անշուշտ քեզի համար ալ՝ իմինս:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Մեկնելէդ ասդին, եղբայրներս գիս շա՛տ հանգիստ պահեցին, բայց առանց քեզի սրտիս ու հոգիիս մէջ ամայութիւն կը տիրէր. ո՛ւր որ երթայի, ի՛նչ որ ընէի, բաժանումիդ յիշատակը կապարի ծանրութեամբ կը ճնշէր ուղեղս ու կուրծքս, դառն արիւն արցունքի օրեր միայն անցուցի, շատ անգամ ծածկօրէն կուլայի, առանց ո՛եւէ սփոփող մէկը ունենալու, արդէն ուրիշներու սփոփիչ խօսքերն ալ անզօր էին, քանի որ, իմ վէրքերուս դարմանը միայն եւ միայն դուն էիր, իսկ հայրազուրկ Սեպուհիս աչքերը քա՛նի նայէի, էութիւնս ամբողջապէս կը փոթորկուէր, կը դո՛ղայի:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Ե՛ս ալ շատ դառնութիւններ ունեցայ, խօսէ՛, խօսէ՛, որ ես ալ իմիններս պատմեմ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Այդքան տառապելէ վերջ, այս անակընկալ վերադարձդ, իմ սէրերուս անուշ բուրումներով անգամ մըն ալ հոգիս ողողեց, բայց ինչպէս՝ վարդը փուշ ունի՝ կ՚ըսեն, այնպէս ալ, երջանկութիւնս կատարեալ չ՚եղաւ, որովհետեւ, աքսորանքով ծննդավայր վերադառնալդ, խայթող կասկածներ ու մտահոգութիւններ ստեղծեց ներսս, յոյսն ու յուսահատութիւնը միշտ իրարու կը յաջորդէին. անգամ մը, կը խանդավառուէի, մտածելով*

թէ, Սեպուհիս հետ վերջապէս դրկացդ մէջ պիտի նստուէինք, եւ կարօտի անվերջ համբոյրներով, թէ՛ դուն, եւ թէ ես, մեր հոգւոյն ու սրտին այրող ծարաւը մեղմացնէինք, մեր առաջին հանդիպումին իսկ։ Անգամ մըն ալ, կը մտաբերէի թէ, Թուրք ոստիկանութեան հսկողութեան տակ, մի գուցէ գլուխդ մեծ փորձանքներու պիտի ենթարկուէր աքսորի ճամբուն վրայ, ու ահաւոր, յուսահատական բաժանումովդ մինչեւ գերեզման պիտի չարչարուէի, եւ այդ մտաբերե՛լն իսկ գլուխս պտոյտ կուտար, գոհութի՛ւն Աստծոյ, այսօր իմ քովս, իմ օճախիս վերեւն ես, քեզմով՝ աշխարհը նորէն ինծի դրախտի կը վերածուի, հոգւոյս մէջ՝ երջանկութեան արեգակը անգամ մըն ալ կը լուսաւորէ. ասկէ՛ վերջ, ո՛ւր որ երթաս, ի՛նչ ալ որ ըլլաս, քեզի մօտ պիտի մնամ, քեզի հետ պիտի ապրիմ ու մեռնիմ։

ՊԵՏՐՈՍ.— Շատ լաւ, կ՚ըմբռնեմ ըսածներդ, դեռ շատ կը խօսինք այդ մասին, քիչ մըն ալ ես իմիններս պատմեմ։

ՄԱՐԻԱՄ.— Արդէն ես այդ բոլորը պատմեցի, քեզ ալ՝ քու բաժանումի կեանքէդ խօսեցնելու համար։

ՊԵՏՐՈՍ.— Մարիա՛մս, բաժանումի դառնութիւնը այն ատենը հասկցայ, երբ հայրենի տան սեմէն դուրս նետեցի իմ քայլերս, այդ բաժանումը այնպիսի ցնցում մը յառաջ բերաւ իմ մէջս, որ կը կարծէի թէ, յուսահատական պիտի ըլլար ան. ոտքերս դեռ ծննդավայրիս հողերուն վրայ էին, բայց, կարծես հազարաւոր մղոններով հեռացած էի քեզմէ։ Հոգիիս խռովքները, սրտիս յուզումները, ուղեղիս այլեծփումները չափ, սահման չունէին։ Կեանքիս մէջ երբէք լացած չէի, բայց արցունքով հեռացայ Սեբաստիայէն։ Սեպուհս դեռ շատ փոքրիկ, եւ դուն հազիւ մէկ երկու տարուան կողակիցս, ահա բախտին մէկ անգութ վճիռով կ՚անջատուէինք իրարմէ։ Արցունքներս սաստկացան այն պահուն, երբ Աստղիկ դեռ

ու տաք ջերմուկի մօտէն կ'անցնէի, ուր քեզի հետ ունեցած անցեալ կեանքս, իր բոլոր յիշատակներով ու պատկերներով աչքերուս առջեւ կը ցցուէր:

ՄԱՐԻԱՄ .— *Ափսո՛ս, ափսո՛ս:*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Անցայ Եւթոկիայէն, Ամասիայէն, Սամսոնէն, շատ բլուրներ ու դաշտեր ոտքերուս տակ առի, բա՛յց, ո՛ւր որ երթայի, ո՛ւր որ նայէի, Մարիա՛մս, բաժանումի արցունքներով լեցուած աչքերդ, աղերսական նայուածքներդ ու հրեշտակային պատկերդ իմ դիմացս կանգնած կը գտնէի. նոյն իսկ, սեւ ծովի վիթխարի ալիքներուն մէջէն ճամբորդած ատենս, երբ առաջին անգամ, այդ ջուրի անսահման տարածութիւններուն զօրաւոր տպաւորութիւններուն տակ կը գտնուէի, հո՛ն ալ, հեռաւոր, յուզումնավար ու լեռնացող ալիքներուն մէջէն, քու պատկերդ էր, Սեպուհս թեւերուդ վրան, որ դուրս կը ցցուէր, եւ ցնցող, պաղատական նայուածքներով հոգիիս խորերէն՝ խեղդուած աղաղակի մը արձագանգը լսելի կ'ընէր, կարծես ըսելով «Կեցի՛ր, կեցի՛ր, Պե՛տրոս, ո՞ւր կը թողուս մեզ ու կը հեռանաս»:*

ՄԱՐԻԱՄ .— (Լալ կը սկսի):

ՊԵՏՐՈՍ .— *Եթէ պիտի լա՛ս, պատմութիւնս չեմ շարունակեր:*

ՄԱՐԻԱՄ .— *Ո՛չ, ոչ, ես չեմ լար, անցեալը յիշելով խորապէս յուզուեցայ, զիս շա՛տ կը վիրաւորես, եթէ պատմութիւնդ չը շարունակես, կամ անկէ բա՛ռ մը իսկ զեղչես:*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Ուրեմն լացդ դադրեցուր:*

ՄԱՐԻԱՄ .— *Աղէ՛կ, ա՛լ չեմ լար:*

ՊԵՏՐՈՍ .— *Քանի որ չես լար, ես ա՛լ, կը շարունակեմ պատմութիւնս: Վերջապէս հասայ Պոլիս, բայց իմ հոգիիս մէջէն վայրկեան մը իսկ չը հեռացան ծննդավայրիս բոլո՛ր յիշատակները, բոլոր վայելքները. ժամանակ մը եղայ Ջղայնոտ, փոքրիկ երեխայի մը, ման-*

կիկի մը լացը լսելուս, Սեպուհիս լացը կը կարծէի, կը ցնցուէի, կը յուզուէի: Նորապսակ ամոլի մը հանդիպելուս, մեր հարսանեկան երջանիկ օրերը կ'արթննային սրտիս ու մտքիս մէջ, կը փղձկէի: Ժամանակ մը հիւանդացայ, քովս մարդ չէր գար, օգնող մը չունէի, եւ անկողինիս մէջ պառկած, հոգեկան ծանր տագնապներու ու գալարումներու մէջ, պատերը կը ճանկռտէի, հիւանդ վիճակի մէջ, պէտք էր որ ես իմ հոգատարս ըլլայի: Երբ որ քիչ մը առողջացայ, որոշեցի ամէն գնով Սեբաստիա վերադառնալ, եւ ապրիլ ու մեռնիլ սիրելիներուս գրկին մէջ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Շա՛տ կը յուզուիմ, Պետրո՛ս, բայց խոստում կը յարգեմ, ու չը պիտի լամ. ո՛հ ըսածներդ յափշտակութեամբ մտիկ կ'ընեմ, ամէն մէկ բառիդ, խօսքիդ մէջ մեծ պատմութիւն մը կայ: (Յանկարծ բակին դրանը կողմը դառնալով): Դուրսէն ոտքի ձայներ կուգան, բայց ո՞վ կրնայ ըլլալ այս ատենը:

ՊԵՏՐՈՍ.— Կարեւորութիւն մի՛ տար այդ ձայնին, այս ատենը այցելու չի գար այլեւս, հաւանական է ականջիդ եկաւ այդ ձայնը:

ՄԱՐԻԱՄ.— Աղէ՛կ, չարունակէ՛:

ՊԵՏՐՈՍ.— Իմ ընտանեկան սէրիս ու կարօտիս հետ, բոլոր սիրելիներուս ու ծննդավայրիս յիշատակները մշտավառ մնացին իմ մէջ: Պոլիսը իր շատ մը գեղեցկութիւններն ու հրապուրանքները ունէր, բայց այդ բոլորէն եւ ո՛չ մէկը, այնքան մը կրնար ազդել իմ վրայ, որ վայրկեան մը իսկ կարողանար հեռացնել իմ ներքին աշխարհիս մէջէն սէրերս, կարօտներս ու յիշատակներս: Կը յիշէի մեր ջերմուկները, ինքն եւ Դէփէ ջերմուկներուն պղպջացող ջուրերը, որոնք դմբեթաձեւ ժայռերու վրայէն հեզամրմունջ ալեակներով վար կ'իջնէին, իրենց ամէն մէկ քայլափոխին գգլխիչ տեսարան մը պարզելով: Կը յիշէի Աստղիկ գետը իր անուշ, առատահոս ու արծաթ

յորձանքներով։ Կը յիշէի Զըրհըրի ճոխ ջրերը ու ձիւնագրիւրի փայտէ ու քարէ գուռներուն ալետատան հայելիները։ Կը յիշէի Խոնրկտուրի, Սուրբ Նշանի, Անապատի, Սուրբ Յակոբի վանքերուն աննման դրօսավայրերը, կանաչազարդ, չէն արտերն ու արօտավայրերը, ուր Սեբաստացին իր կեանքին էն ուրախառիթ ժամերը կ'անցնէր։ Աչքիս առջեւն էին Մէրիմէրֆայի, Սուրբ Վառվառի, Վարդապետի Լուսաղբիւրին, Մայրագոմի քառասուն ակերուն հրաշալիքները։ Երբե՛ք չէի մոռնար Կամարի դրախտասել պտոյտավայրերը, չէի մոռնար այդ վայրերուն խնկաւէտ վայրի ծաղիկներն ու տեսակաւոր թռչունները, մանաւանդ, մտքէս երբէք չէին հեռանար, Կամարի կանաչազեղ ուռիները, բարձրաբերձ բլուրներու շղթան, մարմանդներու ու բխացող վճիտ ակերու մօտ ցատկոտող գառնուկներն ու ուլիկները, ասոնցմէ քիչ անդին, ժայռերու վրայէն մեծ աղմուկով վար ցատկող, ապառաժէ թոնիրներու մէջ փրփրադէզ՝ առուակներուն ճիւղաւորումները, սարերու կողին վրայ կամ անոնց գագաթը ցցուած քարանձաւներն, ու այս բոլորէն վերջ, Ալիսի խորհրդաւոր, կարմրախայտ ալիքները։ Ահա այսպէս ծննդավայրիս յիշատակները հազարաւոր, գունագեղ պատկերներով սրտէս, մտքէս ու հոգիէս բնաւ չէին բաժնուէր։ Մարիա՛մ, ո՜հ որքան երջանիկ եմ, որ այսօր քու մօտդ եմ, ու քու հետ միասին պիտի այցելենք այդ բոլոր տեղերը։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Համբո՛յրս այդ բոլոր վայրերուն, որոնց հետ կապուած եմ իմ ամբողջ էութիւնովս։*

ՊԵՏՐՈՍ․— *Բաժանումի պատմութիւնս շատ երկար եղաւ, Մարիա՛մ, այդ առթիւ նորէն կը խօսիմ, այսօրուան համար այսչափը կը բաւէ․ լաւ կ'ըլլայ որ երթանք քնանանք։ Գնա՛ դուռը նայէ՛, լաւ գոցուա՞ծ է։*

ՄԱՐԻԱՄ․— *Շատ աղէկ։* (Քանի մը քայլ կ'առնէ դէպի դուռը, յետոյ դրան մօտ պատուհանի կողմը կը նա-

յի, ու սոսկումով ետ քաշուելով)։ *Մարդո՛ւ մը դիմագիծը տեսայ, կ'երեւի մեր բոլոր ըսածները մտիկ կ'ընէր։*

ՊԵՏՐՈՍ·— *Մարիա՛մ, այսօր ականջիդ ձայներ կուգան, պատուհանէն մարդու դիմագիծ կը տեսնես, ի՞նչ է եղեր քեզի, քու քաջասրտութեանդ, կը զարմանամ, ասդին եկուր, ես դուռն ալ կը նայիմ, պատուհանն ալ։*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Գիտե՛ս որ ես քեզի պէս քաջասիրտ եմ, բա՛յց Թաղերնիս Թրքնոց ըլլալուն համար, չեմ ուզեր որ անոնց ստորերկրեայ խաղերուն զոհ դառնանք. ի՛նչ գիտենք թէ մեր չուրջինները՝ ի՞նչ կարգի մարդիկ են։*

ՊԵՏՐՈՍ·— (Կ'երթայ պատուհանը աչքէ կ'անցնէ, վարագոյրը կը քաշէ, ու դուռն ալ քննելէ վերջ) *Հանգիստ եղի՛ր, բա՛ն չի կայ, վաղը Մինաս եղբայրդ տուն մը կը գտնէ, անկէ կ'ելլենք։*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Լա՛ւ, ահա ես ննջասենեակը կ'երթամ։* (Կ'երթայ)։

ՊԵՏՐՈՍ·— *Ես ալ ահա կուգամ*։ (Լամբարը իր հետ առած, կը մտնէ ննջասենեակը, որուն կիսաբաց դռնէն՝ աղօտ ճառագայթ մը միայն բեմը կը լուսաւորէ)։

ՄԱՐԻԱՄ·— (Ներսէն) *Պետրո՛ս, այդ լոյսը մարէ։*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ·— (Բակին դուռը կը զարնէ)։

ՊԵՏՐՈՍ·— (Գլուխը ննջասենեակի դռնէն դուրս ծը-գելով մտիկ կ'ընէ, ու Մարիամին դառնալով) *Մարիա՛մ, լոյսը մարելու պէտք չի կայ, բակին դուռը կը զարնեն, երթամ, տեսնեմ ո՞վ է։*

ՄԱՐԻԱՄ·— *Զարմանալի բան։*

ՊԵՏՐՈՍ·— (Լամբարը ձեռքին մէջ բռնած դուրս կուգայ ու իւրովի) *Գրեթէ կէս գիշեր է, այս ատենը մարդ մարդու տուն չերթար, արդեօք ո՞վ ըլլալու է, երթամ նայիմ։* (Բակին դրանը մօտենալով, կը հարցնէ)։ *Ո՞վ է դուռը զարնողը։*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ·— (Պատասխան չի տար, բայց դուռը նորէն կը զարնէ)։

ՊԵՏՐՈՍ.— (Դարձեալ կը կրկնէ) *Ո՞վ է դուռը զարնողը* : (Մտիկ կ'ընէ, պատասխան չի գար, եւ Մարիամին դառնալով) *Մարիա՛մ, դուռը զարնողը ձայն չի հաներ ... բայց պիտի բանամ ... գիտնամ թէ, ո՞վ է այդ կոտրիճը* :

ՄԱՐԻԱՄ.— (Ցած ձայնով) *Լո՛յսը մարէ, վե՛րջը բաց* :

ՊԵՏՐՈՍ.— (Բարձրաձայն եւ բարկացոտ կը հարցնէ) *Ո՞վ է դուռը զարնողը* :

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Դրսէն) *Բա՛ց, Թուրք դրացիներէդ մին է, հարցում մը ընել եկած է քեզի* :

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ներսէն) *Վաղը առաւօտեան թող մնայ այդ* :

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Դրսէն) *Եթէ առաւօտեան մնալիք բան մը ըլլար, այս ատենը ինչո՞ւ պիտի գայի, ու շատ մը նեղութիւն տայի իմ դրացիիս* :

ՄԱՐԻԱՄ.— (Ցած եւ դողդոջուն ձայնով) *Պետրոս զգուշութեամբ բաց դուռը, եւ առանց խօսքը երկարելու ճամբու դիր* :

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ձեռքին լամբարը վար կը դնէ ու դուռը կը բանայ) :

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Ներս կը մտնէ, ու շողոքորթիչ շեշտերով) *Բարի իրիկո՛ւն, բարի՛ ես եկեր Պոլսէն իմ ազնիւ դրացիս* :

ՊԵՏՐՈՍ.— (Պետրոս մէկէն կը ցնցուի, իր դրացիին անձին մէջ, իր հին, արիւնխում հակառակորդը, Ղանլը-Մստաֆան տեսնելով, եւ յանկարծ կատաղած, իր խօսակիցին դառնալով) *Շատ լաւ կը ճանչնամ քեզ, իմ հին թշնամիս, դուն ի՞նչ գործ ունիս այս պահուն իմ տանս մէջ, դո՛ւրս ել անմիջապէս* :

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Այդպէս մի՛ բարկանար, չա՛տ գործ ունիմ քեզի հետ, ու այսօր հաշիւ մաքրել եկած եմ ...* ;

ՊԵՏՐՈՍ.— *Բա՛յց, դուն իրաւունք չունիս առանց իմ հաճութեան, իմ չեմէն ներս մտնելու ու քու պիղծ ոտքերդ դուրս հանէ անմիջապէս:*

ՄԱՐԻԱՄ.— (Ննջասենեակէն դուրս կուգայ):

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Առանց Պետրոսի խօսքին կարեւորութիւն տալու, եւ Մարիամը ցոյց տալով) *Այդ կանգնող կինը ո՞վ է:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Այդ քու գործդ չէ, շուտով դո՛ւրս կորսուէ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Պետրո՛ս զգուշացիր:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Այսօ՛ր, այս տանը մէջ* «գարագաշա, գարակէօզէ մայիլ իմ», *երգողը ո՞վ էր:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Այդ ալ քու գործդ չէ, անմիջապէս դո՛ւրս կորսուէ:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Բա՛յց, պէտք է գիտնաս, որ մեր Թուրք բարեխնամ կառավարութիւնը մեզի թոյլ տուած է, մտնել ո՛եւէ քրիստոնեայի տուն ազատ ու համարձակ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— (Շփոթած դիրքի մէջ):

ՊԵՏՐՈՍ.— *Այդ կառավարութեան օրէնքը, իմ տանս օրէնքը ոտքի տակ չի՛ կրնար առնել, անգա՛մ մը եւս կ՚ըսեմ, անմի՛ջապէս դուրս կորսուէ, ապա թէ ո՞չ, հետեւանքը շատ գէշ կ՚ըլլայ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Թուրքին դլրացնութիւնը ահա այսպէս կ՚ըլլայ:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Պետրոսին ուղղուելով) *Այդ կինը ի՞նչ կ՚ըսէ իմ մասին, գիտցէք որ ձեր հասկցած հայերէնին չափ, ես ալ կը հասկնամ:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ղանլը-Մստաֆային ձախ թեւէն բռնելով) *Կ՚ուզե՞ս որ քեզ շան պէս դուրս նետեմ, եթէ չե՞ս ուզեր, վերջին անգամն ըլլալով կ՚ըսեմ, դո՛ւրս կորսուէ:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Իր աջ ձեռքով մէջքին մէջ

պահած երկայրի սուրը կը քաշէ, ու զայն Պետրոսին ուղղելով) *Թէս թո՛ղ տուր*, քեա՛փիր:

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ետ կ՚ընկրկի, ու աչքերը արագապէս հոս հոն պտտցնելէ վերջ, գետնէն աթոռ մը խլելով ինքնապաշտպանութեան կը դիմէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Մէկէն ցնցուելով, եւ Ղանլը-Մուստաֆային դառնալով) *Հազար ամօթ երեսիդ, անամօթ եւ անպատիւ Թուրք, որ իբրեւ դրացին կեղծաւորութեամբ ներս եկար, ու տունս տակն ու վրայ կ՚ընես, ըսէ՛, ըսէ՛, ի՞նչ է նպատակդ:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Պետրոսին ուղղելով իր խօսքերը) *Աթոռը վա՛ր դիր, եւ անձնատուր եղիր: Եթէ չես ուզեր որ այս սուրը արիւնովդ ներկուի, կինդ պէտք է հոս թողուս, եւ իմ տեղս դուն դուրս ելլես:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ցած և ինկած Թուրք, դուն որո՞ւ պատիւին հետ կը խաղաս, իմ դիակս կը փռուի, բայց նըպատակիդ չես հասնիր, քեզի պէսներէ վախնալ, ամենամեծ արատ մըն է ինծի համար:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ղանլը-Մուստաֆային ուղղելով ձեռքին աթոռը) *Կա՛մ քու դիակդ պիտի փռուի հոս, կամ իմինս:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Ձեռքին սուրը Պետրոսի կուրծքին մօտեցնելով) *Կեա՛վուր, շա՛տ երկար ըրիր:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Աթոռը սուրին դէմ կը բռնէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Գետնէն ուրիշ աթոռ մը կը վերցնէ, եւ Ղանլը-Մուստաֆային կողմն ի վար նետելով, բարկացոտ) *Շո՛ւն, դուն զիս ձեր* հէրամի՝ խանում *կոչուած կատունե՞րը կարծեցիր:*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Իր ուշադրութիւնը վայրկեան մը Մարիամի կողմը կը դարձնէ):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Առիթէն օգտուելով, Ղանլը-Մուստաֆային երկայրի սուրը խլել կը փորձէ, բայց սուրին բերանը իր ձեռքը կ՚անցնի):

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Սուրը ետ կը քաշէ, Պետրո-սին ձեռքէն առնելու համար)։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Ձեռքը կը վիրաւորուի ու արիւնը հո-սիլ կը սկսի, որուն ի տես եւ ազդեցութեան տակ, սոս-կալի կերպով կատղած, կը յաջողի աթոռի հարուածով մը, սուրը Ղանլը-Մստաֆային ձեռքէն վար ձգել տալ)։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Կը ջանայ գետնէն սուրը յա-փշտակել)։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Ոտքով սուրը մէկդի կը քշէ, ձեռքով Ղանլը-Մստաֆային սաստիկ հարուած մը տալով գետին կը փռէ, եւ վայրկենաբար սուրը գետնէն կը խլէ)։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Կանգնել կը փորձէ)։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Ոտքովը հարուած մը եւս կուտայ ա-նոր, եւ կուրծքին վրայ կոխելով) *Հիմա կարգը իմս է, միսկի՛ն Թուրք, մունետառ արիւնդ մտնե՞մ, հա՛*։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— *Պետրո՛ս, ոտքդ պագնեմ, եւ ըրի, դուն մի՛ ըներ*։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Պե՛տրոս ասոր արիւնով տունս մի՛ արատաւորեր, ձգէ՛ երթայ շունը*։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Միշտ կատաղի ու բորբոքած, ձեռքին սուրը Ղանլը-Մստաֆային գլխին շողացնելով) *Դուն իմ ձեռքս արիւնովս ներկեցիր, եւ այդ արիւնը պիտի հա-տուցանես*։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— *Պետրո՛ս, շո՛ւնդ ըլլամ, ոտքդ, ձեռքդ լիզեմ, մի՛ ըներ, կեանքիս մի դպչիր*։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Երեսը թքնելով) *Թո՛ւ, աղտոտ Թուր-քի ոգի, երբ ձեռքերնիդ պզտիկ ուժ մը ըլլայ, վագրի նման անգութ ու անողոք կը դառնաք, իսկ երբ այդ ու-ժէն զրկուիք, շան պէս կ'աղաչէք, ու ամենաստորին սողունի պէս կը սողաք*։

ՄԱՐԻԱՄ․— *Պետրո՛ս, մի՛ դպչիր շանը*։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Մարիամին դառնալով) խա՛-

նըմ, ո՛տքդ պագնեմ, կեանքս ազատէ՛, ես ըրի, դուք մի՛ ընէք, ներեցէ՛ք:

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ղանըր-Մստաֆային) Լռէ, լիրբ, քու անասնական կեանքիդ այդքան արժէ՞ք կուտաս. պիտի խնայեմ այդ կեանքիդ, բա՛յց, մէկ պայմանով...:

ՂԱՆԸՐ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Աղերսական նայուածքով) Ոտքերդ լիզեմ:

ՊԵՏՐՈՍ.— Այս ձեռքիս սուրը քիչ առաջ Թրքական էր, Թուրքի մը ձեռքը ըլլալով, իսկ հիմա հայկական սուր մըն է ան. աշխարհ է, բաղդին անիւը ահա այսպէս կը դառնայ, քիչ առաջ, դուն այս սուրով կեանքիս ու պատիւիս կը սպառնայիր, եւ դուն միակը չես, բոլոր Թուրքերուն հրէշային ընթացքն ու ուղղութիւնն եղած է այդ. բայց, հի՛մա, նոյն սուրը քու դէմ ցցուած է. մէկ պայմանով պիտի ազատիս ըսի արդէն. այս սուրը պիտի համբուրես իբրեւ հայկական սուր, եւ պիտի ըսես «Կեցցէ՛ Հայաստան, անկցի Թուրքիա»:

ՂԱՆԸՐ-ՄՍՏԱՖԱ.— Ամենայն սիրով աղա՛ս, էֆէնտի՛ս, փաշաս, միայն կը վախնամ թէ, սուրը համբուրած ատենս կոկորդս կը կտրես:

ՊԵՏՐՈՍ.— Այդպիսի ճիւաղութիւն Թուրքին տըր-ուած է, հայը երբ խոստանայ, իր խոստումը կը յարգէ:

ՄԱՐԻԱՄ.— Պե՛տրոս, շատ երկար ըրիր, դո՛ւրս նետէ հրէշը, ատոր ներկայութիւնն իսկ տանս մթնոլորտը կը պղծէ:

ՊԵՏՐՈՍ.— (Սուրին ծայրը Ղանըր-Մստաֆային երկարելով) Համբուրէ՛, շո՛ւտ, եւ ըսէ՛ «Կեցցէ Հայաստան, անկցի Թուրքիա»:

ՂԱՆԸՐ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Սուրը համբուրելէ վերջ) Կեցցէ՛ Հայաստան, անկցի՛ Թուրքիա:

ՊԵՏՐՈՍ.— Ինքնագլուխ ո՛եւէ շարժում չ՚ընես: (Ղանըր-Մստաֆային վերարկուէն բռնելով, քեշնելով դուրս կը տանի զայն, ու ներս գալով դուռը կը փակէ,

եւ Մարիամին դառնալով) *Մարիամ դուրսէն լսած ձայ-նըդ, ու մարդու դիմագիծ տեսնելդ, չիտակ ելաւ, լաթի կտոր մը բեր ձեռքս կապէ*:

ՄԱՐԻԱՄ.— (ջղայնոտած) *Այսօր, թէ՛ Փիլոս-Վա-սիլը եւ թէ Մինաս եղբայրս մեզ շատ խնդացուցին, բա՛յց, «խնդալուն վերջը լաւ է» կ'ըսեն, պէտք չէ այ-լեւս հոս մնանք, խելացութիւն է անմիջապէս հեռանալ այս տնէն. կ'երթանք այս գիշերը եղբօրանցս կ'անցնենք*:

ՊԵՏՐՈՍ.— *Շատ ուշ է ժամանակը*:

ՄԱՐԻԱՄ.— (Լաթի կտոր մը կը բերէ, եւ Պետրոսի ձեռքը կապելով) *Լաւ կ'ընենք եթէ շուտով հեռանանք*:

ՊԵՏՐՈՍ.— *Եթէ իմ դիակս պիտի փտուի, քուկդ ալ թող փտուի, նա որ իր տունը կը լքէ, անարժան է տուն եւ ընտանիք բուսածը ունենալու. այսօր հո՛ս պիտի անցնենք, վաղը կը խորհինք նոր կարգադրութեան մա-սին*:

ՄԱՐԻԱՄ.— *Շիտա՛կ ես, տուն ու ընտանիքը լքողը անարժան է զանոնք ունենալու, բա՛յց, հոս թրքնոց է, ո՞ր մէկին հետ պիտի չափուիս, մէկ քահանան քառա-սուն* մոլլայի *դէմ ի՞նչ կրնայ ընել*:

ՊԵՏՐՈՍ.— *Երթանք ննջարանը*: (Կ'ուղղուի դէպի հոն, լամբարը հետը առած):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Կը հետեւի Պետրոսին):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ննջարանէն ներս կը մտնէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Ննջարանի դռնէն ներս մտած պահուն, ետին դառնալով՝ դուռն ու պատուհանը աչքէ կ'անցնէ, նոյն պահուն, յանկարծ պատուհանին փեղկերը կը բաց-ուին) *Պետրո՛ս, հասիր պատուհանը բացին*:

ՊԵՏՐՈՍ.— (Դուրս կուգայ ննջարանէն):

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— (Պատուհանէն ներս կը նետ-ուի, եւ վեց հարուած մը իր ձեռքին մէջ, կանգնելով) *Պետրո՛ս, իմ կեանքիս խնայելուդ համար, կեանքիդ չը պիտի դպչիմ, բայց, ե՛ս ալ քեզի պէս մէկ պայման մը*

ունիմ, «կինդ հոս պիտի Թողուս, եւ դուն դուրս պիտի ելլես...» պէտք է որ գիտնաս Թէ՝ զիս այնքան մը ստըր-կացնելդ, որքան սուղի պիտի նստի վրադ։

ՄԱՐԻԱՄ․— (Կայծակի արագութեամբ խոհանոցը կը վազէ, եւ կարմիր, փոշիացած պղպեղը ճանկին մէջ կը լեցնէ)։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Մարիամին կողմն ի վար վազելով) *Ո՞ւր կը փախչիս։*

ՊԵՏՐՈՍ․ *Էշշէ՛կ Թուրք, տեղդ ծանր կեցիր։*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Սպառնական դիրքի մէջ կե-ցած) *Տեղս ծանր կենալը՝ հիմա քեզի պիտի սորվեցնեմ։*

ՄԱՐԻԱՄ․— (Խոհանոցէն դուրս կուգայ եւ Ղանլը-Մստաֆային մօտենալով, հանդարտ ու հեգնական շեշ-տով) *Մսթաֆաները՝* դանլը *ըլլան կամ* շանլը *չեն կրնար իմ այս սիրտս յափշտակել, որ Հայու մաքուր ու անա-ղարտ սիրով նուիրուած է իմ ամուսինիս, կամայ Թէ ակամայ չը պիտի արտասուրեմ այդ սէրը, քու զէնքիդ սպառնալիքը՝ մահը արհամարհողի մը համար, արժէք չի ներկայացներ։*

ՊԵՏՐՈՍ․— (Ղանլը-Մստաֆային) Էշշէ՛կ *Թուրք, դո՛ւրս կորսուէ, իմ պատիւս իմ կեանքէս վեր է, եւ այդ պատիւին համար պատրաստ եմ անգամ մը եւս չափ-ուելու քեզի հետ։*

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Ալ աւելի կատղած) *Դեռ կը խօսիս* կեավուրի զաւակ։ (Վեց հարուածով կրակ կը բանայ Պետրոսին վրայ)։

ՊԵՏՐՈՍ․— (Գետին կ'իյնայ եւ սպաննուած կը կեղ-ծէ)։

ՄԱՐԻԱՄ․— (Յարձակելու համար վազելով) *Դուն որո՞ւ ամուսինն կը սպաննես, վարնո՛ց Թուրք։* (ճանկին պղպեղը Ղանլը-Մստաֆային աչքերուն մէջ կը նետէ, եւ շիտակ Պետրոսին մօտ կը վազէ յուզուած ու այլայլած)։

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ․— (Ձեռքը ձեռքէն վար կը ձգէ

ցաւի ցնցումին տակ, եւ աչքերը ճմռելով) *Վա՜յ, վա՜յ աչքս կուրացուցիք պղպեղով:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Մարիա՛մ մի վախնար գնդակը վրիպած է:* (Կը կանգնի):

ՄԱՐԻԱՄ.— *Այս անգամ ալ փորձանքէն ազատեցանք:*

ՂԱՆԸՐ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Վա՜յ, վա՜յ, աչքերս կուրացուցիք* կեավուրներ, *վա՜յ, վա՜յ, վա՜յ, այս ի՞նչ կծու պղպեղ էր:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Դեռ* կեավուրով *կը խօսիս, չնացող Թուրք, գնա՛ գիտցիր թէ, ի՞նչ ըսել է ուրիշին պատիւին ու կեանքին հետ խաղալը. հայուն ընտանեկան յարկը սուրբ է, եւ այդ յարկին տակ տիրող սէ՛րը՝ աստուածային, ահա այդ սէրն է, որուն աստուածեղէն, արդար հարուածը կ՚իջնէ քեզի պէս վար արարածներուն գլխին:*

ՂԱՆԸՐ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Ո՛հ աչքերս չեմ կրնար բանալ, չե՛մ տեսներ, չե՛մ տեսներ:*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Լռէ՛, քեզի նման Թուրքերը այսչափ մը միայն թող լաւ գիտնան, որ՝ եթէ ձեր* հէրամի *կիները՝ օր մը, գիտակցութեան գային, ճանչնային իրենց անասուններու կարգին դասուած վիճակը, ու իրենց՝ այլ մարդու հաւասար իրաւունք ունենալը, այն ատենը ձեր կրօնքն ալ, ձեր թրքութիւնն ալ պիտի փճանային:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Լռիկ եւ խիստ նայուածքով՝ Ղանըր-Մստաֆային շարժումները կը քննէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Իր խօսքը շարունակելով) *Լսէ Թուրք, այսօրուան այս վատ ընթացքիդ վրայ, պիտի ուխտեմ այսուհետեւ աչքերը բանալ ձեր յիմար կիներուն, եւ այդ* հէրամի *անպատուութենէն ու ապականուած յարկէն ազատելով, իբրեւ մարդ ապրեցնել զանոնք. ի՞նչ ըսել է, սա ձեր թրքութեան՝ բազմակնութիւն ըսուած հրէշութիւնը, ահա՛ այդ կործանել պիտի ըլլայ իմ ջանքս*

այսուհետեւ եւ այդպէսով կործանել ձեր աղետաբեր գոյութիւնը :

ՂԱՆԼԸ-ՄՍՏԱՖԱ.— *Ո՛հ, աչքերս, աչքե՛րս, օգնութի՛ւն օգնութի՛ւն :*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Լսէ վերջին խօսքերս ալ, թէեւ այդպիսի բաներ ձեր հաստ ուղեղներուն, ինկած հոգիներուն ու անասնային բնազդներուն հետ հաշտ չեն երթար : Մարդկային սիրտը մէկ է, չի կրնար կիսուիլ, եւ սակայն ձեր* հէրամներուն *մէջ, սիրտը չէ՝ որ կ'իշխէ, այլ կիրքը, ատոր համար փոխանակ մէկ կին ունենալով ընտանիք կազմելու, տասնեակ մը կիներ կ'ունենաք : Իսկ դո՛ւն այսօր վատաբար՝ յանդգնութիւնը ունեցար իմ տո՛ւնս ալ* հէրամ *կարծելու, հա՛ :* (Պետրոսին դառնալով) *Պետրո՛ս, մի՛ խնայեր այս անպատիւ մարդուն, կեանքին մի՛ դպչիր, բայց իր ստորին ընթացքին հաշիւը մաքրէ :*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Կատաղի առիւծի մը նման, կը յարձակի Ղանլը-Մստաֆային վրայ, եւ անոր, ոտքով ու ձեռքով մէկ քանի հարուած տալէ վերջ, փողոց կը նետէ զայն, եւ ներս դառնալով՝ դուռը կը փակէ նորէն) :

ՄԱՐԻԱՄ.— *Պետրո՛ս, պէտք է շո՛ւտով հեռանանք, այլեւս անհրաժեշտութիւն է այդ :*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Ուրիշներ ի՞նչ կ'ըսեն, երբ այդպիսի փախուստ մը լսեն իմ մասիս :*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Ուրիշներուն ըսածը արժէքէ զուրկ է, այս բոլորէն գէշ հետեւանքներ պիտի ծագին* (Նոյն պահուն, փողոցէն՝ բազմութեան գոռգոռչումներ կը լսուին, մէկը բարձրաձայն կը պոռայ «վառեցէք այդ կեավուրին տունը» :

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ականջը կախած մտիկ ընելէ վերջ) *Բազմութեան ձայներ կան դուրսը, կ'երեւի Ղանլը-Մըստաֆան իր հետ ուրիշ մարդիկ ալ ունէր :*

ՄԱՐԻԱՄ.— *Պետրո՛ս, ոտքդ պագնեմ, քանի ուշ չէ*

հեռանա՛նք, քե՛զ պիտի սպաննեն: (Խստիւ կը յուզուի):

ՊԵՏՐՈՍ — *Իմ դիա՛կս իմ տանս մէջ պիտի փտուի, կը բաւէ՛, որքան Թուրքին յանձնեցինք մեր տունը, տեղը, հողն ու երկիրը ու հեռացանք, իմ տունս իմ գերեզմանս թող ըլլայ, եւ ապրի՛մ թէ մեռնի՛մ, հայ անունը թող կրէ ան:*

ՄԱՐԻԱՄ — *Պետրո՛ս, ժամանակ մի կորսնցներ, փողոցին ձայները մօտեցան:*

ՊԵՏՐՈՍ — (Դրան եւ պատուհանին դին նայելէ վերջ) *Դուռն ու պատուհանը լաւ գոցուած են:*

ՄԱՐԻԱՄ — *Խօսքի ժամանակը չէ, վճռէ՛ շուտ եւ արա՛գ:*

ՊԵՏՐՈՍ — *Պիտի կռուինք ու մեռնինք քաջի պէս:*

ՄԱՐԻԱՄ — *Կռուելէ առաջ, անհրաժեշտ է թշնամիին ուժը չափել, մեծ ուժի մը հանդէպ, յաջող փախուստ մը ունենալն ալ քաջութիւն է:*

ՊԵՏՐՈՍ — *Մարիա՛մ, քու պնդումներդ ու մանաւանդ՝ քու սէրդ գիս կը ստիպեն տեղի տալ, բայց այլեւս բակէն փախչիլ կարելի չէ, բազմութիւնը խիստ մօտ է մեր տանը, վազէ՛ դէպի ննջարանը, որ անոր պատուհանէն փախչինք:*

ՄԱՐԻԱՄ — (Ննջարանը ուղղուելով՝ ցած եւ սուր շեշտով) *Շո՛ւտ, լոյսը մարէ՛, եւ հետեւէ՛ ինծի, բազմութիւնը բակին մէջ է արդէն:*

ՊԵՏՐՈՍ — (Վայրկենապէս բոլոր դռները աչքէ կ'անցնէ, կը գոցէ զանոնք, եւ լոյսը մարելով ննջարանը կը մտնէ, եւ դուռը կը կղպէ):

(~~Վարագոյրը կ'իջնէ~~)

ՏԵՍԻԼ ՉՈՐՐՈՐԴ

(Ոստիկանապետ) Մէմմէտ էֆէնտի եւ Ա. Բ. Գ. Ոստիկաններ.

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— (Բակին դուռը քանի մը անգամ ծեծելէ վերջ) *Բացէ՛ք դուռը* խնզըրներ:

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ.— *Մէմմէտ էֆէնտի, այդ մարդիկը դուռը չեն բանար, պէտք է կոտրենք զայն ու ներս մտնենք:*

Բ. ՈՍՏԻԿԱՆ.— *Չեմ խորհիր թէ ներսը մարդ կայ:*

Գ. ԱՍՏԻԿԱՆ.— *Պահուած են, զգոյշ ըլլալու է:*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Ես իբրեւ ոստիկանապետ հրաման կ'ընեմ ձեզի, որ դուռը հրէք, ի հարկին կոտրէք ու ներս խուժէք:*

Ա. Բ. Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Ոտքի հարուածներով ու մի քանի անգամ հրելով, դուռը կը բանան ու ներս կը մտնեն):

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Ինծի նայեցէք, զէնքերնիդ պատրաստ բռնեցէք, որ ի հարկին կրակէք, զգո՛յշ եղէք, այս* քեափիրնեուն *քով զէնք կայ, եւ ներսը սաստիկ մութ է:*

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ.— *Մէմմէտ էֆէնտի, ինծի լուցկի մը տուր, կամ վառէ զայն եթէ ունիս:*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Ես լուցկին կը վառեմ, բոլորդ ալ պատրաստ գտնուեցէք:* (Գրպանէն լուցկի մը հանելով կը վառէ):

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ.— (Լամբարը նշմարելով) *Կեցէ՛ք, հոս լամբար մը կայ, վառենք եւ այնպէս խուզարկենք:* (Կը վերցնէ գետնէն):

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— (Լամբարը կը կպցնէ, ու Ա. ոստիկանին ձեռքէն առնելէ վերջ) *Գնա՛ դուն խոհանոցին դրանը առջեւ կեցիր կազմ եւ պատրաստ:*

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ.— (Ցոյց տրուած տեղը կ'երթայ կը

կենայ, ու երբեմն երբեմն ականջը դրան դրած մտիկ կ'ընէ)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — (Բ. Ոստիկանին) *Դո՛ւն ալ մառանին դրանը առջեւ կեցիր*։

Բ. ՈՍՏԻԿԱՆ. — (Կը կենայ ցոյց տրուած տեղը)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — (Գ. Ոստիկանին) *Դուն ալ ննջարանին դրանը առջեւ կեցիր*։

Գ. ՈՍՏԻԿԱՆ. — (Կը կենայ ցոյց տրուած տեղը)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — *Բացէք հիմա այդ դուները, եւ ի հարկին կրակեցէք*։

Բ. ԵՒ Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ. — (Մին մառանին դուռը կը բանայ, իսկ միւսը ննջարանին)։

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ. — (Ականջը խոհանոցին դրանը դրած մտիկ կ'ընէ)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — (Լոյսը նախ ննջարանին եւ յետոյ մառանին մէջ կը տանի, ու ետ դառնալով) *Մարդ չի կայ, պարապ ելանք*։ (Յետոյ խօսքը Ա. Ոստիկանին ուղղելով) *Խոհանոցին դուռը ինչո՞ւ չը բացիր*։

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ. — *Զգուշութեան համար չեմ խորհիր թէ պարապ ելած ենք, ներսէն շշուկներ կը լսուին, քանի քանի անգամ այս դռնէն մտիկ ըրի, ու ճշդեցի*։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — (Ոստիկաններուն) *Կրակելու պատրաստուեցէք*։

Ա. Բ. Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ. —(Դիրք կը բռնեն)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. — *Բա՛յց, կեցէ՛ք, անգամ մը ես ալ դռնէն մտիկ ընեմ*։ (Զգուշութեամբ կը մօտենայ, եւ ականջը դրան մօտեցուցած պահուն, Փիլոս-Վառեկի բեբած վառեկներէն մին, բարձրաձայն կուկուլիկ կու կ'ընէ, այսպէս, ոստիկանապետը յանկարծակիի գալով, կը վախնայ ու կը ցնցուի, ու յետոյ ինքզինքը ժողվելով) *Վա՛յ, շունշանորդի աքաղաղ, պապուդ հոգի՛ն թքնեմ, լեղիս փրցուցիր*... (Ոստիկաններուն), *Ոստիկաննե՛ր, բացէք այս դուռն ալ*։

Ա. Բ. Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Կրակելու պատրաստ, դուրը զգուշութեամբ կը բանան):

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— (Լոյսը խոհանոցը տանելէ վերջ) *Հո՛ս ալ մարդ չի կայ*, կեավուրները *փախչեր են: Բայց անոնց դասը պիտի տամ*: (Ոստիկաններուն) *Այսքան է-*մէկնուս *փոխարէն, գոնէ այդ երկու վառեկները առէք, տանինք վաղը աղուոր փիլաւ մը շինել կուտանք կուտենք: Պատուհանին մէկն ալ կոտրեցէք, որպէս զի, ըսուի թէ վառեկները անկէ փախչեր են», ուրիշ բան չը վերցնէք, վերջէն կառավարութիւնը գող կ'անուանուի, ու ինծի պատասխանատուութիւն կուգայ*:

Ա. ՈՍՏԻԿԱՆ.— (Վառեկին մէկը կը բռնէ):

Բ. ՈՍՏԻԿԱՆ.— (Երկրորդ վառեկը կը բռնէ):

Գ. ՈՍՏԻԿԱՆ.— (Խոհանոցին պատուհաններէն միայն ապակին կը կոտրէ):

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— (Կ'ուղղուի դէպի բակին դուռը):

Ա. Բ. Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Կը հետեւին իրենց ոստիկանապետին):

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ. ԵՒ Ա. Բ. Գ. ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Հեռանալէ առաջ, ետին դառնալով կը թքնեն ու կ'ըսեն) Խնզըրներ, ճեափիրներ, կեավուրներ:

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Բեմը կը ներկայացնէ Սեբաստիոյ կառավարական շէնքին մէջ, կուսակալին յատկացուած սենեակը: Երկու կողմի պատերուն տակ դրուած են թաւշեայ աթոռներ: Մէջտեղէն կը բացուին կրկնակ դռներ, ուր, կուսակալին թիկնապահը զէնքը ձեռքին մէջ կը սպասէ: Կեդրոնը դրուած է գրասեղան մը, որուն վրայ կ'երեւին նամակներ, հեռագրեր, գրիչ ու կաղամար: Վարագոյրը վեր բարձրացած պահուն, կուսակալը գրասեղանին մօտ, թիկնաթոռի մը վրայ, գոռոզութեամբ նստած, նամակները բանալ կը սկսի:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Խալիլ Պէյ եւ Հասան

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Նամակ մը կը բանայ ու քիչ մը կարդալէ վերջ, բարկութեամբ գրասեղանին կը զարնէ զայն, յետոյ հեռագիր մը կը բանայ, կը կարդայ եւ զայն ալ բարկութեամբ գետին նետելէ վերջ, կը գոչէ) *Վա՛յ քէռա՛թաներ, վա՛յ քէռա՛թաներ ձեզ...*: (Գլխի սպառնալից շարժումներէ ետք, երկրորդ նամակ մը կը բանայ ու կը կարդայ, եւ այս անգամ բոլորովին կրակ կտրած, կը կանչէ) *Հասա՛ն, Հասա՛ն, հո՛ս եկուր*:

ՀԱՍԱՆ.— (Վայրկենապէս կուգայ) *Հրամայեցէք*, Վալի Պէյ էֆէնտիս:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Տո՛ւր, այդ դրսի սպասաւորին ըսէ, որ ինծի կանչէ Խլուսի* փաշան, *Զէրքէզ Խօսրով* փաշան, *եւ ոստիկանապետ Մէմմէտ* էֆէնտին:

ՀԱՍԱՆ.— *Գլխի՛ս վրայ*, Վալի Պէյ էֆէնտիս: (Կ'երթայ):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Գլանիկ մը կը վառէ, ու մերթ ընդ

մերթ ծխելով, ու մերթ գլխի սպառնական շարժումով, արագ արագ կ'երթայ ու կուգայ, կրկնելով) Քէռա'թաներ, խնզը'րներ։

ՀԱՍԱՆ.— (Ներս գալով) Վալի Պէյ էփէնտի, *բոլորին ալ իմաց տրուած է ձեր հրամանը, եւ հիմա հոս կ'ըլլան*։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Շա'տ աղէկ, շա'տ աղէկ*։

ՀԱՍԱՆ.— (Կ'երթայ նորէն դրանը մօտ, եւ իր տեղը կը կանգնի)։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Սենեակին մէջ կ'երթայ ու կուգայ, գլանիկը կը նետէ, մօրուքը շփել կը սկսի ու դիմագծային ջղայնոտ շարժումներ կ'ընէ)։

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Խալիլ Պէյ, Խլուսի Փաշա, Խոսրոֆ Փաշա, Մէմմէտ էփէնտի եւ Հասան.

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ, ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ ԵՒ ՄԷՄՄԷՏ ԷՖԷՆՏԻ.— (Բարեւելով ներս կը մտնեն յաջորդաբար)։

ՀԱՍԱՆ.— (Ի նշան յարգանքի, զէնքը վեր կը բարձրացնէ ու կ'իջեցնէ, ըսելով) Աստուր, սիլահ տուր։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— *Բարի լո'յս*, Վալի Պէյ էփէնտի (Բազկաթոռի մը վրայ կը նստի)։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Բարի լո'յս*, փաշա էփէնտի։

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— *Բարի լո'յս*, Վալի Պէյ էփէնտի (Ուրիշ բազկաթոռի մը վրայ կը նստի)։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Բարի լո'յս*, Վալի Պէյ էփէնտի հազրէթլէրի։ (Խոսրոֆ Փաշայի մօտ կը նստի)։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Բարի լո'յս, բոլորդ ալ բարի եկաք*։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— *Արդեօք անմիջական գործի մը համա՞ր կը հաւաքուինք հոս*։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Այո'*, փաշա' էփէնտի. *արդէն, քանի ատեն Սեբաստիոյ հողին վրայ դրած եմ, անմիջական գործը վերջացած չունի*։

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ.— Նորութիւն մը կա՞յ արդեօք:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— Կ'երեւի Վալի Պէյ Էֆէնտին նորութիւն մը պիտի հաղորդէ մեզի:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Կրակի վրայ նստած ենք:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ի՞նչպէս:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Սեբաստիոյ նահանգին մէջ հանգիստ տեղ մը չի կայ, ո՛ւր, ո՛ր կողմ դառնաս, հայ յեղափոխականներով ու անոնց ապստամբութիւններով լեցուած է, եւ այս բոլորը, արատ կը բերեն մեր դիրքին ու պաշտօնին, Թուրք կայսրութեան մէջ, այս նահանգին պէս բռնկած վայր չի կայ այս պահուս, եւ սանկ տեղ մը կառավարելը հրաչագործութիւն է:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Շատ ճշմարիտ են բառերդ Վալի Պէյ, այդ յեղափոխականները վերջին հինգ, վեց տարիներուն մէջ, փորձանք դարձած են մեր գլխին:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Ճիշդ նոյն բանն է որ կրկնուած է այսօր, եւ ատոր համար բոլորդ հոս հրաւիրեցի, հաւաքաբար խորհրդակցութիւն մը ունենալու համար:

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ.— Ինչո՞ւ չի կրկնուի, քանի որ այս խայինն, խիյանէթ հայերը, իրենց օրօրոցի մանուկէն սկսելով, մինչեւ դողդղացող, գաւազանով քալող ծերունին, մէկ բան մը սորվեցուցած են «Կեցցէ Խրիմեան, կեցցէ՛ Հնչակեան, թող սատկի Սուլթանն ու Սայիտ փաշան». եւ այս՛, մեր քթին տակն իսկ կ'երգեն:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Լսեր եմ այդ բոլորը, գանք այսօրուան խնդրին. գիտէ՞ք թէ ինչ պատահած է...:— Շապին-Գարահիսարի Միւտտայի Ումումի Մուավինը (ընդհանուր դատախազի օգնականը) զարկած են:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Որո՞նք:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Հայ յեղափոխականները, Դանիէլ Ջավուշի մարդիկը, չեղաւ որ այդ Դանիէլ բռուած Բէռաթան ձերբակալեր էինք:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Այդ լուրը ե՞րբ առացաք:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Ճիշդ հիմա ստացայ, կարդա՛* Մուավինին *կնոջ Զարայէն ղրկած նամակը, մանրամասնութիւնը կ'իմանաս, թէեւ Զարայի* գայմագամն *ալ հեռագիր մը տուած է, բայց* Մուավինին *կնոջ նամակին մանրամասնութիւնը չի պարունակեր:*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Իմ ակնոցս քովս չէ, Մէմմէտ Է-*ֆէնտիին *տանք թող կարդայ:*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Գլխիս վրայ:* (Խալիլ Պէյէն կը բռտանայ նամակը, ու կը սկսի բարձրաձայն կարդալ):

«Սերասկերոյ Կուսակալութեան»

«Վսեմաշուք Տէր,»

«Շապին Գարահիսարէն, երկու օր առաջ, ամուսինիս հետ ճամբայ ելանք, Պոլիս երթալու համար. բայց ահաւոր ու անդարմանելի հարուածի մը զոհը դառնալով, այս սուգի տողերս Զարայէն կը հասցնեմ: Զօպան-Տէրէսիէն անցած ատեննիս, ճամբուն երկու կողմը չըրջապատող, խիտ անտառներուն մէջէն, յանկարծ մեր դէմը կանգնեցան, իրենց ոտքէն մինչեւ գլուխը զինուած երկու հայ յեղափոխականներ, անոնց անունները իրենց խօսքերէն ճշդեցի, մին Ղուկաս կը կոչուէր, միւսը Բարսեղ: Ղուկաս բռուածը առաջին անգամ հեռուէն սուլեց, մեր կառքը եւ մեզի ընկերացող երկու ոստիկանները կեցնելու համար, ոստիկանները ընդդիմացան, ատոր վրայ Ղուկասը կրակ բացաւ, ու մեր ոստիկաններէն մին բերանէն վայրկենապէս գնդակահարեց, մինչ երկրորդ ոստիկանը կը պատրաստուէր, իր փամփշտակալէն գնդակ մը հանելու, Ղուկաս նոյն պահուն երկրորդ կրակ մը բացաւ, ըսելով «առ այս գնդակն ալ քու փամփուշտ հանող ձեռքիդ» ու երկրորդ ոստիկանին ալ ձեռքը փշրեց: Յետոյ իր ընկերոջ հետ, ուղղուեցան մեր քով, մեզ բերող հայ կառապանին ազդրին ալ թեթեւ վէրք մը տուին, ու ստիպեցին ամուսինս եւ զիս անձնատուր ըլլալ. հարցուցի, ինչո՞ւ համար, պատասխանեցին թէ

«Մեր Դանիէլ Զավուշը հրամայած է, տեսակցութիւն մը ունենալ ամուսինիդ հետ, որ բանտին մէջ գտնուող մեր շատ մը կռիւի ու զէնքի ընկերներուն կեանքերը փճացուցած է»: Անմիջապէս հասկցայ, որ ամուսինիս կեանքին դէմ դաւ մը կայ, շա՛տ աղաչեցի, շատ պաղատեցի, ոտքերնին, ձեռքերնին ինկայ, լացի՛, ամէ՛ն ինչ խոստացայ, ո՛չ մէկ արդիւնք եղաւ այդ բոլորէն. ամուսինս ատին տարին անտառին մէջ, սոսկումով ու սարսափով հրացանի երկու պայթիւններ լսեցի անկէ, եւ քիչ վերջ, մեր ճամբան կտրողները եկան ըսին «ամուսինդ անդին աշխարհը, Հազրէթ Մուհամմէտին քով ղրկեցինք, հայ սպանելը, բարեգործութիւն սեպելուն համար, իսկ դուն մեր քոյրն ես, երբէ՛ք մի վախնար, քեզի դէմ բան մը չի կայ, այս կառապանին ապսպրած ենք, որ քեզ ապահով կերպով Զառա տանի, եթէ երբէք քեզ նեղէ, կամ քու պատիւիդ դէմ ո՛եւէ քայլ մը առնէ՛, ու լսե՛նք, ամուսինիդ վիճակակից պիտի ընենք զինք»: Նոյն պահուն Ղուկաս իր մատը ցոյց տալով, աւելցուց «ահաւասիկ ամուսինիդ ադամանդէ մատանին, անորմէ իմ քով յիշատակ պիտի մնայ»: Քիչ մնաց խելքս պիտի թռցնէի ...: Յուզուելով, արտասուելով մինչեւ Զառա եկայ, յուսահատ ու անօգնական: Անո՛ւն վեհափառ թագաւորին արեւշատութեան, օգնութեան հասէք:

Զեր խոնարհ ծառան»:

«Սպաննուած Միւտայի Ռումումի Մուավինի»
«Սգաւոր Կինը»

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— (Կարդած) Այդ հայ կառապանը այս սպաննութեան մէջ բաժին ունի. ձեւակերպութեան համար թեթեւապէս վիրաւորեր են զայն:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Ժամանակ կորսնցնելու չէ, անմիջապէս ձիաւոր ոստիկաններու ջոկատ մը ղրկելու եւ ձերբակալելու է այդ կեավուրի ձագերը:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Գործը խորամանկութեամբ պէտք է առաջ մղենք. մենք հայերուն միշտ յաղթած ենք զանոնք խաբելով ու իրար ձգելով. եթէ այդ ուղղութենէն չեղինք մենք, օր մը անոնց հպատակն ու գերին պիտի ըլլանք, քանի որ խելք, միտք եւ մանաւանդ արհեստ ու վաճառականութիւն անոնց ձեռքն է:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Գործնական է ցոյց տուած ուղղութիւնդ, բայց հիմա, անմիջական ի՞նչ քայլ պիտի առնենք. ես կը կարծեմ թէ, այդ Դանիէլ Չավուշ ըսուածը, մեռած կամ ողջ, ձեռք պէտք է ձգենք. այս առաջին սպանութիւնը չէ որ կը կատարուի անոր կողմէն, Հապէշցի Քիւրտ Մստօն ալ, իբրեւ հայերու ոխերիմ թըշնամին, անորմէ զարնուեցաւ, ան սպաննեց դարձեալ ուրիշ երեք Թուրքեր, եւ Թուրքերու բարեկամ վասակ հայ մը: Ես կ'առաջարկեմ, առաջին պատեհութեամբ իսկ, երկու հարիւր ձիաւոր ոստիկան ղրկել Սեբաստիայէն, և փճացնել թէ Դանիէլ Չավուշը, եւ թէ իր խումբը:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Համակարծիք եմ այդ առթիւ. առանց ժամանակ կորսնցնելու պէտք է գործի սկսիլ, ի՛ համար հետաքրքրական է գիտնալ թէ, այս Դանիէլ Չավուշ ո՞ւրկէ առած է այդ Չավուշ անունը, որ մենք իբրեւ տիտղոս կը գործածենք մեր ոստիկաններուն ու զինուորներուն:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Այնպէս մը լսած եմ, որ ժամանակին այդ Դանիէլ ըսուած Էշգեան. Կիւմիւշ–Մադէնի կողմը չավուշութեան պաշտօն ունի եղեր, չեմ գիտեր թէ, այս սպաննուած Մուսալին է, թէ՞, ուրիշ մը, Դանիէլ Չավուշին լաւ եւ ձիաւոր հագուստ հագնելուն համար կը նախանձի, ու դաւով զայն պաշտօնանկ ընել տալով՝ բանտարկել կուտայ. բանտէն ելլելէ վերջ, Դանիէլ ըսուածին ձայնը յանկարծ լեռներէն լսուեցաւ, եւ ահա այսօր, ինչպէս Մէմմէտ Էֆէնտիին կարդացած նամակը ցոյց կուտայ, ալ աւելի աղետաբեր ձեռնարկներու սկը–

սած է․ խիյանէթութեամբ այնքան տարիներ կառավարութեան ամսականն ու հացը առնելէ վերջ։ Շիտակը, իմ խելքիս չի պառկիր թէ, այդ Չօպան-Տէրէսին երկու հարիւր ձիաւոր ղրկելով, պիտի կրնանք ձերբակալել զայն իր խմբով։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Ինչո՞ւ համար։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Երկար ատենէ ասդին ես այս կողմերը կը գտնուիմ, ու բաւական ուսումնասիրած եմ ամէն բան։ Այդ յեղափոխական կոչուած, լեռը ելլող հայերը օձերու ու դեւերու պէս մարդիկ են, մէկին դէմ տասը չը տուժած, գործէն դուրս չենք կրցած գալ ո՛եւէ ժամանակ։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Ի՞նչ է ձեր միտքը, փափաքելի է որ քիչ մը աւելի պարզաբանէք։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Հիմա՛, հայերը ամէն տեղ յեղափոխուած են, իսկ Սեբաստիոյ ու շրջակայ քաղաքներուն ու գիւղերուն մէջ, ալ աւելի գզա՛լի է անոնց այդ յեղափոխութիւնը։ Մենք հայերուն գործը քանդելու համար, հայերը ձեռք պէտք է առնենք․ եւ ինչպէս, Վա՛լի Պէյս՝ բսի՛ք,— զանոնք իրենց մէջ պէտք է իրար ձգենք, ապա թէ ո՛չ, երկու հարիւր, չորս հարիւր ձիաւորով բան մըն ալ չենք կրնար ընել։ Ժամանակին Թոգաթի փօսթան տանող Թաթօրը, երբ որ փէհլիվան Սարգիսի եւ Զախուձենց Արմենակի կողմէն զարնուեցաւ, մենք բան մըն ալ չէինք կրնար ընել, հեղինակները պատժելու համար, բայց ի՞նչ ըրինք, վարպետութեամբ չարժելով, Չիֆթլիկցի Նշան բռուած անոնց ընկերը գինով վիճակի մէջ ձերբակալեցինք, եւ անոր կռունկին հինգ հարիւր զաւազանի հարուած տալով, ամէն ինչ խոստովանիլ տուինք, ու անոնց բոլոր ծրագրերը ջուրը ձգեցինք։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— Շատ լաւ կը յիշեմ ես այդ բոլորը։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Խնդիրը կը տարբերէր սակայն,

եթէ մեր Վեհափառ Սուլթան Համիտ էֆէնտին, մեզի հրաման տար, որպէս զի, ժամանակին ինչպէս որ օսմանեան բանակն ու Թնդանօթը Յոյն եւ Պուլկար յեղափոխականներուն դէմ գործածելով մաֆ ըրինք զանոնք, նոյն քայլը առնէինք այսօր այս խային, խիյանէթ հայերուն հանդէպ: Անգամ մը, մէկ քանի քաղաք ու գիւղ, մանր, մեծ չըսէինք, տնով տեղով Թնդանօթի բռնելով կրակի տայինք, տեսնէի թէ, ի՞նչ պիտի ընէին, այդ հայ յեղափոխական կոչուած հէրիֆները:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Դէպքերու ընթացքը եթէ այսպէս շարունակուի, օ՛ր մը, այդ քայլն ալ պիտի առնուի. ի՛նչ փոյթ թէ, խըմպըլ Եւրոպացիներուն Թերթերը, մութ էջերով արձանագրեն մեր ըրածները. մենք, հայերը մեզի հարկատու, գերի ժողովուրդ մը, համայնք մը կը ճանչնանք, եւ այդպէս ալ պիտի շարունակենք: Բայց, այս պահուս, ո՛չ Թնդանօթ, ո՛չ ալ բանակ կրնանք գործածել. որովհետեւ, այդպիսով խնդիրը մեծ համեմատութիւն կը ստանայ, թէ մեր երկրին մէջ, եւ թէ դուրսը, արտասահման, ուր Դանիէլի ուժը եւ գործը մեծ բան մը կը կարծուի, եւ Եւրոպական միջամտութիւն կ՚առաջացնէ, հետեւաբար, վարպետուկ միջոց մը պէտք է գտնել, այդ Դանիէլ Զավուշի օջինպազութիւնները մէջտեղէն վերցնելու համար:

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ.— Ես նորէն իմ առաջարկս պիտի կրկնեմ, երկու հարիւրէն՝ չորս հարիւր ոսկիկան կը բաւէ այդ առթիւ. իսկ՝ եթէ հա՛րկ ըլլայ, մինչեւ հինգ հարիւր ոսկիկան կրնանք հանել շատ դիւրութեամբ:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Եթէ այդ միջոցով ալ չը կրնանք ձերբակալել այդ յեղափոխականները, գիտէ՞ք թէ, ո՛րչափ պիտի խայտառակուինք: Ծիրայրին խումբն ալ ժամանակին ձերբակալելու եւ կամ բնաջնջելու համար, հինգ հարիւր Չէրքէզ ձիաւորներ ղրկեցինք Տիվրիկիի կողմը, բայց, ի՞նչ եղաւ հետեւութիւնը:— Չէրքէզները՝

որ մեր օսմանեան հայրենիքի այնքան ծառայութիւններ կը մատուցանեն, ճիշդ Տիվրիկիի մօտ, Գարա–Պէլի մէջ, Ժիրայրին խումբին հետ կռիւի բռնուեցան, եւ հարիւրաւոր զոհեր տալէ վերջ, հազիւ-հազ կարելի եղաւ, Դաւիթն ու Նաթանը ձերբակալել ու կախաղան բարձրացնել, իսկ ասոնց բուն առաջնորդը, այդ Ժիրայր ըսուածը, մինչեւ այսօր ալ, իր քայքայումի գործը կը շարունակէ հանդէպ մեր կայսրութեան: Ա՛խ, թող հրաման մը գար մեր վեհափառ Սուլթանէն, այս հայերը կոտրելու համար, տեսնէիք թէ, ի՛նչպիսի հրճուանքով ու ճարպիկութեամբ, հինա պիտի դնէի ձեռքերս անոնց արիւնով:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Ես ալ կը մաղթեմ, որ այդ օրը շուտ գայ, բա՛յց, բան մը կ՚ուզեմ գիտնալ, դուք կ՚ըսէք թէ, Ժիրայրը ողջ է, իմ լսելս, նա սպաննուած է Տէրսիմի Քիւրտերէն:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ի՞նչ կ՚ըսէք, Տէրսիմի քիւրտերը ո՛ւր, Ժիրայրը ուր, դեռ քանի՞ օր եղաւ, այդ Ժիրայրը չէ՞ր, որ իր ընկերներէն մէկին, փոլիսի մը հագուստը հագցուց, եւ ձեռքն ալ թուրքերէն յանձնարարական մը տալով, Եօզղաթի կողմը, թուրք Պէկի մը տունը ղրկեց, եւ Ժիրայրի տուած հրահանգին համաձայն, այդ ընկերը «գայմագամը ձեզ կը կանչէ» ըսելով, այս պէկին տունը մտած վայրկեա՛նին իսկ, զայն ճակատէն զարկաւ: Հիմա, իմ լսելս, այդ հայուն տեղը, թուրք փոլիս մը ձերբակալած են, իսկ Ժիրայրին փոլիսի հագուստ հագնող ընկերը, նորէն իր հետ է: Ո՛չ միայն այս, դեռ աւելին կայ: Կէմէրէկցի Տէտօ անունով, անծանօթ հայ մը, թուրք աղա մը սպաննած էր, անշո՛ւշտ Ժիրայրի հրահանգով, տեսնէք թէ, ի՛նչ պատահեցաւ: Երբ այդ թրքասպան Տէտօն ձերբակալած, եւ շղթայակապ կը տանէին, Կէմէրէկի ճամբուն վրայ, Ժիրայրը ազատեց զայն, շղթաները կոտրեց, եւ Տէտօյին ձեռքերը թոթ-

ուելով՝ ըսաւ «քանի որ այդ վատ աղային դէմ այս քաջութիւնը գործեցիր, այսուհետեւ իմ ընկերս պիտի ըլլաս», եկուր տես, որ Տէտօն տանող ոստիկաններէն մին, Ժիրայրի անունը լսելուն պէս փախչեր էր, միւսն ալ յանձնատուր եղեր, հակառակ պարագային, Մուավինի ընկերացող ոստիկաններու ճակատագիրը պիտի ունենային:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Այդ բոլորը լաւ կը բացատրէք, բայց, այս Դանիէլ Ջավուշի խումբին դէմ, ոեւէ քայլ չը՞ պիտի առնենք:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Մեր առնելիք քայլը պիտի ըլլայ, ճնշում բանեցնել ուղղակի եւ անուղղակի միջոցներով, մեր Սուլթան Համիտին վրայ, ու անկէ հրաման բերել տալով, հայերը կոտրել քաղաքներու ու գիւղերու մէջ, հո՛գ չէ թէ, անոնք բնակչութեան խաղաղ մասը կազմեն: Այս է միակ միջոցը, գերծ մնալու՝ թէ հայ յեղափոխականներէն, եւ թէ՛ հայկական խնդրէն:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Մաղթենք որ այդ օրը շուտ գայ, բա՛յց, հիմա անմիջական ի՛նչ քայլ պիտի առնենք. Մուավինը զարկին, վաղը, միւս օր անոր պիտի յաջորդեն ուրիշներ, ու օր մըն ալ, թերեւս մեր ճամբան պիտի կտրեն:

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ.— Ես իմ առաջարկէս զատ՝ տարբեր միջոց չեմ գիտեր: Առնուազն չորս հարիւր ձիաւոր ոստիկան պէտք է հանենք: Եթէ Խլուսի փաշան համամիտ գտնուի, անմիջապէս գործի կը սկսինք, իսկ եթէ ո՛չ, փափաքելի է, որ յարմարագոյն եւ անմիջապէս գործադրելի միջոց մը ցոյց տայ:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Խլուսի փաշա, ի՞նչ կ'ըսէք այդ մասին, ես, Խոսրօֆ փաշային առաջարկը գործնական կը գտնեմ:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ես հակառակ չեմ, բա՛յց, ինչ-

պէս ըսի, ժամանակին Ծիրայրին դէմ մղած կռիւնուս մէջէն, վնասով դուրս ելանք: Նոյնպէս, Խոսրոֆ փաշան ինքը լաւ գիտէ, որ երբ զինք հարիւրաւոր ոստիկաններով Ջէլլօն ձերբակալել ղրկեցինք, փոխանակ Ջէլլօն ձերբակալելու, կամ զարնելու, անոր ճերմակ ձին զարկաւ, ու վերջը՝ Ջէլլօյին կողմէ տեղացող կրակէն լեղապատառ Սեբաստիա փախաւ: Չը մոռնամ ըսելու, որ Ջէլլօն այդպիսով ո՛չ մէկ վնաս կրեց, քանի որ զարնուած ձին, իրը չէր, այլ հայ հարուստ վաճառականի մը կը պատկանէր, որ Ջէլլօն՝ քանի քանի անգամ գնել ուզած էր, սակայն վաճառականը մերժած էր, եւ ատոր վրայ, Ջէլլօն անոր ճամբան կտրելով, ձին իւրացուցած է բռնի կերպով ու ձրի:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Խլուսի փաշա, ձեր տարիքին հէօրմէթ ընելով, միշտ ձեզ յարգած եմ ու կը յարգեմ, իսկ դուք իբրեւ վարձատրութիւն զիս կ'անպատուէք, ա՛ն ալ կեավուրի ձագի մը համար: Ես, լեղապատառ չեմ փախչած. դո՛ւք, չէք գիտեր թէ, այդ ձին ի՞նչ հրաշալի ձի մըն էր, այո՛, ինչպէս ըսիք, հայ վաճառականի մը կը պատկանէր մեր չէրքէզներէն շատեր՝ մեծ գներ տուած էին այդ ձիուն՝ Ջէլլօյին պէս, բայց, տէրը չէր ծախած: Այդ ձին, թռչունի պէս կը սուրար, եւ լեռներէն վեր կը մագլցէր. Ջէլլօյին ձերբակալութեան մէջ, այդ ձիուն զարնուիլը՝ մեծ դեր կատարեց:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ի՞նչ կ'ըսէք. եթէ Ջէլլօն ամուսնանալու համար Կիւրին գնացած չ'ըլլար, անկարելի էր զայն ձերբակալելը. չէ՞ք յիշեր, որ պարզ դանակով մը մեր հարիւրաւոր ոստիկաններուն գիծը կտրեց, անցաւ ժամանակին:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Շնորհիւ իր ձիուն:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ե՛ս, հայ բռուածը կ'ատեմ, փըճացնել կուզեմ, բայց, Թուրք շրջանակի մը մէջ, անոնց բարեմասնութիւնները չեմ ուրանար, որպէս զի, մեր

թուրքերը օրինակ առնեն ու առաջ երթան։ Արդարեւ շատ կը զարմանամ ձեր ըսածներուն, Խոսրօֆ փաշա, շիտակ մը ըսէք, դուք չէի՞ք՝ որ Զէյլօն ձերբակալած, երբ Սեբաստիա բերին, էնկիւրիի մէջ կախել տանելու համար, ըսիք թէ «Զէյլօն այս մարդը չէ, եթէ սա՛ Զէյլօն ըլլար, չէր ձերբակալուէր, եւ ձերբակալուէ՛ր իսկ, կ'ազատէր ինքզինքը»։ Նոյն պահուն, Զէյլօ՛ն, ձեզի ճակատ առ ճակատ ըսաւ թէ «Ինք, պահքն ու ծոմը բնաւ չ'աւրեր, սո՛ւտ չի խօսիր, իր կեանքին մէջ» եւ ձեր բախումներուն մանրամասնութիւնը տալով, դուք ալ իրաւունք տուիք՝ որ նա է եղեր, ձեզ եւ ձեզի ընկերացող ոստիկաններուն հետ չափուողը։

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ. — *Բա՛յց, նորէն իր ձիուն շնորհիւն էր՝ կ'ըսեմ։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ. — *Լա՛ւ, ձին սպաննուելէ վերջ ինչո՞ւ զայն բռնելու փորձը չ'ըրիք, հրամայողը՝ դո՛ւք էիք, ու ձեր տրամադրութեան տակ այնքան ոստիկան ունէիք։ Հոգ չէր թէ, քանի մը մարդու կորուստ ունենայիք, պէ՛տք էր, ամէն գնով՝ մեր թագաւորին ու կառավարութեան պատիւը բարձր բռնէիք։*

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ. — *Կարելի՞ էր բռնել, քանի որ ձին սպաննուելէ վերջ, անոր ետին պահուած, դիրք բռնելով՝ կրակ բացաւ, մինչ մենք բոլորովին բաց էինք.* Տօնղուզին *ձի՛ն, չա՛տ* խամաճ *ձի էր, թէ ողջ ատենը, եւ թէ սպաննուած պահուն իր տէրը պաշտպանեց։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ. — *Դուք ձեզ հակասութեան մէջ կը դնէք, քիչ առաջ կ'ըսէիք թէ, ձիուն սպաննութիւնը, Զէյլօյին ձերբակալութիւնը դիւրացուց, իսկ հիմա, կ'ըսէք, սպաննուած ձիուն ետին դիրք բռնելով, ինքզինքը պաշտպանեց. ո՞ր մէկ ըսածնուդ պիտի համոզուինք, ընդունեցէ՛ք որ Զէյլօն ճարպիկ եւ կորիճ մարդ էր, եւ նորէն յարմար ձի մը ձեռք ձգելու համար նեղութիւն չը պիտի քաշէր, քանի որ նա էր, որ իր ընկերոջ*

Ճանոյին հետ, Կեսարիոյ փոստան զարնելով գրաւեց, եւ այդ միջոցով, իր ձեռք ձգած մեծաքանակ դրամով՝ առաջնակարգ ձի մը կրնար գնել, արդէն գնած ալ էր, ձեզի հետ բախելէ վերջ, ու քա՛նի քանի անգամ իր այդ ձիով Կեսարիա մտած, եւ օր մըն ալ իր ձին՝ Թուրք պայտարի մը պայտել տալով, հինգ ոսկինոց մը նետելով անոր ըսած էր «այս հինգնոց ոսկին Չէլլօյին տասը փարանոցն է»:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Չէլլօյին խնդիրը նորէն մէջտեղ ձըգեցիք, բա՛յց, վիճաբանութեան ժամանակը չէ՛. մեր ընելիքը որոշենք. ինչո՞ւ այդ աւազակը այդքան մեծ տեղ գրաւած է ձեր մտքին մէջ:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Չէ՛լլօն, ես աւազակ մը չեմ նըկատեր, որովհետեւ, նա ինքնիրեն ալ խեր մը ունեցած չէ. զարմանալի մարդ մը եղած է, ու զարմանալի Հայ յեղափոխական մը. անոր համար իսկ, մեծ տեղ մը գրաւած է իմ մտքիս մէջ, մինչդեռ բոլո՛ր Հայ յեղափոխականները Թրքութիւնը բնաջնջել կ'ուզեն, պատմեմ թէ՝ ան ի՞նչ ըրած է: Օրին մէկը, Չէլլօն արտի մը մէջէն անցած ատեն, Թուրք աղքատիկ ու ծեր մարդ մը կը տեսնէ, որ քրտինքի մէջ թաթախուած, իր արտը կը հերկէ եղեր, իրեն պէս երկու ծերացած եզեր աշխատցնելով, Չէլլօ՛ն, ծերունին իր մօտ կը կանչէ, եւ կը հարցնէ «ձեր տունը քանի՞ անգամ էք, եւ ի՞նչ ունիք»: Ծերունիին պատասխանէն կ'իմանայ, որ բազմաթիւ ընտանիքի մը հայրն է ան ու չքաւոր, ճիշդ նոյն պահուն, իր գրպանէն երեսուն ոսկի հանելով, անոր կուտայ ու կ'ըսէ «գալիք շաբաթ դարձեալ այս կողմէն պիտի անցնիմ, այս երեսուն ոսկիով երկու կորիճ ու առոյգ եզեր պիտի գնես, ու արտդ դիւրութեամբ հերկես, եթէ յաջորդ անգամ քեզ տեսնելուս, գնած չ'ըլլաս, քեզ կը սպաննեմ»: Շաբաթ մը վերջ, իրա՛ւ ալ, Չէլլօն նոյն արտին մէջէն կ'անցնի, կը տեսնէ որ ծերունի Թուրքը

երկու աղուոր եզեր կ'աշխատցնէր, ատոր վրայ յիսուն ոսկի եւս նուէր կուտայ:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Այդ բոլորը խաղ է, Զէյթ°ն այդպիսով Թուրքերուն աչքը մոխիր փչած է, որպէս զի, իր մէկ բարիքին դէմ, տասը չարիք կրնայ հասցնել վարպետութեամբ, այդ տեղ այդ քայլը առած է, ուրիշ տեղ մըն ալ, Թուրք ձիաւոր մը իր ձին ջրելու համար, երբ քիչ մը սպառնացած ու հայերուն հրամայած է «աղբիւրին վերեւէն մէկդի կենալ», Զէյթ° ըսուածը, այս բանը տեսնելով, եկած ու գնդակով մը գետին փռած է մեր կրօնակիցը: Թողունք այդ բոլորը սակայն, եւ կը խնդրեմ, որ անմիջապէս մեր գործին նայինք:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Ես արդէն իմ միտքս պարզեցի, «չորս հարիւր ձիաւորի առաջարկը բերելով:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ա՛յդ, չ'ըլլալիք բան է. ես ուրիշ առաջարկ մը ունիմ «լաւ պիտի ըլլայ, Դանիէլ Զավուշի խումբին դէմ, քան ոստիկան միայն ղրկել. Թող այդ ոստիկանները անմիջապէս Զոպան–Տէրէսին մեկնին, եւ զարնելով ու զարնուելով պարապին, մենք միւս կողմէն, Դանիէլ Զավուշի գիւղը՝ Կամիս կը կոխենք, կը խուզարկենք, անոր ազգականներն ու բարեկամները կը նեղենք, շինծու, վնասակար գրութիւններ (էվրագը մուզիրէներ) կը նետենք անոնց տները, մեծ ու փոքր սարսափի կ'ենթարկենք, կը ձերբակալենք, եւ այդպիսով շուտ մը կը յաջողինք, այդ յեղափոխականներուն թէ՛ մէջքը թուլցնել, եւ թէ՛ տրամադրութիւնը կոտրել, մինչեւ որ, երջանիկ օր մըն ալ, մեր վեհափառ Թագաւորը ջարդի հրամանը տայ, յարմար պատեհութեամբ»: Զէ՞ք լսած որ «օսմանցին կառքով կ'որսայ նապաստակը» (օսմանլը արապայընան ավլար թավշանը) կ'ըսեն, եւ մե՛ր ալ ուղղութիւնը այդ պիտի ըլլայ:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Խո՛սրոֆ փաշա, ի՞նչ կ'ըսես Խլուսի փաշային առաջարկին, աղուոր առաջարկ չէ՞:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ․— Ես առարկութիւն մը չունիմ այդ մասին, միայն կը վախնամ թէ, այդպէսով գործը կ՚աւրենք, ասով մէկտեղ, նախ Խլուսի փաշային բաժը կը փորձենք, յետո՛յ՝ իմինս։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Ա՛յդ ալ դէշ չէ․ ուրեմն անմիջապէս գործի ձեռնարկենք։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Լա՛ւ կ՚ըլլայ, ե՛ս պատրաստ եմ։

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ․— Ե՛ս ալ պատրաստ եմ։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Մէմմէտ էֆէնտի, քու ձայնդ ինչո՞ւ շատ չ՚ելլեր, դուն Սեբաստիոյ ոստիկանապետն ես, քաղաքին դուրսը փոթորիկը ահա այսպէս փրթած է, նե՞րսը ինչպէս է, ինչ կը դառնայ։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖԷՆՏԻ․— Ներսն ալ այնքան լաւ չէ․ երէկ գիշեր Արիւնոտ–Պարտէզի թաղը բնակող, կեավուրի մը տանը մէջ, մեր Մուստաֆային աչքերը կարմիր պիպէռով կուրացուցեր էին։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Ինչո՞ւ համար։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— Մուստաֆային խօսքին նայելով, իբր թէ «ինք պզտիկ խնդրանքի մը համար, հայուն տունը գացեր է, եւ անցեալին մէջ, նոյն հայուն հետ ունեցած հակառակութեան պատճառով, կռիւի բռնուեր են, եւ արդիւնքը եղեր է, Մուստաֆային աչքերուն կուրացումը»։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Մուստաֆան ուտուող ծաղիկ չէ, եթէ իմ ճանչցածս է, չեմ խորհիր որ նա յանցանքէ զերծ է, կէս գիշերուան մէջ, ինք ի՞նչ գործ ունի հայու մը տան մէջ․ ա՛ն ալ այն պահուն, երբ ամէն հայ կատաղի առիւծ մը դարձած է․ ասով մէկտեղ, մեր պարտականութիւնն է, Մէմմէտ էֆէնտիին պատմածին ձեւով ընդունիլ խնդիրը, որպէս զի մեր կրօնակիցը արդարացնենք։

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ․— Մէ՛մմէտ էֆէնտի, հայը չը ձերբակալեցի՞ք։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— Փորձեցինք ձերբակալել, բայց

պատուհանէն փախուստ տուեր էր իր կնոջը հետ, որ նոյնքան յանցաւոր է:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Ի՞նչպէս գիտցաք այդ:*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Գիշերը պտտած ատեննիս, տեսանք որ Մուստաֆան գետինը կը տապլտկի. եղելութիւնը վայրկենապէս հասկցանք, ու շիտակ այդ հայուն տունը վազեցինք, որ Հէքիմեան կ'անուանուի, դուռը զարկինք: Բացող չ'եղաւ, ատոր վրայ, դուռը հրելով, հրմշտկելով բացինք, ներս մտանք, մարդ չի կար: Ցաւալին այն է, որ Մուստաֆային աչքը աղէկցնելու համար, Տօքթոր Գարեգին անունով՝ աչքի մասնագէտ հայու մը խնամքին պիտի դիմենք:*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— *Բնա՛ւ մարդու մի գիտցնէք այս խնդիրը, նոյնիսկ, Մուստաֆան բժիշկի խնամքին յանձնուած պահուն, մի յայտնէք իսկական եղելութիւնը, որովհետեւ այդ հայ բժիշկն ալ կրնայ երկրորդ չարիք մը դառնալ, աչքերը աղէկցնել կեղծելով, վնասակար դեղեր կուտայ: Օր մը, յարմար պատեհութիւն մը ձեռք կը ձգենք, եւ իբրեւ յեղափոխական, այդ Հէքիմեանը ձերբակալելով, բանտը կը նետենք, եթէ՝ ընդդիմանայ, կը գնդակահարենք զայն: Բա՛յց, եթէ Մուստաֆային խընդիրը տարածայնուի, մեր ծրագիրը ջուրը կ'իյնայ:*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Շա՛տ աղէկ, այս խնդիրը կրցածնուս չափ ծածուկ կը պահենք, արդէն մենք, ո՛եւէ հայու վրայ վստահութիւն չ'ունինք, Գոչասարի* Միւփթին *չատ շիտակ խօսած է, երբ մզկիթին մէջ քարոզած պահուն, յայտարարած է* «եաման, եաման *չ'ըլլայ թէ՝ վստահելով ոեւէ հայ սափրիչի, սափրուիլ երթաք, որովհետեւ, այդ* կեավուրները, *ձեր վիզը սափրած ատեն, քառասուն անգամ իրենց մտքէն կ'անցնեն ձեր կոկորդը կտրել, ո՛վ Մուհամմէտի հաւատացեալները»: Միայն թէ, մէկ բան մը կայ, խօսքը մէջերնիս, արդէն բանտը Հէքիմեանի պէս մարդիկներով լեցուն է, որոնք*

իբր քաղաքական յանցաւորներ, չինծու ամբաստանագրերով բանտը կը սպանեն, եւ ինծի ցաւ պատճառածը այն է, որ Թագաւորին քովէն անոնց տարիներով Հաց կը տրուի ձրիապէս:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Ա՛խ ես այդ Միւֆթիին աչքը սիրեմ, չան պէս խելացի է, չան ուղեղ կերած է եղեր, Միւֆթի բուածը այսպէս ըլլալու է:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Այդ նմանութիւնդ քիչ մը անպատշաճ չէ՞:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Կը ներէք, Թէեւ անպատշաճ, բայց այդ իմ մարդ գովելու մէկ ձեւս է: Հա՛, մոռցայ ըսելու. գալով բանտը եղող, Հայերուն տրուած Հացը, տասնապատիկ կերպով վճարել պիտի տանք իրենց ազգին քովէն: Անգամ մը որ մեր սուրը չողալ սկսի այդ Հայերուն գլխին, ինչե՞ր պիտի ըլլան... առ այժմ մեր վրայ պարտք կը ծանրանայ, մեր գործակիցներուն աչքը բանալ, Հայերուն ամէն տեսակ չարիք Հասցնելու Համար: Եւ արդէն լսած եմ, որ Հարցաքննիչ Րէշատ էֆէնտին, Հազարապետ Քիւրտ Մէմմէտ էֆէնտին, բանտապահ Նէճիպ էֆէնտին, եւ բանտապետ Ալի էֆէնտին այդ ուղղութեամբ կ'աշխատին:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— Մեր նոր դատարանական Հարցաքննիչ Րէշատ էֆէնտին, Հարցաքննիչ Զիյֆի էֆէնտիին պէս սատանի Հայատեաց է, որը ժամանակին Կարապետ Գարիկեանը, իբրեւ յեղափոխական, ճարպիկ խաղով մը ձերբակալել ու բանտարկել տուաւ, որ մինչեւ այսօր, տարիներէ ասդին՝ Հոն կը սպասէ. Նկատի ունեցէք նաեւ Ղէտիր Չաւուշը, որ Թուրք օղլու Թուրք է, եւ ամէն Հնարք կը խորՀի Հայերը չոր չինե նստեցնելու Համար: Դեռ անցեալ օր էր, այդ Դանիէլ Չաւուշ բուած խնգրին, նամակ տանող-բերող՝ Քարհատցի Օհանին ոտքերը կոտրեց բանտին մէջ վարպետուկ միջոցով մը:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Ի՞նչպէս:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Ոտքերուն չղթան այնպէս պինդ զարնել տուած էր, որ Օհանին մսին մէջ թաղուեր էր ու զայն փտտեցուցեր, եւ ահա այդ պատճառով, ոտքերը կտրել տալը անհրաժեշտ եղաւ։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— Աֆէրիմ, աֆէրիմ, *տեսա՛ր, Թուրք բռուածը այդպէս ըլլալու է․* Վալի Պէյ էֆէնտի, *այդ Ղէտիր չավուշին պաշտօնը պէտք է բարձրացնենք, ու Թագաւորէն ալ նշան բերել տանք։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Գէ՛շ չ'ըլլար, այդպիսով ուրիշ պաշտօնեաներ ալ Ղէտիր* չավուշի *օրինակին կը հետեւին։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Մեր գործերը այդ ուղղութեամբ լաւ կ'երթան քաղաքին մէջ, բայց քաղաքին մէջ եղածին վրէժը կը լուծեն դուրսը՝ յեղափոխականները այս կամ այն կերպով․ եւ զարմանալին հոն է, որ հոս ի՛նչ որ պատահի, այդ յեղափոխականները անմիջապէս կը լսեն։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Սեբաստիոյ հայերուն մատը կայ այդ բոլորին մէջ, շիտա՛կը, սա Նահանգային թարգման նշանակուած, նախկին Ղազարոս* էֆէնտին, *որ հիմա Թրքացած Թէֆիգ* էֆէնտի *կը կոչուի, ինծի ընաւ վըստահելի մէկը երեւցած չէ, եւ մենք անոր կեղծ կրօնափոխութեան վստահելով, հայերէն ձեռք ձգուած վնասակար գրութիւնները անոր թարգմանել կուտա՛նք, եւ մինչեւ այսօր չը լսեցի, հայերուն հանդէպ՝ անոր աննպաստ քայլ մը առնելը․ այս մարդը հայ է միշտ, եւ մեզ խաբելու համար, յեղափոխականներու հրահանգով թրքութիւն ընդունեց։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Շիտա՛կը, ես ալ այդ մարդուն վրայ հաւատք չունիմ։ Անցեալ շաբաթ Նազիկեաննենց տունը խուզարկեցինք եւ գրութիւն մը ձեռք ձգեցինք, այդ գրութիւնը պարզուկ Թուրքի մը միջոցաւ, միամիտ հայ խանութպանի մը ղրկեցի, իմաստը հասկնալու հա-*

մար, որ բոլորովին տարբեր էր Թէֆիգ էֆէնտիի Թարգմանածէն :

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ .— Իրա՞ւ կ'ըսես :

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ .— Այո՛, պէ՛յ էֆէնտի, Թէֆիգ էֆէնտին, այդ գրութիւնը կարդալէ վերջ, «բան մը չիկայ, փճացուր զայն» ըսաւ, կարծելով թէ, իր ըսածը տառացիօրէն պիտի գործադրէի, բայց ես արդէն կասկածանքով կը նայէի իր վրայ. ձեւակերպութեան համար, գրութիւնը ճմրեցի, ու «կը փճացնեմ» ըսելով սենեակէն դուրս ելայ. այդ գրութեան Թարգմանութիւնը ընդօրինակած եմ, եւ մի՛շտ իմ քովս կը պահեմ, օր մը, պաշտօնեաներու ներկայութեան երեւան հանելու, եւ Թէֆիգ էֆէնտիին երեսին զարնելու համար զայն :

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ .— Բա՛յց, պէտք է գիտնաս, որ հիմա այդ տեսակ քայլ մը շատ վտանգաւոր է. որովհետեւ Թէֆիգ էֆէնտին իբրեւ նոր հաւատացեալ, այս քաղաքին՝ բոլոր Թուրքերուն յարգանքն ու համակրութիւնը կը վայելէ, եւ նո՛յն իսկ կրնայ խառնաշփոթութիւնն. առաջ բերել մեր ազգին մէջ, պզտիկ սուտով մը թէ «ոստիկանապետ Մէմմէտ էֆէնտին չար նախանձէ տարուած, ինծի զրպարտութիւն կ'ընէ», եւ քանի որ, ձեռքիդ մէջ շօշափելի, դրական փաստ մը եւ կամ վկայ մը չունիս, անոր այդ վատ քայլին հանդէպ, լա՛ւ է սպասել, մի՛ աճապարեր, օր մը յարմար պատեհութիւնը կուգայ :

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ .— Մէ՛մմէտ էֆէնտի, հիմա այդ գրութիւնը քո՞վդ է :

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ .— Այո՛, եթէ կ'ուզէ՞ք, կը կարդամ :

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ .— Կարդա՛ : Քաղաքին բոլոր Թուրք ճիւճիւկ տախսումիճերը իմ մօտ կուգան, ես անոնց պէտք եղածը կը հաղորդեմ, եւ եթէ Վալի պէյն ալ յարմար դատէ, այդ Թէֆիգ էֆէնտի ըսուածը, անոնց սպաննել կուտանք, եւ հայերուն կը վերագրենք այդ սպանութիւ-

նը, իսկ եթէ այդ չ՚ընենք, լաւ մը ծեծել կուտանք գանի-կայ, եւ յետոյ իբրեւ դաւադիր պաշտօնանկ ընելով, Ֆիզան աքսորել կուտանք։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Այդ մասին վերջը կը խորհրդակցինք․ նախ թող կարդայ գրութիւնը։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— (Գրպանէն թուղթ մը հանելով, վերտառութենէն կը սկսի կարդալ) *Այս բանաստեղծութիւնը յօրինուած է, գրել-կարդալ չը գիտցող Եափալթունցի Սահակ* էֆէնտիի *կողմէն։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Վերտառութիւնը կարդալու պէտք չի կայ, «բանաստեղծութիւնը» կարդա՛, տեսնենք։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Գլխուս վրայ*։ (Կը սկսի կարդալ)։

Պէրլինի դաշնագիրը,
Վճռեց ծրագիրը,
Անշուշտ պիտի լրանայ,
Հայկական սուրբ խնդիրը։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— (Գլուխը շարժելով) *Վա՛յ* քեաֆիր *վա՛յ, ի՛նչեր ալ կ՚ըսէ․ ի՛նչ որ է, շարունակէ՛*։

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— (Կը շարունակէ ընթերցումը)․

Հեղինակ եմ, ե՛ւ հերոս,
Պէտք է ըլլանք հրահոս,
Վասակ ջարդելու համար,
Գնենք մէյմէկ քօր սղոց։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Ա՛խ, երանի՛ թէ «Վասակ ջարդենք» ըսելով, այդ հայերը զիրար ջարդէին, լմնցնէին։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Թող ամբողջը կարդայ, վերջը մեր կարծիքը կը յայտնենք։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Շա՛տ աղէկ, Մէ՛մմէտ էֆէնտի, շարունակէ՛։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— (Կը շարունակէ)։

Ջարդեցէ՛ք, միշտ ջարդեցէ՛ք,
Դաւաճաններն ջարդեցէ՛ք,

Աղոց ալ չի դտնուի՞,
—Թոքը դաշոյն մխեցէ՛ք:

* * *

Ուղղեց կամքին չար ղեկը,
'Հրաման տուաւ Շուն-Պետը,
Ցորդորեց զօրապետը,
Լարեց առ Սասուն նետը:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ — (Բարկացած՝ տեղէն վեր ցատ-կելով) *Մարդ չի կրնար համբերել այդ նախատինքին հանդէպ, «Շուն-Պետը» որո՞ւ կ'ըսէ կոր, այդ անհաւատ, ուրացող* կեավուրը, հաշա՛, հաշա՛, *ըսէք կ'աղաչեմ:*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ — *Մեր Թագաւորին...:* Հա՛շա, հա՛շա:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ — Հա՛շա, հա՛շա:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ — Հա՛շա, հա՛շա: (Նորէն կարդալ կը սկսի):

Ան հարուածեց, հարուածեց,
Շաքիրն Հայաստան դրկեց...
Ծիտէլի Եւրո՞պ դեսպանաց,
Մին մեռցուց, այլք կաշառեց:

Զէ՛, չի՛ հաճիր, չի՛ ածիր,
Համիտ Ֆէյհաճ *չի հաճիր,*
Հայրիկն ազգապետ կ'ըլլայ,
Ա՛րքան երբէք չի հաճիր:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ — (Երեսը թթուեցուցած) *Համիտ* Ֆէյհաճ *ո՞վ է:*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ — *Վեհափառ* Սուլթանին *կ'ակնարկէ:*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ — Թէօ՛պէ, *ըսէք կ'աղաչեմ*, թէօ՛-պէ, թէօ՛պէ:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ — Թէօ՛պէ, թէօ՛պէ:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ — Թէօ՛պէ, թէօ՛պէ:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Թէօ՛պէ Թէօ՛պէ* ։ (Ընթերցումը կը շարունակէ)։

Սո՛յդ է այս, սո՛յդ է,
Ի՞նչպէս ըսենք թէ, սուտ է․
Այդպիսի հզօր արքային,
Գոյնը կապիկին մօտ է։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— (Գազան կտրած) *Այս գրութեան հոս կարդացուիլը մեծ անպատուութիւն է․ մեր թագաւորին հասցէին զզուելի հայհոյանքներ նետուած են,* (գլուխը աջ ու ձախ շարժելով) թէօպէ էսթա՛ֆրուլլահ, թէօպէ սթա՛ֆրուլլահ, թէօպէ սթաֆրուլլահ։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Մէ՛մմէտ* էֆէնտի, *շատ կա՞յ դեռ։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Վերջին տունը մնաց*։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Կարդա՛ այդ ալ, ինչպէս որ սկըսար, անանկ ալ վերջացուր․ անգամ մըն ալ լսենք այդ նախատինքը, որ ըստ այնմ մեր վրէժը լուծենք։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— (Կը կարդայ)։

Արքան նեխող համիտը,
Մի՛շտ հայուն մալը *կ՚ուտէ։*
«Գունդին յաջորդն եմ» կ՚ըսէ,
Գունդն ալ, եւ ինքն ալ սուտ է։

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Թո՛ւ, թո՛ւ, թո՛ւ,* զէհի՛ր *կը թափի բերնէն*։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Թո՛ւ, թո՛ւ, թո՛ւ, Մէմմէտ* էֆէնտի, *այդ թուղթը լաւ պահէ, Թէֆիգ* էֆէնտի *ըսուածը, նորէն Ղազարոս* էֆէնտի *չինել պիտի տամ, ու չիտակ Ղարպ Թրապլուս, Ֆիզան աքսորեմ, թո՛ղ երթայ հասկնայ թէ «կեղծութեամբ թուրք ձեւանալ, եւ հայերուն ի նպաստ գործել» ի՛նչ ըսել է․ այս որոշումս վերջնական է։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Պէյ* էֆէնտի, *դեռ այդ դաւաճանին* էֆէնտի *անո՞ւնը կ՚ուտաս, կախաղանի պատիժն ալ քի՛չ է այդ մարդուն։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Շիտակ ես․ եւ այդ մարդուն արդար պատիժը պիտի տանք․ իսկ Դանիէլ* Զավուշի *խումբին դէմ, պէտք է կտրուկ քայլեր առնենք այլեւս։*

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ․— *Ուրեմն ժամանակ կորսնցնելու չէ։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— *Խլուսի՛* փաշա, *եւ Խոսրօ՛ֆ* փաշա, *դուք Դանիէլ* Զավուշին *խումբը հետապնդել կուտաք անմիջապէս, հարիւրի չափ ձիաւոր ոստիկանով․ իսկ ես Մէմմէտ* էֆէնտիի *եւ ուրիշներու հետ, քաղաքին չորս կողմը* նոխթա *թափել տալով, ամէն գնով Հայերու յեղափոխութեան թափը կը կոտրենք ու ծաւալումը կ՚արգիլենք։*

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ․— *Ես պատրաստ եմ ո՛եւէ հրամանի։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Խոսրօ՛ֆ* փաշա, *ուրեմն անմիջապէս մեկնինք, մեր* Վալի պէյին *հրամանը գործադրելու համար։*

ԽՈՍՐՕՖ ՓԱՇԱ․— (Ոտքի կ՚ելլէ մեկնելու համար)։

ՀԱՍԱՆ․— (Ներս կուգայ նոյն պահուն, մինչեւ գետին խոնարհելով կը բարեւէ, ու խալիլ պէյին երկու հեռագրեր յանձնելէ վերջ կը հեռանայ)։

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— Փաշա՛ էֆէնտիներ, *վայրկեան մը սպասեցէք, սա հեռագրերը միասին կարդանք։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— (Ոտքի կանգնելով) *Լա՛ւ, կը սպասենք։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— (Հեռագրերը բանալէ վերջ) *Հեռագրերը* շիֆրէով (թուանշանով) *եկած են, անշուշտ խիստ կարեւոր խնդիր մը կայ, անոնց ծածկագիր ըլլալուն մէջ։*

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ․— *Հաճեցէք կարդալ շուտ մը։*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ․— (Առաջին հեռագիրը կը կարդայ)։

«Սեբաստիոյ Կուսակալութեան։

«Ամենախիստ գաղտնապահութիւն ունեցէք։ Մօտ ատենէն Տրապիզոնի Հայերը կոտրել պիտի տանք․ եթէ

եւրոպացիները լուռ մնան, այն ատենը, բոլոր նահանգ-ներու մէջ ապրող հայերուն համար, նոյն հրամանը պիտի արձակենք: Անհուն բերկրանքով կ'իմացնենք թէ, Գերմանիոյ Վիլհէլմ կայսրը ամէն կերպով պիտի աջակ-ցի մեզի, հայերը պէկութիւն *ձեռք ձգելու համար, իրեն խնդրագիր տուած են, իսկ Վիլհէլմ կայսերը, որ* Հազի-բէթը *Մուհամմէտի գերեզմանին վրայ ուխտած է մահ-մետականութիւնը ընդունիլ, հայերուն խնդրագիրը ձեռք ձգած պահո՛ւն իսկ, զանոնք յանդիմանած, ու անմիջա-պէս իմացուցած է մեր վեհափառ* սուլթանին, *հայերը բնաջնջելու մեր բաղձանքին գոհացում տալ կատարե-լապէս:*

Ստորագրուած (Մապէն Հիմայուն Պաշ Քեաթիպի)
Կայսերական Առաջին Քարտուղար»

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ. — (Ուրախութեամբ ձեռքերը իրար կը շփէ):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ. — *Կեցէ՛ք, միւսն ալ կարդամ:* (Կը կար-դայ):

«Ներքին Կուսակալութեան:

Խիստ ծածուկ: Տրապիզոնի հայերը իբրեւ Ռուսիոյ և Եւրոպայի սահմանակից ու մօտիկ գտնուող հայեր, կոտրել պիտի տանք, եթէ այդ առթիւ ո՛եւէ բողոք կամ սպառնալիք չի գայ դրսէն, կոտորածի նոյն հրամանը պիտի տանք ձեր կողմի հայերո՛ւն ալ համար, այն ա-տենը պէկութիւն *ուզող* էշգիաներէն *դուք ալ կ'ազատիք, մենք ալ կ'ազատինք:*

(Տախիլիէ Նազըրը)
Ներքին Գործոց Նախարար»

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ. — *Այդ հեռագրերը ինծի տուր:*

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ. — (Կուտայ):

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ. — (Հեռագրերը կը համբուրէ, եւ ճակատին դնելէ վերջ, խալիլ պէյին դարձնելով) *Հիմա*

մեր գործը դիւրացաւ, կեցցէ՛ Սուլթան Համիտ էֆէնտինիս: Նախ Սերաստիոյ էշգիաներուն պետերը մաքրենք:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— Կեցցէ՛, Վեհափառ Սուլթանը:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— Կեցցէ՛, շատ ապրի Թագաւորաց Թագաւորնիս:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Խլուսի Փաշա, Սերաստիոյ յեղափոխական պարագլուխները որո՞նք են:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Անոնց բոլորին ալ ցանկը ունիմ, բայց տունն է. միտքս եկածներէն մէկ քանիները յիշեմ: Գլխաւորներն են, Զուգասըզեան Միհրան, Բէօշէեան Պօղոս, Աչճի Նշան, Ղազարեան Հաճի Նազարէթ եւ Ղազարոս, սեւ Համբար, Պախալ Խաչիկ իր տղաքներով ու թոռներով: Զըյըլխըճեան Թաթոս, Աֆդեան Պօղոս Եօզղատցի Յովհաննէս: Ասոնց կողքին կը գտնուին նըմանապէս, Տողրամաճեան Օսկան, Մազմանեան Նշան, Օնպաշեան Սիմոն, որոնք իրենց առաջնորդ ունենալով Աչճի Նշանը, շատ մը զինուած էշգիաներու հետ, Տիվրիկցի Նաթանին կախուած օրը, Մազմնոց փողոցէն դիրք պիտի բռնէին, եւ ո՛վ որ առաջին անգամ Նաթանի վզին չուանը նետէր, պիտի գնդակահարէին զայն, յետոյ շփոթութիւն, իրարանցում առաջ բերելով Նա՛ ազատէին, բայց մենք ամէն ինչ կռահած ըլլալով, գիշեր ատեն, Նաթանը լաւ մը ծեծել տալէ վերջ, առանց աղմուկի կախել տուինք ու լմնցուցինք:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— Ապրի՛ք: Պարագլուխներու անունները լա՛ւ պահեցէք:

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— Մաղթենք որ կոտրածի հրամանը շուտով վրայ հասնի: Է՛հ, Խոսրոֆ փաշա՛, մենք երթանք մեր գործին:

ԽՈՍՐՈՖ ՓԱՇԱ.— (Խալիլ պէյին դառնալով) Կեցցէ՛ք բարով Վալի պէյ: (Կը քալէ դէպի դուրս):

ԽԼՈՒՍԻ ՓԱՇԱ.— (Խալիլ պէյին դառնալով) Կե-

ցէ՛ք բարով Վալի պէյ: (Կը հետեւի խօսրօֆ փաշային, երկուքն ալ կը հեռանան):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Մէմմէ՛տ* էֆէնտի, *գուն ալ քու գործիդ գնա՛*:

ՄԷՄՄԷՏ ԷՖ.— *Գլուխիս վրայ*, պէյս: (Բարեւելով կը հեռանայ):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Կը կանչէ) *Հասա՛ն*, *Հասա՛ն*:

ՀԱՍԱՆ.— (Կուգայ անմիջապէս) *Հրամայեցէ՛ք* պէյս:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Գաւազանս եւ վերարկուս բեր, ա-ռջեւէն ինկիր որ երթանք*:

ՀԱՍԱՆ.— (Կ'երթայ գաւազանը եւ վերարկուն կը բերէ):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Գաւազանը կ'առնէ):

ՀԱՍԱՆ.— (Վերարկուն վեր կը բռնէ):

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— (Վերարկուն կը հագնի):

ՀԱՍԱՆ.— *Ուրիշ հրաման մը ունի՞ք*:

ԽԱԼԻԼ ՊԷՅ.— *Ո՛չ*: (Քալել կը սկսի):

ՀԱՍԱՆ.— (Խալիլ պէյին կը հետեւի եւ միասին կը հեռանան):

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՉՈՐՐՈՐԴ

Բեմը դարձեալ կը ներկայացնէ Մինաս Նազիկեանի բնակարանը: Ներսի բոլոր զարդարանքները վերցուած են: Այս անզգչութեան մէջ, գետինը՝ վրան մոխիր ցըրցըքնուած կապերտ մը կը նշմարուի: Աջ ու ձախ կ'երեւին դէպի բակն ու տանը ներսը առաջնորդող դռները: Մէջտեղէն կը տեսնուին երկու պատուհանները սեւ վարագոյրով ծածկուած: Բեմի վարագոյրը վեր բարձրացած պահուն, Ահարոն Նազիկեան՝ լամբարի լոյսով երկու հրացաններ մաքրելով կը պարապի, զանոնք սընտուկի մը վրայ դրած:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՀԱՐՈՆ.— (Գլուխը վեր վերցնելով) *Օ՜ֆ... այս ո՛րքան յոգնութիւն էր... բա՛յց, բաւական ալ գործ տեսայ... փամփուշտները արդէն լեցուն են սնտուկին մէջ, հրացանները քակել ու մաքրել անհրաժեշտ էր, այդ ալ կը լմնցնեմ հիմա:*

Է՜հ, ասոր աշխարհ կ'ըսեն... ա՛յս ի՞նչ դառն փոփոխութիւն էր որ տեղի ունեցաւ այս տարի. վտանգն ու մահը եկած մեր դռները կը ծեծեն. Արփինոտ—Պարտէզ Թաղին մէջ, քրոջս ու փեսիս գլխին եկած փորձանքէն ասդին, չեղաւ որ ուրախառիթ օր մը ունենայինք... ձախորդութիւն ձախորդութեան յաջորդեց... եւ սակայն այսօրուան ճգնաժամը բոլորը գլեց անցաւ...:

Հայկական կոտորածը՝ հրէշ Համիտի հրամանով սկըսած է ծաւալիլ ամէն կողմ, ուշ կամ կանուխ կարգը Սեբաստիոյ պիտի գայ. ես չեմ վախնար այդ բոլորէն,

ես Թուրքերուն մօտ ապրեր եմ ու անոնց հոգւին թոյնը ճանչցեր· եւ եթէ վճռական ժամը հնչէ, անոնց սադրանքներուն չը պիտի զոհուիմ, պիտի կռուիմ ու կռուելով պիտի մեռնիմ... բա՛յց, ոսկորներուս մէջէն սարսուռ մը կ'անցնի, երբ կը յիշեմ իմ սիրելիներս ու Ադանիս, Հրե՛շտակս, որո՛նց, ո՛վ գիտէ ի՞նչ դառն ճակատագիր վիճակուած է:

Այո՛, կոտորածը պիտի սկսի Սեբաստիոյ մէջ ուշ կամ կանուխ, թերեւս վա՛ղը իսկ, քանի որ այսօրուան ահաբեկիչ տարաձայնութիւնները սխալ չէին կրնար ըլլալ... քաղաքի բոլոր Հայոց խանութները փակուած էին արդէն, միայն հայ դանակագործները կ'աշխատէին, Թուրքերուն կացինները, դաշոյնները, զանազան մեծ ու փոքր սուրերը սրելով, մի գուցէ վաղը այդ նոյն հատու գործիքներով, իրենց կոկորդը կտրել, եւ կամ դանկը ջախջախել տալու համար:

(Մէկ կողմ դառնալով) Եղբա՛յր, ես այս մեր տնեցիներուն խելքին ալ կը զարմանամ· սա սենեակին զարդերը վերցուցին, ատոր ըսելիք չունիմ: (ձեռքովը կապերտի մոխիրը ցցնելով) Սա փռուած կապերտին վրայ մոխիր ցանելով, երեսնին մոխրին քսել—աղօթելով, Քրիստոսէն օգնութիւն խնդրելնո՛ւն, ի՞նչ ըսեմ, քրիստոնէութիւնն ալ չափ մը, սահման մը ունի· Աստուած մեր ծառան չէ, մեզի խե՛լք, մի՛տք ու գործող բազուկներ տուեր է· միայն աղօթելով չէ որ Թուրքին հետ պիտի կրնանք չափուիլ, այլ, անոր սուրին դէմ սուր, զէնքին դէմ զէնք գործածելով, ահա այս է իմ հաւատքս, եւ այսպէս ալ պիտի մնայ մինչեւ վերջ:

(Ժամացոյցը նայելէ վերջ) Գիշերը արդէն առաջացեր է, ե՛ս ալ սաստիկ յոգնած կը զգամ, մեր տնեցիները լաւ մը կը քնանան, քիչ մըն ալ ես քնանամ: (Կը փռուի մէկ կողմն ի վար):

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ահարոն եւ Մինաս

ՄԻՆԱՍ․— (Ձախ կողմի դռնէն բեմը կուգայ երգելով) *Առաւօտ լուսոյ, արեգակն արդար․․․:*

ԱՀԱՐՈՆ․— (Խորունկ քնոյ մէջ կը խռկայ) *Խը՜ռ, խը՜ռ, խը՜ռ:*

ՄԻՆԱՍ․— (Ահարոնը կը տեսնէ, եւ իր երգը ընդհատելով, զայն արթնցնել կը փորձէ, կրկնելով) *Ահարո՛ն, Ահարո՛ն, Ահարո՛ն:*

ԱՀԱՐՈՆ․— (Կը շարունակէ խռկալ) *Խը՜ռ, խը՜ռ, խը՜ռ:*

ՄԻՆԱՍ․— (Բարձրաձայն) *Ծօ՛, Ահա՛րոն, այս չոր տախտակին վրայ ի՞նչ պառկեր ես, գնա նէ՛րսը հանգիստ ըրէ:*

ԱՀԱՐՈՆ․— (Կ՚արթննայ) *Ի՞նչ է, եղբա՛յր, ի՞նչ կ՚ընես հոս:*

ՄԻՆԱՍ․— *Բեգի կ՚ըսեմ, նէ՛րս գնա, հանգիստ ըրէ:*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Ձի՛ս հանգիստ թող, կ՚աղաչեմ, շատ յոգնած եմ, ես հոս քնանալը կը սիրեմ:*

ՄԻՆԱՍ․— *Այս չոր տախտակին վրայ հանգիստ չե՛ս կրնար ընել:*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Դուն եկեղեցի՛դ գնա, ես ո՛ւր հանգիստ ըլլամ, հո՛ն կը քնանամ, քունիս մի դպչիր:*

ՄԻՆԱՍ․— *Քունիդ չե՛մ դպչիր, բայց լաւ կ՚ընես եթէ ներս երթաս․ քու կամքիդ կը թողում, ես ահա կ՚երթամ* («առաւօտ լուսոյ»ն շարունակելով բակին դռնէն եկեղեցի կ՚երթայ):

ԱՀԱՐՈՆ․— (Լամբարին լոյսը կը մարէ, ու մինչեւ լոյսը ծագիլը կը քնանայ մերթ ընդ մերթ խռկալով) *Խը՜ռ, խը՜ռ, խը՜ռ:*

ՄԻՆԱՍ․— (Եկեղեցիէն կը վերադառնայ ու դուռը կը ծեծէ):

ԱՀԱՐՈՆ.— (Կ'արթննայ ու դուռը կը բանայ, քունէն նոր ելլողի շարժումներով) :

ՄԻՆԱՍ.— *Ահարո՛ն, նորէ՞ն հոս չոր տախտակին վրայ պառկեր էիր :*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Զոր-մոր ի՛նչ կարեւորութիւն ունի, հանգի՛ստ մը քնացայ :*

ՄԻՆԱՍ.— *Լա՛ւ, լա՛ւ : Ահարոն ուրախալի լուր մը բերի :*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Աչքերը ճմլելով) *Ի՛նչպէս, պատմէ նայիմ :*

ՄԻՆԱՍ.— *Պետրոս առաջնորդը եկեղեցիին մէջ երկարօրէն քարոզեց ժողովրդի բազմութեան, եւ ապսպըրեց որ բոլորն ալ երթան խանութնին բանան, չէ՞ որ երէկ գոցած էին :*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Ի՞նչ հիմունքով խօսեցաւ, եւ ի՞նչ ապահովութիւն տուաւ :*

ՄԻՆԱՍ.— *Կուսակալ Խալիլ* պէյը *Անգլիոյ եւ Ֆրանսայի դեսպաններուն հետ տեսնուեր էր ու զանոնք ապահովցուցեր թէ «Սեբաստիոյ մէջ կոտորած չը պիտի ըլլայ»· դեսպաններն ալ իրենց կարգին՝ եկեր կատարեալ ապահովութիւն տուեր էին առաջնորդին, եւ ան ալ այդ ապահովութեան վստահելով խօսեցաւ ու հրահանգ տուաւ ժողովրդին :*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Վախնամ դաւադրութիւն կայ գործին մէջ, խեղճ ժողովուրդը չուկան տանելով պիտի կոտրեն, դէթ ան իր տունը մնա՛ր, կրնար դիմադրել ու իր կեանքը սուղի ծախել :*

ՄԻՆԱՍ.— *Կուսակալը եթէ դեսպանները խաբէ, Թուրքերուն վրայ շատ սուղի կը նստի այդ :*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Մեր գործը լմնալէն վերջ, ի՞նչ արժէք ունի... :*

ՄԻՆԱՍ.— *Ե՛ս ալ շատ չը վստահեցայ, բայց այնքան ալ մեծ խաբեբայութիւն չ'ըլլար :*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Լաւ կ՚ըլլայ որ երէկուան պէս այսօր ալ տունը մնանք:*

ՄԻՆԱՍ.— *Բայց ես խոստացայ շաքարավաճառ Գալուստին՝ իր խանութը հանդիպիլ կէսօրէ առաջ:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Քանի որ այդպէս է, գնա՛, ես տունը կը մնամ, եւ կը սպասեմ, որ դուն ալ շուկային անցած-դարձածը հասկնաս ու շուտ մը վերադառնաս:*

ՄԻՆԱՍ.— *Աղէ՛կ, ես ահա կ՚երթամ, գիտես շաքարավաճառ Գալուստը ի՛նչ կատակախօս մարդ է, եթէ գիս շատ խօսքի չը բռնէ, անմիջապէս ետ կուգամ. բայց եթէ ուշանամ, կէսօրուան ճաշին ինծի մի սպասէք, շուկան կը ճաշեմ,* քէպապ-հաց *մը շինել կուտամ, եւ այսօր ալ այդպէս կ՚անցնեմ:* (Բակին դռնէն կը հեռանայ):

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ինքնիրեն) *Մօրուք չ՚ունիմ որ խօսքս անցնի, եղբայրս եթէ խօսքս մտիկ ընէր ու տունը մնար, շատ լաւ կ՚ընէր. Թուրքին խօսքի՞ն ալ կը վստահուի, Յայնի* պէկը *չէ՛, անոր* խալիֆէն *ալ ըլլայ, հաւատք պէտք չէ ընծայել. բայց ի՛նչ որ է, գնաց:* (Գրպանէն գլանիկ մը կը հանէ, ու զայն վառելէ վերջ, մտածկոտ կ՚երթայ ու կուգայ):

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Ահարոն, Էլմաս եւ Մարիամ

ԷԼՄԱՍ.— (Ձախ կողմի դռնէն Մարիամի հետ դուրս գալով) *Ահարո՛ն, եղբայրդ եկեղեցիէն չ՚եկա՞ւ դեռ:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Եկաւ եւ շուկայ գնաց. շուտ կը վերադառնայ: Էլմա՛ս, տղաքը դպրոց ղրկեցի՞ր:*

ԷԼՄԱՍ.— *Ինչո՞ւ կը հարցնես:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Վտանգաւոր օրերու մէջ ապրելնիս չե՞ս գիտեր:*

ԷԼՄԱՍ.— *Գիտնալով մէկտեղ դժբախտաբար ղրկե-*

ցի· փոքրիկները կրնանք բերել հիմա, քանի որ մեր Թաղին դպրոցը կը ղրկենք· բայց մեծերը Սուրբ Գէորգի դպրոցն են, քիչ մը դժուար է բերելը, եղբայրդ երբ տուն գայ, գնա՛, բեր զանոնք:

ԱՀԱՐՈՆ·— Շա՛տ աղէկ, կը բերեմ: (Մարիամին դառնալով) Մարիա՛մ, փեսաս գիշերը քանի՞ն եկաւ:

ՄԱՐԻԱՄ·— Փեսադ տուն չ'եկաւ, երէկ իրիկուն իր եղբօր տունը գնաց, եւ հաւանաբար հոն անցուց գիշերը:

ԱՀԱՐՈՆ·— Զեմ զարմանար··· ես ալ այս գիշեր դրեթէ չը քնացայ, եւ այս զէնքերով զբաղեցայ, ո՛վ գիտէ, ի՞նչ կ'ըլլայ, ի՞նչ չ'ըլլար, թերեւս փեսաս ալ իմ զբաղմունքս ունեցած է մինչեւ լոյս:

ՄԱՐԻԱՄ·— Կրնայ ըլլալ· բայց մինչեւ կէսօր եթէ չի գայ, ես անձամբ կ'երթամ լուր մը կ'առնեմ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Գէ՛շ չ'ըլլար: Քեզի ու Էլմասին ապրա— պրանք մը ունիմ, անշուշտ ձեզ վախցնելու համար չէ, այլ նպատակս է, ո՛եւէ պատահականութեան հանդէպ ձեզ կազմ եւ պատրաստ պահել: Գիտէք որ երէկ բոլոր Հայերուն խանութները գոց էին, կոտորածի տարաձայնութիւններուն պատճառով· Աստուած մի արասցէ, եթէ այսօր այդպիսի բան մը պատահի, ո՛չ պիտի չփոթիք, ո՛չ ալ ձեր պաղարիւնութիւնը կորսնցնէք:

ԷԼՄԱՍ·— Ի՞նչ է միտքդ:

ԱՀԱՐՈՆ·— Ըսել կ'ուզեմ թէ, մեր թաղը՝ թէ՛ շուկային, եւ թէ վերի բերդին մօտիկ Թուրքերուն ամենամօտ թաղն է, եթէ կոտորածը սկսի, ամէն մէկ միջոցով պիտի մաքառինք յարձակող ու թալանող խուժանին դէմ, յուսահատութեան պահուն, մեր տունը մեր գերեզմանը պիտի ընենք, ու չը պիտի յանձնատուր ըլլանք: (Զէնքերը ցցնելով) Ես այդ զէնքերը պիտի գործածեմ մեր տանիքէն, եւ եթէ Թուրք խուժանը առաջանայ մեր տունը, տանիքի մեծ լող-քարը անոնց վրայ պիտի գլո—

րեմ, իսկ դուք տանը մէջ, ներսէ ներս, մութ անկիւնները կամ դռներու ետին պիտի պահուիք, Էլմա՛ս, մեծ տապակով այրած իւղը, քու ձեռքիդ մէջ պատրաստ բռնած պիտի սպասես, ու վճռական վայրկեանին անոնց քթին բերնին նետես. Մարիա՛մ դուն ալ կարմիր փոշիացած պղպեղը գործածելու մէջ վարպետ ես, արդ մեր պղպեղով լեցուն թիթեղը մօտդ պատրաստ պիտի ունենաս, ու անոնց աչքին նետես։ Գործելու պահուն, պէտք է ըլլալ վճռական, անվախ եւ մանաւանդ յանդուգն։

ԷԼՄԱՍ.— Ահարո՛ն, եթէ եղբօրդ տեղը գիտնայի, կանչել կ'երթայի, ինչո՞ւ թողուցիր որ գնաց։

ԱՀԱՐՈՆ.— Մօրուք չ'ունիմ որ խօսքս անցնի. ըստիպեցի որ չ'երթայ, բայց շուտ կուգամ ըսելով դուրս ելաւ, իբրեւ թէ, Պետրոս առաջնորդը՝ այսօր եկեղեցիին մէջ քարոզեր է թէ «վախնալու բան մը չի կայ, ամէն մարդ, շուկան իր գործին թող երթայ, կուսակալն ու օտար դեսպանները զինք վստահացուցեր են ամէն կերպով»։

ՄԱՐԻԱՄ.— (Զայրացկոտ) Այլեւս ո՛չ մէկ վստահութիւն Թուրքին, կամ Թուրքի պաշտպան միամիտ Եւրոպացիին, Արխինոտ–Պարտէզի անցքը մեզի մեծ դաս եղաւ։

ԱՀԱՐՈՆ.— Եթէ սոխին անուշը ըլլայ, Թուրքին ալ լաւը կ'ըլլայ...։ (Ժամացոյցը կը նայի) Եղբայրս այչափ չը պիտի ուշանար, գրեթէ կէս օրէ։ (Անհանգըստութեան նշաններ կը ցցնէ, նոյն պահուն բեմի ետեւէն Մուէզզիններու «Ալլահ–էքպէր»ի խառնիխուռն ձայներ կը լսուին)։

ՄԱՐԻԱՄ.— Ահա մզկիթներուն էզէնը կը լսուի։

ԱՀԱՐՈՆ.— Իրա՞ւ (մտիկ կ'ընէ)։

ԷԼՄԱՍ.— (Քիչ մը մտիկ ընելէ վերջ) Բայց այսօրուան էզէնը շատ արտասովոր է։

ԱՀԱՐՈՆ.— Վատ ազդանշան մըն է այդ։

ԷԼՄԱՍ — (Ձեռքերը երկինք բարձրացնելով) *Ո՜վ Աստուած դո՛ւն գիտես, օգնութեա՛ն հասիր, մեր անմեղ մանուկներուն,* ճահիլ–ճիլվան *հարսներուն ու երիտասարդներուն երեսը նայիր... գթութի՛ւն... ո՜վ Տէր...* : (Հազիւ խօսքերը լրացած դրսէն հրացանի բոմբիւններ կը լսուին, որոնք երթալով կը սաստկանան կատաղի թափով:)

ԱՀԱՐՈՆ — (Յուզուած տեղէն վեր կը ցատկէ) *Կատարածը սկսա՜ւ... ափսո՜ս, եղբայրս եւ փեսաս ով գիտէ ո՜ւր մնացին, եւ տղաքներն ալ դպրոցն են... մեր պապարինութիւնը պէտք չէ՛ որ կորսնցնենք. Ես ահա հրացաններուս վերեւ կ'անցնիմ*: (Հրացանները կ'առնէ), *Ե՛ւ դուն Էլմաս այրած իւղը տապակին մէջ, Ե՛ւ դուն Մարիամ կարմիր, փոշիացած, կծու պղպեղով լեցուն թիթեղը ձեռքիդ մէջ կազմ եւ պատրաստ կեցէք:*

ԷԼՄԱՍ — *Տո՛ւնս աւրեցաւ, չուկային ժխորը չատնալ սկսաւ*: (Բոլորը միասին մտիկ կ'ընեն դուրսի ժխորին: Հրացաններու պայթիւնները կը կրկնապատկուին, կը բազմապատկուին: «Հայերը ջարդեցէ՛ք, ջնջեցէ՛ք, այդ *կեավուր*ներուն խանութը, տունն ու տեղը *Թալանի* տուէք, կողոպտեցէք», խօսքերը կը լսուին: Վա՜յ, մայրիկ, վո՜ւյ, վո՜ւյ» կ'աղաղկեն սպաննուողները, վիրաւորները, աղեկտուր սրտաճմլիկ շեշտերով ու ձայներով, աղաղակներ, որոնք մերթ թաքար կ'առնեն, մերթ նորէն կը լսուին բազմապատկուելով ու կը շարունակուին մինչեւ այս կտորածի արարուածին լրանալը):

ՄԱՐԻԱՄ — (Շփոթումով) *Երեք հոգիով պիտի կրնա՞նք դիմադրել այդ չուն Թուրքերուն:*

ԱՀԱՐՈՆ — *Շփոթելու ժամանակը չէ, չո՛ւտ, երկուքդ ալ ձեր գործին վերեւ անցէք. եթէ հա՛րկ եղաւ ձեզ կը սպաննեմ եւ Թուրքին չեմ յանձներ, իսկ եթէ ես սպաննուիմ, դուք երկուքդ ալ կը մաքառիք, յուսահատական կռիւ կը մղէք մինչեւ վերջ, նոյն իսկ, եթէ հար–*

կը պահանջեց անձնասպան կ'ըլլաք եւ չէք յանձնուիր։ Ուրիշ միջոց մըն ալ կայ, դրացիներուն պատը կացինով կը ծակէք, անոնց կողմը կ'անցնիք, չեմ կարծեր թէ, մեր դրացիները մեզի չափ հալածուին, եթէ հալածուին իսկ, բոլորդ միասին, քարով, փայտով, փէտատով, ին-չով որ հանդիպեցաւ, ինքնապաշտպանութեան կռիւը կը մղէք մինչեւ վերջին շունչ։ (Դուրսը նորէն մտիկ կ'ընէ, նոյն պահուն զինուորական փողը երեք անգամ կը լսուի, ջարդարարութեան հրաման տալով զինուորներուն)։ *Այս փողի ձայնը ահաւոր է, այդ կը նշանակէ թէ Թուրք բանակին ալ հրաման տրուեցաւ հայերը կոտորելու հա-մար. ահա՛ հրացաններու պայթիւնները մեզի մօտենալ սկսան. Էլմա՛ս եւ Մարիամ, ես ահա վերը մեր տանիքին վրայ պիտի ելլեմ, եւ հրացաններս մէկ քանի անգամ պարպեմ, եթէ այդպիսով Թուրք խուժանը վախցնել յաջողեցանք, լա՛ւ, ապա թէ ո՛չ, ոտքի տակ գնացած ենք։*

ԷԼՄԱՍ ·— *Զգո՛յշ եղիր, վրադ կրակ կը բանան։*

ՄԱՐԻԱՄ ·— *Եղբա՛յր, տանիքը երկար մի՛ մնար, շուտ վար եկուր։*

ԱՀԱՐՈՆ ·— *Աղէ՛կ։* (Կ'երթայ)։

ԷԼՄԱՍ ·— (ձեռքերը կրկին վեր բարձրացնելով) *Աս-տուա՛ծ իմ, դո՛ւն գիտես, ողորմէ՛ մեզի, ազատէ՛ մեզ։*

ՄԱՐԻԱՄ ·— *Մեր գործին վերեւ անցնինք, Աստծոյ աղօթելով հանդերձ։*

ԱՀԱՐՈՆ ·— (դուրսը տանիքէն երեք անգամ կրա-կելէ վերջ՝ ներս կուգայ) *Շատ մի՛ վախնաք, մեր թաղը պաշտպանելու համար մենք մինակուկ չենք. Տօքթոր Գարեգինը իր տանը վերէն կրակ կը բանայ, եւ թոյլ չի տար, որ մեր թաղին վերի կողմէն մարդ անցնի, մենք ալ թաղին վարի կողմը կը պաշտպանենք, եւ թշնամիին ճամբան կը գոցենք. Խանտիկ-Քէնարի կողմէն միայն կարելի էր մեր թաղը վտանգել, բարեբաղդաբար, Ֆր-*

բանտայի գեսպանը այդ կողմն ի վար կրակ կը տեղայ, Անդրէասենց տունէն գիրք բռնած, ուրե՛մն, մի յուսա-հատիք:

ՄԱՐԻԱՄ․— (Յանկարծ սրտապնդուած երեւոյթով) *Լսեցէ՛ք, լսեցէ՛ք չուկայէն ի՛նչ ձայներ կուգան:* (Բո-լորը միասին մտիկ կ'ընեն դուրսէն լսուող բարձրաձայն ազդարարութիւնը, որ կ'ըսէ «եամաՆ, եամաՆ Թուրքե՛ր, իսլամներ, Մայր Եկեղեցիի թաղը չ'ըլլայ որ երթաք, եղեղի պէս կրակ կը վազէ հոն») :

ԱՀԱՐՈՆ․— (Մէկէն ցնցուելով) *Թո՛ւ, եւ սակայն պէտք է աճապարեմ, վերը տանիքէն Թալանող Թուրք մը տեսայ, որ բեռան մը տակ կքելով, մեր կողմն ի վար կուգար, պէտք է որ այդ Թուրքը բռնեմ ու բանտարկեմ ախոռին մէջ. եւ կամ պէտք է սպաննեմ, ապա թէ ո՞չ, պիտի երթայ ու ըսէ թէ «եկեղեցիի թաղէն մի վախնաք, ես անկէ կուգամ, երթանք բոլոր տուները կողոպտենք»:*

ՄԱՐԻԱՄ․— *Եղբա՛յր, ոտքդ պագնեմ, դուրս մի՛ ելլեր, քեզ կը սպաննեն:*

ԷԼՄԱՍ․— *Ահարո՛ն, խենթեցա՞ր...:*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Խենթութիւնը երբեմն անհրաժեշտու-թիւն է, եթէ ո՞չ, մեզ մեր թաղով միասին կը փճա-ցնեն:* (Հրացանը ուսին դուրս կը թռչի) :

ԷԼՄԱՍ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ․— (Անշարժ ու սարսափահար կը մնան ուր որ են) :

ՏԵՍԻԼ ՉՈՐՐՈՐԴ

Էլմաս, Մարիամ, Ահարոն, Գարսլը Մէմմէտ

ԱՀԱՐՈՆ․— (Դրսէն) *Նե՛րս,* էշշէ՛կ *Թուրք, եթէ ո՞չ, հրացանը գլխիդ պիտի պայթի:* (Հրացանին ծայ-րովը դուռը հրելով կը բանայ) :

ԳԱՐՍԼԸ ՄԷՄՄԷՏ․— (Ներս կը մտնէ, իր ուսին կը-րելով աւել մը, հողաշէն կրին մը, սափոր մը, պնակ-

ներ, խղի թիթեղ մը, բոլորը չուանով կապուած, կօ-շիկներ առած մէկ ձեռքը, գուլպաներու ծրար մը թեւին տակ, իսկ միւս ձեռքին մէջ բռնած կարմիր թաշկինակ մը՝ լեցուած տանձով ու խնձորով) :

ԷլՄԱՍ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ․— (Ապշահար կը նային) :

ԱՀԱՐՈՆ․— (Գարսըը Մէմմէտին կռնակէն հրելով ներս գալէ վերջ, բարկութեամբ՝ հողաշէն ամօթները ա-նորմէ կ'առնէ, ու գետին զարնելով կը կոտրէ, խղի թի-թեղը մէկդի կը նետէ, աւելը կը քաշէ, անոր քթին բեր-նին կը զարնէ․ գուլպաներու ծրարն ու պտուղներով լեց-ուած թաշկինակը պատին անկիւնը նետելով կը ցրուէ, ու յետոյ կողոպտիչին դառնալով) *Թո՛ւ, անամօթ մարդ, չէ՞ս ամչնար այսպիսի ոչնչութիւններ կողոպտելով, բա՛ւ, բա՛ւ նայիմ, ուրկէ գողցար այդ բոլորը, եւ քանի՞ հայ սպաննեցիր :*

ԳԱՐՍԸԸ ՄԷՄՄԷՏ․— (Պաղատագին) Աման, էֆէն-տիս *ոտքդ պագնեմ :*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Լռէ՛, կը հասկնամ թէ ով ես, հա՛յտէ դուրս, եւ հիմա գնա նորէն կողոպտէ՝ եթէ կրնաս, եթէ ուզես, քեզ ճիշդ հիմա կը սպաննեմ հոս, բայց տանս սեմը չը պիտի ներկեմ շան մը արիւնով :*

ԳԱՐՍԸԸ ՄԷՄՄԷՏ․— (Կը դողդղայ)․․․ :

ԱՀԱՐՈՆ․— (Դուռը բանալով Մէմմէտին հետ դուրս կ'ելլէ, ու երկու անգամ կրակելէ վերջ՝ ներս գալով) *Լմնցաւ․․․ հիմա նորէն մեր գործին նայինք :*

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

Էլմաս, Մարիամ, Ահարոն, Պետրոս եւ Դպրոցի Աշակերտներ․

ՊԵՏՐՈՍ․— (Բակին դուռը կը ծեծէ) :

ԱՀԱՐՈՆ․— (Հրացանը կրակելու դիրքի մէջ բռնած, կը հարցնէ) *Ո՞վ ես :*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Բա՛ց, ես եմ:*

ԷԼՄԱՍ.— *Բա՛ց դուռը, չե՞ս ճանչնար Պետրոսին ձայնն է:*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Դուռը կը բանայ):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ձեռքին մէջ արիւնաթաթախ սուր մը, ներս կը մտնէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Պետրոսին վիզը կը պլլուի):

ՊԵՏՐՈՍ.— *Մի՛ վախնաք, կեանքիս դէմ բան մը պատահած չէ: Բայց չուկան արիւն... հայու արիւն կը հոսի հեղեղի նման...: «Ոսկերիչներու... Նպարավաճառներու... կօշկակարներու չուկաներն ու* Պէզազնոցը *հայ չը թողուցինք, մաքրեցինք» կը պոռային Թուրքերը: Ես ալ հազիւ հազ, ինքզինքս մսագործներու չուկան նետեցի, հոս հոն գաղտագողի պահուելով, աչքովս տեսայ մսագործներու չուկան խռնուած խուժանը, որ մսագործ Նշանին վրայ երբ յարձակիլ կը փորձէին, Նշանը իր սատպարը քաշելով, երեք, չորս Թուրք գետինը փռեց, յետոյ՝ գլուխն ալ սպաննեցին: Կոտորածը սկսած պահուն Թուրքերը շատ վնաս չը կրցան հասցնել, բայց երբ բանակին հրաման տրուեցաւ հայերը կոտրելու, աւերումը ահաւոր եղաւ:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Բա՛յց, սա արիւնթաթախ սո՞ւրը ինչ է:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Սուրը վեր բռնելով) *Այո՛, Ղանլը Մուստաֆային արիւնն ու սուրն է: Որո՞ւ մտքէն կ՚անցնէր... ան կ՚երեւի այսօրուան կը սպասէ եղեր. ճամբան մէկէն անոր հանդիպեցայ, որ սուրը մերկացուցած վըրաս կուգար՝ պոռալով «Ես այս* կեավուր *Պետրոսը հրազէնով չը պիտի սպաննեմ, այլ այս սուրովը»: Իմ քովս զէնք չի կար, փախչիլ կեղծեցի, յանկարծ Քարէ-*խանին *մօտ, կամուրջէն անցած պահուս, ձեռքս խոշոր քար մը անցաւ, այդ քարը մէկ անգամ անոր կուրծքին փակցընելով, գետին փռեցի, իր մահամերձ վիճակին մէջ իսկ, զէնքը վրաս քաշել փորձեց, բայց չը կրցաւ, ես յաջո—*

ղեցայ խլել իր ձեռքին սուրը, ու իր կուրծքը մխելէ վերջ, մէկ աքացիով գետը գլորեցի զինքը:

ԱՀԱՐՈՆ.— *Աղէկ՝ ուրիշ Թուրքեր վրայ չը հասան*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Մարդիկը Քարէ-խանը կողոպտելով զբաղած էին ո՛ր, ո՞վ մեզի ուշադրութիւն կը դարձնէր: Բայց, Քարէ-խանէն մինչեւ հոս հասնիլս, տասը անգամ մահուան մօտէն անցայ, գոհութի՛ւն Աստծոյ, վերջապէս անվնաս հոս ձգեցի ինքզինքս:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Լա՛ւ ուրեմն, ժամանակ չը կորսնցնենք. քու հոս ըլլալդ, մեզի համար մեծ ուժ մըն է. պէտք է դուն տունը մնաս, և ես երթամ դպրոցէն պզտիկները բերեմ. Եթէ մերինները Թուրքերուն ձեռքը անցնին, բոլորն ալ սրէ կ'անցնեն:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Բա՛յց, պէտք է շա՛տ զգոյշ ըլլաս, ճամբան չափազանց վտանգաւոր է:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Այդ վտանգը աչքս առած եմ, իմ հրացանս ինծի կ'օգնէ:* (Բակին դռնէն դուրս կ'ելլէ):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Արիւնաթաթախ սուրը իր ձեռքին մէջ, Ահարոնի միւս հրացանը ուսին դրած, կ'երթայ ու կուգայ):

ՄԱՐԻԱՄ.— *Փա՛ռք նախախնամութեան, այս վտանգէն ալ ազատեցար Պետրո՛ս:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Սպասէ՛, շատ ճամբայ ունինք դեռ:*

ԷԼՄԱՍ.— *Պետրո՛ս, քու ազատուիլդ զիս սրտապնդեց, բա՛յց Ահարոնին գնալուն վրայ հոգիս թունդ ելաւ նորէն:* (Քանի մը վայրկեան լռութիւն կը տիրէ):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Կը ծխէ):

ՄԱՐԻԱՄ.— (Կը մտածէ):

ԷԼՄԱՍ.— (Կ'աղօթէ):

ԱՀԱՐՈՆ.— (Դուռը ծեծելով) *Շո՛ւտ բացէք:*

ՊԵՏՐՈՍ.— (Ուրախութեամբ) *Ահա վերադարձաւ:* (դուռը կը բանայ):

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ներս կը մտնէ, իրենց տան փոքրիկ-

նկերուն հետ, վեց հատ ալ դպրոցի աշակերտներ բերե-լով) *Ա՛յս գործէն ալ ազատեցանք. անգամ մը մեր ընտանիքի միւս անդամներն ալ տուն հասնէին, քիչ մը սիրտս կը հանգստանար:* (փոքրիկներուն դառնալով) *Հայտէ՛ նայիմ, մինօներս, բոլորդ ալ այդ անկիւնը շարուեցէք, ու այդ գետինը լեցուած տանձերն ու խնձորները մաքրելով կերէք:*

ԷԼՄԱՍ.— (Իր եւ միւս փոքրիկներուն մօտենալով) *Անուշիկ տղաքներս, հոս նստեցէք ու Աստծոյ աղօթք ըրէք ձեր մաքով:*

ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ.— (Լուռ եւ անշշուկ կը նստին):

ԷԼՄԱՍ.— *Աստուա՛ծ իմ, ողորմէ՛ մեզի:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Չեմ կարծեր թէ դպրոցներուն վնաս հասցնեն:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Դո՛ւն, այս Թուրքերէն ամէն բան յուսա՛, Պետրո՛ս, ատ դուրսի ձայնը, հրմբուն չե՞ս լսեր, Թուրքերէ՞ն ալ մարդկութիւն կը սպասես, այս հրէշները անպատճառ սուրբ Գէորգի վարժարանին չափահաս աշակերտները պիտի կոտորեն, ա՜խ, միջոց մը ըլլար երթայի մեր Եղուարդն ու Ամատունին ալ բերէի:*

ՊԵՏՐՈՍ.— *Ահարո՛ն, պաղարիւն եղիր, աւելորդ փորձ է այդ, որովհետեւ մինչեւ որ սուրբ Գէորգի թաղը հասնիս, հազարաւոր վտանգներէ պիտի անցնիս, եւ Եղուարդն ու Ամատունին բերելու տեղ, քու կեանքդ ալ պիտի վտանգես. մինչեւ հիմա ի՛նչ որ եղած է, եղած է արդէն:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Լա՛ւ, հիմա չեմ երթար, բայց մութը կոխելուն պէս, պիտի երթամ գտնեմ ողջ կամ մեռած:*

ՏԵՍԻԼ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Էլմաս, Մարիամ, Ահարոն, Պետրոս, Աշակերտներ, Եդուարդ եւ Ամատունի.

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Դուռը կը զարնէ):

ԱՀԱՐՈՆ.— (Դրանը ճեղքէն կը նայի ու ժպտելով) *Ս. Գէորգի դպրոցէն տղաները եկան*: (Դուռը կը բանայ):

ԵԴՈՒԱՐԴ ԵՒ ԱՄԱՏՈՒՆԻ.— (Ներս կը մտնեն վրաներին բոլորովին թրջած):

ԱՀԱՐՈՆ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ.— (Անոնց վիզը կը փաթթուին):

ԷԼՄԱՍ.— (Արտասուալից) *Եկէ՛ք, հոգիի՛ս կտորները, Եդուա՛րդս ու Ամատունիս, եկէ՛ք, ինչպէս ազատեցաք*: (Իր կարգին թեւերուն մէջ կառնէ երկուքն ալ):

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Կատարածը սկսելուն պէս, մեր ուսուցիչներէն շատերը փախան, միայն դպրոցին կառավարիչ՝ Յակոբ Վարժապետ Մեսխեանը, եւ մէկ երկու ուսուցիչներ մնացին: Նոյն պահուն եղբօրս Ամատունիին ձեռքէն բռնելով, դպրոցի աշակերտներուն պոռացի «տղա՛ք, փախէ՛ք, շո՛ւտ ըրէ՛ք, կատարածը սկսաւ», իսկոյն սուրբ Գէորգի ահագին շէնքը տակն ու վրայ եղաւ: Բոլոր աշակերտները բակը լեցուեցան, ու անկէ, չխտակ ուղղուեցանք Ակինեաններու եւ Տիրինեաններու տուները, որ մեր դպրոցին կից են, շատեր հոն պիտի անցնեն գիշերը. դալով ես, եղբօրս ձեռքէն բռնած,* Մուստաո *գետին մէջ իջանք, ու անկէ քալելով, ու երբեմն ալ կամուրջներուն տակը պահուելով տուն եկանք*:

ԱՀԱՐՈՆ.— *Վա՛յ ես ձեր ա՛չքը սիրեմ...*:

ՊԵՏՐՈՍ.— *Ապրին Ակինեաններն ու Տիրինեանները*:

ԷԼՄԱՍ.— *Աստուծոյ օրհնութիւնը իջնէ անոնց տունը*:

ՄԱՐԻԱՄ.— *Թող շէննան Ակինեաններն ու Տիրինեանները իրենց մեծագործութեան համար*:

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

Բեմը երկու մասի բաժնուած է: Առաջին մասը մեծ է ու ընդարձակ, եւ կը պատկերացնէ Սեբաստիոյ Սաոաֆ-Հանէին տեսարանը, ուր կը գտնուին սրճագործներու, շաքարագործներու խանութները աջ ու ձախ:

Երկրորդ մասը փոքրիկ ու նեղ է, եւ կը ներկայացնէ Քէօշէեաններու խանութին գետնայարկը, որ իբրեւ թաքստոց կը ծառայէ, եւ փոքրիկ պատուհան մը ունի Սառաֆ-Հանէի վրայ նայող, գրեթէ գետինին հաւասար:

Իսկ բեմին ներսի կողմը, խանութներէն քիչ անդին, աջէն ձախ կ'երկարի դանակագործներու փողոցը:

Վարագոյրը վեր բարձրացած պահուն, բեմին ետեւէն, զէնքի ձայներ կը լսուին, ինչպէս նաեւ խուժանային աղմուկներ, պոռչտուքներ, վիրաւորներու ու սպաննուողներու ցաւագին աղաղակներ:

ՏԵՍԻԼ Ա.

Պօղոս Քէօշէեան իր երկու եղբայրներով՝ Վարդան եւ Աւետիս ու գործաւորներով, թուրք խուժան, Թուրք ոստիկաններ, փախչող հայեր.

ՊՕՂՈՍ.— (Թաքստոցին մէջ լռիկ ցնցումներ կ'ունենայ, եւ իր ցուցամատը շրթներուն տանելով, կ'ազդարարէ իրեն ընկերացող երկու եղբայրներուն ու գործաւորներուն լուռ մնալ):

ԹՈՒՐՔ ԽՈՒԺԱՆ.— (Հեւ ի հեւ, ու ձեռքերուն մէջ բիր, կացին, դաշոյն, տապար կրելով, արագաքայլ բեմը կուգան դանակագործներու փողոցէն, ու դէպի բեմին ետին կը վազեն, պոռալով) *Խէնձէյած գամէչ կուգայ կոր, փախէ'ք հա', փախէ'ք:* (Յետոյ մէկ քանի

անգամ նորէն բեմը կուգան, ու կը վազեն բեմին ետին գազանային ոռնոցներով) *Զարկէ՛ք հա՛, անոնց ապրանքները կողոպտեցէ՛ք, գրաւեցէ՛ք*, հէյլա՛լ է, հէյլա՛լ...: (Կը հեռանան):

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Մաուզէրներով զինուած, հեւ ի հեւ բեմը գալով, կը բացագանչեն) *Կեցցէ՛* Սուլթան *Համիտ* էֆէնտիմիս, *հարամիքի*, պայրամի *օր է այսօր մեզի համար. Ջարդելով ետքն ալ չի գար այս* կեավուրներուն...: *Ահա՛ դանակագործներու փողոցէն ուրիշ հայեր կուգան, անոնք ալ փռուեցնենք:*

ՓԱԽՉՈՂ ՀԱՅԵՐ.— (Բեմը կուգան, ու աջէն դէպի ձախ կը վազեն):

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Կը կրակեն հայերուն վրայ):

ՓԱԽՉՈՂ ՀԱՅԵՐ.— (Կը փռուին գետին, աղաղակելով) *Վա՜յ, ո՜ւյ, վա՛յ մայրի՜կ...:*

ԹՈՒՐՔ ԽՈՒԺԱՆ.— (Հեւ ի հեւ նորէն բեմը գալով) *Անցնինք ուրիշ թաղ, եթէ կրնանք եկեղեցիի թաղը կողոպտենք:*

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Խուժանին ուղղելով) *Էշշէ՛կ* հէրիֆներ, *ի՞նչ թալանի ետեւէն կը վազէք, ապրանքը արդէ՛ն մերն է, հայ ջարդելնիդ նայեցէք:*

ԹՈՒՐՔ ԽՈՒԺԱՆ.— (Կը հեռանան):

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Կը հետեւին Թուրք խուժանին):

ՊՕՂՈՍ.— (Թաքստոցին պատուհանէն դուրս նայելէ վերջ) *Տղա՛ք, խուժանը եւ ոստիկանները հեռացան, գետինն անցան, բայց եւ այնպէս առիւծի պէս կտրիճները գետին փռեցին:* (Արգահատական շեշտով) *Վա՜խ* եավրուներս, *վա՜խ... վա՜խ...:*

ՎԱՐԴԱՆ.— *Առաջնորդին աչքը* քոր *ըլլայ, մէկ քարոզով այսքան մարդը դուրսը լեցուց, եւ միամտօրէն պատճառ եղաւ, որ անոնք անգէն կոտորուին:*

ԱՒԵՏԻՍ․— Եթէ այսպէս ըլլալը գիտնայինք, ինչո՞ւ առանց զէնքի տնէն դուրս պիտի ելլէինք։

ՊՕՂՈՍ․— Թուրքը նորէն յաջողեցաւ մեզ խաբել․ ե՛ս իբրեւ յեղափոխական կը խոստովանիմ թէ, խաբուեցայ․ թէեւ իմ շատ մը ընկերներս, ինձմէ ճարպիկ գըտնուեցան, եւ Քէչօյենց Թաղը հաւաքուելով, սուրբ Նշանի վանքը գնացին դիրք բռնելու համար։ Հիմա մենք ուռկանը ինկած ձուկի կը նմանինք, Աստուած վերջերնիս բարին ընէ, տղա՛ք, շատ ցած խօսինք։

ԳՈՐԾԱՒՈՐ ՄԸ․— (Պօղոսին դառնալով) Վարպե՛տ, չէ՞նք կրնար փախչիլ։

ՊՕՂՈՍ․— (Մատը շրթներուն տանելով) Լռութի՛ւն, երեխայի խօսքեր մի ընէր, դուրսը արիւն կը հոտի։ (Նոյն պահուն մօտէն հրացանի պայթիւն մը կը լսուի)։

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Պօղոս Քէօշէեան, Վարդան, Աւետիս, Գործաւորներ, Քիւլխաշեանց Գարապէքիր, Հաճի Էօմէր եւ Ոստիկաններու խումբ․

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Սառաֆ-Հանէի թաղին մէջ, հրացանը իր ուսին կանգ առնելով, դանակագործներու թաղին կողմն ի վար կը պոռայ) Հաճի Էօմէ՛ր, շո՛ւտ ըրէ։

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ․— (Դանակագործներու թաղէն բեմը գալով) Ի՞նչ կայ, ըսելիք մը ունի՞ս։

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Սպաննուած հայերը ցցնելով) Սա՛ սատկած հայերը ճամբուն վրայէն անդին գլորենք, որպէս զի կարգը նորերուն գայ, հո՛ս, մասնաւոր գործ ունինք մենք, Քէօշէեան Պօղոսին հետ պէտք է հաշիւնիս մաքրենք, որպէս զի Վալի պէյը գայ տեսնէ, ու զիս չավուշութենէ՝ միլազիմութեան բարձրացնէ։

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ․— Քէօշէեանները շատոնց փախած են, խանութնին պարապ է։

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — *Սա գետինը փոռոցները մէկդի գլորենք հեղ մը, վերջը կը խօսինք այդ մասին…:*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Համակերպելով, սպաննուածի մը մէկ ձեռքէն բռնելէ վերջ) *Գարապէքի՛ր, միւս ձեռքն ալ դուն բռնէ որ քաշենք:*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — (Սպաննուածին միւս ձեռքէն ալ ինք կը բռնէ, եւ այսպէս բոլոր սպաննուածները մէկիկ մէկիկ բեմէն հեռացնելէ ետք) *Հիմա՛, գործերնուս սկըսինք, սա քովիս սուրը ա՛ռ, ու գնա փողոցին հաւասարող, սա՛ Քէօշէեաններու պատուհանէն ներս մխէ:* (Մէջքէն սուր մը հանելով Հաճի Էօմէրին կու տայ):

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Սուրը առնելով) *Շա՛տ աղէկ:*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — *Սուրը ներս մխած ատենդ, պատուհանին առաջքը չի կենաս, այլ մէկ կողմն ի վար կեցիր:*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Կ'երթայ, մէկ կողմ կեցած, սուրը պատուհանէն ներս կը մտնէ):

ՊՕՂՈՍ — (Սուրը ձեռքին հանդիպելով, կ'արիւնի, որուն վրայ խորին յուզմունքով) *Տղա՛ք, գործը գէշի գնաց:*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Սուրը դուրս հանելէ վերջ, մէկէն անոր ծայրի արիւնը տեսնելով) *Հո՛ս, մարդ պահուած է:* (Ականջ դնելով մտիկ ընելէ վերջ) *Շշուկներ կը լսուին:*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — *Պօղոսը ուրեմն հոս պահուած է, զգոյշ եղի՛ր, Հնչակեան Քոմիթէի պետերէն է, ասդին եկուր, վրադ կրակ կը բանայ:*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — *Ուրեմն, դո՛ւն եկուր կարգադրէ, ես երթամ Մէօկէօեանց Պետրոսին հաշիւը մաքրեմ, դանակագործներու շուկային մէջ* թուաֆիէի *խանութ բացած է, ան ալ յեղափոխական է:*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — *Կեցի՛ր քիչ մը, նախ մէկին հաշիւը մաքրենք, յետոյ կարգը միւսին կուգայ:*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — *Աղէ՛կ, կը սպասեմ:*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Հրացանը թաքստոցի պատուհանէն ներս մխելով, եւ մէկ կողմ կեցած) *Քէօչէա՛ն Պօղոս, պահուած տեղէդ դուրս ելիր գա՞ս, թէ ո՞չ, կը կրակեմ...:*

ՊՕՂՈՍ․— (Լուռ)

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Կը կրակէ):

ՀԱՃԻ ԽՕՄԷՐ․— *Ապրի՛ս Գարապէքիր:*

ՊՕՂՈՍ․— (Մէկ կողմ կեցած, մէկէն հրացանի փողը կը բռնէ, եւ կ'աշխատի գրաւել զայն):

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— *Հրացանը թո՛ղ տուր, կեա՛վուր, վերջը գէշ կըլլայ:*

ՊՕՂՈՍ․— (Զէնքը կը քաշէ դարձեալ):

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Կ'աշխատի չը տալ):

ՊՕՂՈՍ․— (Հրացանը պատուհանին վարի մասին զարնելով՝ կը կոտրէ, անոր փողը բունէն զատելով):

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ․— (Հրացանի բունը իր ձեռքին մէջ) խը՛նզըր, *հրացանս կոտրեցիր, բայց գիտցի՛ր որ շատ սուղ գնով պիտի տուժես, հոգիդ ճանկիս մէջն է:* (Հաճի խօմէրին դառնալով) *Հաճի խօմէր, դուն հոս սպասէ, ես երթամ ոստիկաններէն հրացան մը առնեմ, գամ:* (Կը հեռանայ):

ՊՕՂՈՍ․— (Եղբայրներուն ու գործաւորներուն դառնալով) *Այլեւս անկարելի է իմ հոս մնալս, ձեռքս արդէն վիրաւորուեցաւ, եւ այս տեղէն փախչելու ալ հնարաւորութիւն չի կայ, այս ճիւաղները՝ իմ պատճառովս՝ հոս պիտի գան մեծ ուժով, եւ զիս սպաննելէ վերջ, ձեր ալ արիւնը մտնեն. ուրե՛մն, ես պէտք է հեռանամ, որ դուք ազատուիք գոնէ. բա՛յց, մեկնելէս վերջ կատարեալ լռութիւն պիտի պահէք:*

ՎԱՐԴԱՆ․— *Եղբա՛յր, ո՞ւր կ'երթաս, կ'սպաննեն:*

ՊՕՂՈՍ․— *Եթէ զիս սպաննելու ըլլան, լռութիւնը չ'ըլլայ թէ խզէք, պէտք է աճապարանքով դուրս ելլեմ այլեւս, որպէս զի, գէթ դուք փրկուիք:*

ԱՒԵՏԻՍ.— *Եթէ պիտի սպաննե՛ն, թո՛ղ գան բոլորս ալ սպաննեն, այլապէս, բոլորս ալ հոս պէտք է մնանք:*

ՎԱՐԴԱՆ.— *Ես այդ առաջարկին համակարծիք եմ, վերջին պահուն յուսահատական կռիւ մը կը մղենք, եւ այնպէս կը մեռնինք:*

ՊՕՂՈՍ.— *Պէտք է իրականութեան հետ հաշտուիլ, առանց զէնքի չէ կարելի կռուիլ, անիմաստ պիտի ըլլայ այդ քայլը, ի՛նչ, կ'ուզէք որ մեր տունը բոլորովին ջնջուի, վե՞րջ գտնէ, ո'չ, դուք պէտք է այդ տանը հոգատարն ըլլաք: Ինծի արգելք մի ըլլաք, ես ահա կը հեռանա՛մ, եթէ զիս սպաննեն իսկ, դուրս գալու փորձը չ'ընե՛ք, քանի որ այդպէսով ոչինչ պիտի շահիք, կեանքերնիդ վրայ տալէն զատ:* (Յուզուած ու խեղդուկ ձայնով) *Եկէ՛ք, բոլո՛րդ ալ համբուրեմ, ու վերջին մնաք բարով ըսեմ, երկնի մէջ նորէն կը տեսնենք զիրար:*

ՎԱՐԴԱՆ.— (Արտասուելով Պօղոսին վիզը կը փաթթուի, եւ ողբաձայն) *Հոգի՛ եղբայրս, քեզմէ ի՞նչպէս զատուինք...:*

ԱՒԵՏԻՍ.— *Ո՛հ, ո՛հ, ի՞նչպէս պիտի բաժնուինք:* (Ձեռքերը՝ յուզուած վեր վերցնելով) *Աստուա՛ծ, չե՞ս տեսներ, չե՞ս լսեր...:*

ԳՈՐԾԱՒՈՐՆԵՐ.— (Շփոթ ու յուսահատ դրութեան մէջ):

ՊՕՂՈՍ.— (Վճռական կեցուածքով) *Ես մահէն չեմ վախնար, քանի որ այդ մահով իմ սիրելիներս պիտի ազատին, եւ դարերով տանջուած ազգիս ազատութեան հիմունքները նետուին, մահէն չեմ վախնար, կ'ըսեմ, քանի որ մահէն վերջ գոյութիւն ունեցող կեանքին կը հաւատամ, եթէ զիս կը սիրէ՞ք, ո՛չ մէկ արգելք հանեցէք իմ դէմ, մնա՛ք բարով... մնաք բարով սրտիս ու հոգիիս կտորները, երկինք հետերնիդ թող ըլլայ, իմ օրերս ձեզի թող տայ:* (Բոլորին հետ համբուրուելով, յուզիչ, ցնցիչ նայուածքով կը հեռանայ, խօսիլ կը

փորձէ վերջին անգամ, բայց ձայնը կը խեղդուի իր կոկորդին մէջ, իր հոգիին փոթորիկը կ'արտայայտէ ձեռքի շարժումով միայն ու դուրս կ'ելլէ)։

ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ԱՒԵՏԻՍ — (Թաքստոցի պատուհանէն դուրս կը նային)։

ՊՕՂՈՍ — (Սառաֆ-Հանէի փողոցը կը հասնի)։

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Պօղոսին վերարկուէն բռնելով) *Հնչակեան* քօմիթէի *պետերէն ես, հա՞, այսօր քու եւ քեզի պէսներուն վերջին օրն է. մէ՛կ պայման մը կայ, որով պիտի կրնաս ազատիլ «կրօնափոխութիւնը»։ Եթէ մահմետական ըլլաս, ո՛չ միայն պիտի ազատիս, այլ մեծ պատիւներու ու բարձր դիրքի արժանանաս։*

ՊՕՂՈՍ — (Խրոխտօրէն) *Ես կը թքնեմ ո՛չ միայն ձեր պատիւներուն ու դիրքերուն վրայ, այլ կեանքին իմաստը չհասկցող, եւ մարդը անասնային վիճակին հաւասարեցնող, ձեր բոլոր կրօնական, կառավարական գիտելիքներուն ու գազանային, հրէշային ըմբռնումներուն վրայ։*

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Ապտակել կը փորձէ Պօղոսը)։

ՊՕՂՈՍ — (Հանի էօմէրը կը հրէ խստիւ, եւ գետին կը գլորէ)։

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — (Վրայ կը հասնի, ու Պօղոսը կը ցնդակահարէ)։

ՊՕՂՈՍ — (Կը փռուի գետին գոչելով) *Իժե՛ր...*։

Վ.ԱՐԴԱՆ, ԱՒԵՏԻՍ ԵՒ ԳՈՐԾԱՒՈՐՆԵՐ — (Թաքբստոցէն լռիկ ու յուզիչ տագնապներու տակ իրարանցումներ կ'ունենան, սարսռատեսիլ, ցնորական դէմքի արտայայտութիւններով ու երեւոյթներով)։

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — *Գարապէքի՛ր, հրացանդ տուր, ես ալ երթամ Մէռկէռենց Պետրոսը սպաննեմ։*

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ — (Հրացանը կուտայ)։

ՀԱՃԻ ԷՕՄԷՐ — (Կ'երթայ դանակագործներու փո-

ղոցին մէջն ի վար կը կրակէ. նոյն պահուն, վեց–հար-ուած կրակ կը բացուի նոյն թաղին մէջէն, ճիշդ իր վը-րայ՝ եւ կը գլորի գետին):

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ.— *Վա՜յ*, քեափիր *Մէօկէօեան*: (Կը պոռայ) *Ոստիկա՛ններ, ոստիկա՛ններ, հասէ՛ք, շո՛ւտ*...:

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Վրայ կը հասնին):

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ.— (Ոստիկաններուն Պօղոսի դիակը ցոյց տալով) *Ահա Հնչակեան* ֆօնիթէի *պետերէն մին, որուն հետ ես մեր կառավարութեան հաշխը մաքրեցի, գո՛ւք ալ գնացէք դանակագործներու թաղը, Մէօկէօ-եանը սպաննեցէք, որուն գնդակին զոհ գնաց՝ ճիշդ հի-մա մեր Հաճի խօմէրը*:

ԹՈՒՐՔ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ.— (Անմիջապէս կ'երթան, կրակ կը բանան դանակագործներու թաղին մէջն ի վար, եւ յետոյ վերադառնալով) *Մէօկէօեանին գործն ալ լը-րացաւ*:

ԳԱՐԱՊԷՔԻՐ.— *Եկէ՛ք Հաճի խօմէրին դիակը վեր-ցընենք*, Քիւրֆնիլէր նամին տանինք, *սրբապղծութիւն պիտի ըլլայ, Թուրք հաւատացեալի մը դիակը*, կեա-ւուրներու *դիակին խառնել*: (Բոլորը միասին Հաճի Խօ-մէրի դիակը կ'առնեն, կը հեռանան):

ՎԱՐԴԱՆ, ԱՒԵՏԻՍ ԵՒ ԳՈՐԾԱՒՈՐՆԵՐ.— (Թա-քրստոցէն, իրենց աչքի արտասուքը կը սրբեն քաշկի-նակով):

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Վարդան, Աւետիս, Գործաւորներ, Խուժան եւ Յեղափոխական Ոգին.

ԽՈՒԺԱՆ.— (Կացիններով, սուրերով եւ մահացու զէնքերով սպառազինուած, գազանային գոռ գոչումնե-րով դանակագործներու թաղէն՝ Սառաֆ–Հանէն գալով) *Զարկէ՛ք հա, զարկէք, բո՛լորը հայերը կոտրեցէք, ինչ–*

քերնի՛ն կողոպտեցէք: (Անոնցմէ մին կանգ առնելով) *կեցէ՛ք, հոս Հնչակեան* քօմիթէին *պետը դարկեր են*: (Մատով ցոյց կուտայ Պօղոսի դիակը, երկրորդ մը տապարով անոր գլուխը կը ճեղքէ, երրորդ մը, չորրորդ մը, հինգերրորդ մը իրենց սուրը Պօղոսի կողը կը խրեն յաջորդաբար, վրէժխնդրական մոլուցքով պոռալով) *քօմիթէի պետ կ'ըլլա՞ս, հա՞, Հնչակեան կ'ըլլա՞ս, հա՞, մեր օսմանեան կայսրութեան կը դաւես, հիմա գնա դժոխքը*:

ՎԱՐԴԱՆ, ԱՒԵՏԻՍ ԵՒ ԳՈՐԾԱՒՈՐՆԵՐ.— (Թաքստոցէն, դէմքի շարժումներով, արտայայտութիւններով, ձեռքի զանազան ձեւերով, իրենց սրտի ու հոգեկան սարսուռն ու բոցավառ զայրոյթը ցոյց կուտան լռիկ, մերթ դուրս ելլելու փորձեր կ'ընեն, մերթ զիրար կը համոզեն, կը կեցնեն):

ԽՈՒԺԱՆ.— (Անոնցմէ մին) *Եկէ՛ք այս* քեաֆիրին *դիակը վառենք*: (Երկրորդ մը) *Պէտք չէ կայ, արդէն ան իր* պէլան *գտեր է*: (Երրորդ մը) *Ա՛խ հեղ մը դա տէ*մէ *Տիգրանն ալ այս վիճակին հասցնէինք, հոգիս կը հանդարտէր*: (Չորրորդ մը) *Ըրած ջարդերնիս, կողոպուտնիս բաւական է. քիչ մըն ալ վաղուան թողունք, արդէն մութը կոխել սկսաւ. եւ մեր* հէրամի խանմները *անհանգիստ կ'ըլլան, պէտք է ժամ առաջ տուն երթանք*: (Քալել կը սկսի, միւսները կը հետեւին իրեն եւ բոլոր մէկ կը հեռանան: Ձայները, աղմուկները հետզհետէ դադար կ'առնեն: Գիշերուան մութը կը ծածկէ ամէն դի. եւ քիչ վերջ լիալուսինը խաւարին մէջէն վեր բարձրանալով, արծաթազօծ ճառագայթներով կ'ողողէ Պօղոսին դէմքը):

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՈԳԻՆ.— (Հրեշտակի ձեւով, մէկ ձեռքին մէջ սուր մը կրելով, եւ միւս ձեռքին մէջ ջահ մը, մութին խորէն կ'առաջանայ բեմը, եւ Պօղոսի անշնչացած դիակին վերեւ կանգնելով, վճռական ու կորովի

կեցուածքով, անոր «արիւնի ու վրէժի կտակը» կ'ըսէ):

(*)Այն օր երբ մայրս ծնաւ զիս,
Կռիւն սկսաւ կեանքիս,
Տեսայ Թուրքը թշնամին,
Իմ սիրելի հայ ազգին:
Զինուորն եղայ այդ կռուին,
«Թէ Հայք ազատ ազգ լինին
«Եւ մեր երկիրն Հայաստան,
«Հայուն լինի սեպհական»:
Այդ ճամբէն առաջ գացի,
Վեհ նպատակն սիրեցի,
Մինչեւ այն մեծ կարմիր օր,
Երբ փողն հնչեց մարտի գոռ...:
Մարթինիին գնդակը,
Ծակեց սրտիս տախտակը,
Եւ տապարի սուր բերան,
Բաժնեց երկուս իմ գանկը:
Վատ չարութեան վատ դանակ,
Կողէս զարկին չարունակ,
Ինկայ գետին չնչասպառ,

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ.— Այս «Արիւնի ու վրէժի կտակին երգը» գրուած է, Պօղոս Քէօշէեանի սրտակից ընկեր, ու Սեբաստիոյ Հնչակեան պարագլուխներէն՝ Միհրան Զուգասըզեանի կողմէ, որուն ճակատագիրն ալ աւելի դառն եղաւ, 1915–ի մեծ եղեռնագործութեան թուականին. այս երգը զուրգուրանքով, առանց փոփոխութեան լոյս կ'ընծայենք. միթէ մասունքին ձեռք կը զարնո՞ւի... Եւ հետաքրքիրներու գոհացում տալու համար, կ'աւելցնենք թէ, այս երգը 1895–ին երգուած է երկար ժամանակ Սեբաստիոյ մէջ «Հայրենիքս է Արմտան»ի եղանակով:

Խիղճս հանդարտ, սիրտս ուրախ։
Այն որ ծնաւ կը մեռնի,
Սա օրէնքն է բնական,
Ես ուրախ եմ որ մեռայ,
Ազգիս համար զոհ եղայ։
Չէ՛, մի՛ ողբաք ինձ համար,
Ոչնչութեան չեմ երթար,
Ա՛յլ, ապագայ հայութեան,
Հիմունք կազմել ազատման։
Հայու արեամբ բարձրացած,
Ազգայնութեան սուրբ տաճար,
Դէմ թրքական բռնութեան,
Կանգուն պիտի մնայ յաւիտեան
Վրէ՛ժ գոռանք անդադար,
Վրէ՛ժ արեանց մեր արդար,
Վրէ՛ժ ընդդէմ բռնութեան,
Վրէ՛ժ ընդդէմ թրքութեան։

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ ԿԻՋՆԷ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Բեմը կը ներկայացնէ Մայր Եկեղեցիի բակը, ուր աջ ու ձախ եւ դէմ դիմաց կ'երեւին թաղեցիներու դռներ, իսկ բեմին ներսի կողմը, նիշդ ճակատէն կ'երեւին եկեղեցիի պատը, դուռը եւ հպարտօրէն վեր բարձրացած անոր կաթողիկէն իր խաչով· նաեւ եկեղեցիի առաջքէն կ'երկարի փողոց մը, որ բեմին մէկ կողմէն կը սկսի մինչեւ միւս կողմը:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Մունետիկ

ՄՈՒՆԵՏԻԿ·— (Բեմին ետեւէն բարձրաձայն յայտարարելով, կուգայ եկեղեցիի բակը) *Թագաւորներու Թագաւոր*, *եւ* խալիֆէի *յաջորդ*, Սուլթան *Համիտ* էֆէնտինու *հրամանով*, *եւ անոր պարգեւած վեհապետական ներողամտութեան շնորհիւ*, *այլեւս ջարդարարութիւնը վերջ գտած է. եթէ հոս հոն պահուըտ Հայեր կան*, *հրապարակ գան*, *որպէս զի ապահով կերպով իրենց տները տանին*: (Այս կոչը երկու անգամ կրկնելէ վերջ, կը հեռանայ):

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ժամկոչ Թորոս, Ահարոն, Պետրոս, Էլմաս, Մարիամ, Եդուարդ, Ամատունի, Փոքրիկներ ու Աշակերտներ·

ԹՈՐՈՍ·— (Մայր եկեղեցիի դռնէն զգուշութեամբ դուրս կ'ելլէ, ու աջ ու ձախ խուզարկու ակնարկներ նետելէ վերջ, կուգայ Նազիկեանենց դուռը կը ծեծէ երեք անգամ):

ԱՀԱՐՈՆ․— (Դուռը կը բանայ, եւ հրացանը իր ուսին դուրս կուգայ)։

ԹՈՐՈՍ․— (Արագ եւ դողդոջուն ձայնով) *Շո՛ւտ ըրէք, բոլոր Թաղեցիները Պետրոս Սրբազանի հրաւէրով, եկեղեցիին մէջ հաւաքուեցան՝ պատրաստուելու համար, միայն դուք մնացած էիք, հրաման ըրաւ, որ գամ ձեզ ալ կանչեմ։*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Թաղեցիներէն որո՞նք եկած են։*

ԹՈՐՈՍ․— *Բոլոր մօտ եղողները, Ղազարենք, Գաբիկենք, Պապակենք, Տէրնշաննենք, Պօյաճենք, Լերթոյենք, Պարսամենք, Անդրէասենք, Զրիկենք, Սթամպոլցենք, Սանոսենք, Տրյտրյօնէննենք, Փխիկենք, Օտապաչենք, Սէրայտարենք, Քիւրքճենք, Վզվզենք, Ղասապչենք, Պօղոսենք, Սեթիկենք, Գարակէօզենք, Անսուրցենք, Եահինենք եւ Թոզգոնտուրմազենք։ Շո՛ւտ ըրէք, ո՛չ երկարելու, ո՛չ ալ ժամանակ կորսնցնելու ատենն է, դեռ վտանգը անցած չէ՛, այս լաւ գիտցէք։*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Ուրեմն, Թաղին մէջ միայն մե՛նք տունը մնացեր ենք․ լա՛ւ, լա՛ւ, շուտ գնա՛ խմացուր Պետրոս Առաջնորդին, ես հիմա մեր բոլոր տնեցիները կ՚առնեմ կուգամ։*

ԹՈՐՈՍ․— *Շա՛տ աղէկ։* (Կը հեռանայ ու Մայր եկեղեցիի դռնէն ներս կը մտնէ)։

ԱՀԱՐՈՆ․— (Իրենց դրան առջեւ կեցած, խօսքը ներսիններուն ուղղելով) *Շո՛ւտ ըրէք, բոլորս մէկ եկեղեցի պիտի երթանք։*

ՊԵՏՐՈՍ․— (Հրացանը ուսին դուրս կուգայ, եւ քայլել կը սկսի եկեղեցիի դրան ուղղութեամբ, անոր կը հետեւին կարգաւ էլմաս, Մարիամ, Եղուարդ, Ամատունի, փոքրիկներ ու աշակերտներ)։

ԱՀԱՐՈՆ․— (Իրենց տանը դուռը փակելէ վերջ, հրացանը կրակելու պատրաստ դիրքի մէջ բռնած) *Արա՛գ շարժեցէք, վտանգի չը հանդիպած հեռանանք․ շո՛ւտ*

չո՛ւտ քալեցէք: (Խումբը հազիւ եկեղեցիի դուռը հասած, հրացանի ձայներ կը լսուին, Ախարոն թաղին աջ կողմն ի վար կը կրակէ):

ՊԵՏՐՈՍ.— (Թաղին ձախ կողմ ի վար կրակ կը բանայ. ուրկէ վերջ եկեղեցիի դուռը կը բացուի, խումբը ամբողջապէս ներս կը խուժէ, եւ դուռը կը գոցուի նորէն):

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Մինաս, Զիլֆի, Ախարոն, Փիլոս–Վառեկ եւ Թորոս

ՄԻՆԱՍ.— (Եկեղեցիի դրան առաջքի փողոցէն, բեմը կուգայ գլխաբաց ու առանց կօշիկի):

ԶԻԼՖԻ.— (Մինասին հետեւելով) Քեա՛փիր, *մեր տունը հո՛ս է, հո՛ն է ըսելով, բերիր գլխս* կեավուրներուն *ձանկին մէջ ձգեցիր*:

ՄԻՆԱՍ.— (Դռներէն մին ցցնելով) *Ահա ա՛յդ է մեր տունը*:

ԶԻԼՖԻ.— (Հրացանի փողը Մինասի կուրծքին ուղղած) *Պէտք է հիմա քանի ոսկի տաս, քեզ ապահով կերպով տունդ բերելուս համար, ապա թէ ո՞չ կը սպաննեմ քեզ*:

ՄԻՆԱՍ.— *Շատ աղէկ, արդէն եկած ատեննիս, քանի մը անգամ ուզեցիր, ես ալ խոստացայ տալ*:

ԶԻԼՖԻ.— *Պէտք է հիմ՛ա տաս*:

ՄԻՆԱՍ.— *Տուն երթամ որ տամ, ես չեմ կրնար դրամ ստեղծել*:

ԶԻԼՖԻ.— *Ուրե՛մն, չո՛ւտ ըրէ, ձեր տանը դուռը ծեծէ՛*:

ՄԻՆԱՍ.— (Կ'երթայ եւ իր ցոյց տուած դուռը քանի մը անգամ կը զարնէ, ու պատասխան չը ստանալով) *Դուռը չե՛ն բանար, կ'երեւի մարդ չի կայ տունը, երթամ դրացիներուն դուռը զարնեմ*:

ԶԻԼՖԻ.— (Հրացանի փողը նորէն Մինասի կուրծքին

դնելով) *Երեսուն ոսկի պէտք է տաս, թէ ո՞չ, կը սպաննուիս։*

ՄԻՆԱՍ.— *Երեսուն ա՛լ կուտամ քառասուն ալ, կեցի՛ր քիչ մը, մարդ մը ձեռք ձգեմ, հասկնամ թէ մեր տնեցիները ի՞նչ եղած են։* (Յաջորդաբար, բոլոր դրացիներուն դռները կը ծեծէ, եւ ոչ մէկէն պատասխան չը ստանալով, ոստիկանին դառնալով) *Թաղին մէջ մարդ մնացած չէ։*

ԶԻԼՖԻ.— *Պէտք է յիսուն ոսկի տաս, կեանքդ փրկելու համար։*

ՄԻՆԱՍ.— *Զիս մերկացնես ու սպաննե՛ս իսկ, ձեռքդ բան մը չ՚անցնիր, ուրե՛մն, սպասէ՛ որպէս զի վարձատրութենէդ չը զրկուիս։*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Մայր եկեղեցիի պատին ետեւէն, գլուխը դուրս ցցած, առանց Զիլֆիէն նշմարուելու, ձեռքի շարժումներով կը հասկցնէ Մինասին թէ, իրենք եկեղեցին կը գտնուին, եւ ինք պէտք է հոն փութայ)։

ՄԻՆԱՍ.— *Զիլֆի* պէ՛յս, *գէշ չ՚ըլլար եթէ անգամ մըն ալ եկեղեցիի դուռը զարնեմ, մեր տնեցիներու մասին՝ կարելի է անկէ տեղեկութիւն առնել։*

ԶԻԼՖԻ.— (Բարկացոտ) *Քեա՛ֆիր, դուն զիս* պէլայի *մը պիտի փաթթես*։ (Գլուխը շարժելով) թէօպէսթափրուլլահ, թէօպէսթափրուլլահ… խնզըր օղլու խնզըր, *ի՛նծի նայէ, եթէ եօթանասուն ոսկի չի տաս, եկեղեցիի դուռը չե՛ս կրնար հանդիպիլ։*

ՄԻՆԱՍ.— Պէ՛յս, փա՛շաս, եա՛վրուս, դո՛ւզում, ճինկէնէի մալ ղափտրմիշ *չե՛ս ըրած, երբ ես խոստանամ, խոստումս կը յարգեմ։* (Կ՚ուղղուի եկեղեցիի դրան կողմը)։

ԶԻԼՖԻ.— *Ութսո՛ւն ոսկի պիտի տաս։*

ՄԻՆԱՍ.— *Գլխիս վրայ։*

ԶԻԼՖԻ.— (Միշտ Մինասի հետեւելով) *Կեցի՛ր, դուռը մի՛ զարներ, դուռը բացուելէ առաջ, զիս ապա–*

հոմցուր թէ, իննիսուն ոսկի պիտի ըլլայ սա ճանկիս մէջ քիչ վերջը ։

ՄԻՆԱՍ — *Դուռը չի բացուած, ի՞նչպէս քեզ ապահովցնեմ, դո՛ւն ըսէ, ինքզինքս ծախե՛մ իսկ, իննիսուն ոսկի չեմ կրնար ճարել* ։

ՋԻԼՖԻ — (Հրացանը նորէն Մինասի կուրծքին ուղղած, վճռական կեցուածքով) *Մէկ խօսքով, հարիւր ոսկի պիտի տա՞ս, թէ ո՞չ, պիտի սպաննեմ քեզ* ։

ՄԻՆԱՍ — *Մարդ Աստծոյ, թո՛ղ տուր, գոնէ եկեղեցիի դուռը զարնեմ անգամ մը* ։

ՋԻԼՖԻ — *Դուռը բացուած պահուն, եթէ հարիւր ոսկի չի վճարես, Աստուա՛ծ վկայ կը կրակեմ* ։

ՄԻՆԱՍ — (Եկեղեցիի դուռը ծեծելու համար, իր ձեռքը վեր կը բարձրացնէ) ։

ԱՀԱՐՈՆ — (Դուռը չը ծեծուած, ինքնին կը բանայ) ։

ՋԻԼՖԻ — (Յանկարծակիի եկած եւ շուարումով) *Տո՛ւր, հարիւր ոսկի՛ս կուզեմ* ։

ԱՀԱՐՈՆ — (Փայլակի արագութեամբ, Մինասի վերարկուէն քաշելով ներս կ'առնէ զանիկայ, եւ վեց հարուած մը Ջիլֆիին ուղղելով) *Ահա քեզի հարի՛ւր ոսկի* ։ (Կը կրակէ ու գետին կը փռէ Ջիլֆին) ։

ՓԻԼՈՍ-ՎԱՐԴԵԿ — (Անապարանքով դուրս կուգայ, ու Ջիլֆիին դիակին վերեւ կանգնած) *Օրհնեա՛լ գնդակ, թուրք մ'ալ ըրիր չանսատակ* ։ *Ահարո՛ն, եկո՛ւր, ինծի ձեռք տուր, գլուխն առնենք, չուն մ'ալ թաղենք* ։ (Ջիլֆիին վերարկուէն կը բռնէ) ։

ԱՀԱՐՈՆ — (Ոտքով կը հրէ Ջիլֆին) ։

ԹՈՐՈՍ — (Եկեղեցիի դուռը կեցած կը դիտէ) ։

ՓԻԼՈՍ-ՎԱՐԴԵԿ — (Թորոսին ուղղելով) *Ի՞նչ կեցեր ես, ժամկոչ Թորես*, քոր *ես, Թուրքին փոսը չի' փորես* ։

ԹՈՐՈՍ — *Ծառայ եմ, գոհ եմ պաշտօնէս* ։ (Բոլորը միասին ներս կ'երթան ու եկեղեցիի դուռը կը փակեն) ։

ՏԵՍԻԼ ԶՈՐՐՈՐԴ

Եդուարդ եւ Հաֆըզ

ՀԱՖԸԶ.— (խոշոր պարկով աղ շալկած, եկեղեցիի թաղէն կամաց կամաց կը քալէ)։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Եկեղեցիի դուռը յանկարծ բանալով, ձեռքը դամա մը բռնած դուրս կուգայ, եւ իր սուրը Հաֆըզին ցցնելով) *Զզէ՛ աւարդ, ստորին արարած*։

ՀԱՖԸԶ.— (Պարկով աղը ձգելով, ետին նայելով փախչիլ կը սկսի, աղաչելով) Աման էփէնտիս *խնայէ անձիս*։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Կը հետապնդէ)։

ՀԱՖԸԶ.— (Թաղին մէջ ի վար վազելով, կը հեռանայ)։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Իր կարգին, թաղին մէջն ի վար կը վազէ, եւ քիչ վերջ ետ դառնալով) *Ափսո՛ս, սուրս Թուրքի մը արիւնով չը կրցայ ներկել, ի՛նչ որ է, սա պարկով աղը առնեմ տանիմ, աղքատներուն կը բաժնենք զայն*։ (Պարկով աղը կը շալկէ, ներս կ'երթայ, ու եկեղեցիին դուռը կը փակէ, նոյն պահուն բեմը հետզհետէ կը մթագնի, աղօտ լոյսով մը միայն առարկաները կ'որոշուին)։

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ահարոն եւ Աղաւնի

ԱՀԱՐՈՆ.— (Աջ ու ձախ մէջքէն երկու վեց հարուածեայ կախած, ուսերէն խաչաձեւ երկու փամփշտակալներ ձգած, ու հրացան մը իր ձեռքին մէջ, եկեղեցիի դուռը բանալով դուրս կուգայ) *Այսօրուան գիշերապահութիւնը ինծի տրուեցաւ, եւ ես այս առիթէն օգտուելով, որոշեցի սրտիս ու հոգիիս անհուն ծարաւը մեղմացնել. ամէն վտանգ աչքի առնելով։ Չորս տարի է,*

Աղաւնիս կը սիրեմ, կը սիրեմ գինովի պէս, խենթի պէս․ տարի մը կ'ընէ, արդէն նշանուած եմ անոր հետ, բա՛յց, այս՝ մեր Սեբաստիոյ հին մարդիկը այնքան անգութ են, որ չէ թէ միայն արգելք կ'ըլլան, երկու ճշմարտապէս սիրող սրտերու քով քովի գալուն, չէ թէ միայն կը զըրկեն այդ երկու հրահարուած, սիրով բոցավառ սրտերը համբոյրներու ու գիրկընդխառնումի անուշութիւններով զովանալէն, այլ պարզ տեսակցութիւն մը իսկ մեծ ամօթ կը սեպեն․ սիրէ՛, այրէ ու մրկուէ՛ որքան որ կ'ուզես, կը հետապնդեն ու կը հալածեն միշտ, առանց սրտի գերագոյն հաշիւները նկատի առնելու․ քա՛նի ամուսնացած չես, նշանածիդ, սիրածիդ ո՛չ մօտը կրնաս երթալ, ո՛չ ալ երեսը տեսնել եթէ վարպետուկ չես․ այս քաշուելիք բան չէ։

Տեսնէ՛մ այսօրուան փորձս որքան պիտի յաջողի։ Մեր Թաղեցիներուն բոլորն ալ եկեղեցին ապաստանած ըլլալով, Աղաւնիս ալ հոս եկեղեցիին մէջ կը գտնուի իր ծնողքին հետ, ցերեկը զինքը տեսայ առանձինն, եւ իմացուցի թէ, այսօրուան գիշերապահը ես պիտի ըլլամ, ու առաջարկեցի՝ ինծի հանդիպիլ այս գիշեր։ Նա հազար տեսակ վախ ու սոսկում ունեցաւ, դողաց չար ու մրոտ լեզուներու սպառնալիքէն, յիշեցուց այսօրուան արիւնի ու կոտորածի ողբերգական, սարսռազդեցիկ պատկերներու ձգած հոգեկան ճնշումները, շա՜տ դժուարութեամբ՝ բայց վերջապէս յաջողեցայ համոզել զայն։

Այո՛, կարմիր, ցնցիչ են այսօրուան տեսարանները, բայց այդ տեսարաններուն մէջէն, մեր երկու սրտերու հանդիպումը մխիթարութիւն միայն պիտի ներշնչէ, ու կեանքի դառնութիւններուն տոկալու աւելի մեծ քաջութիւն տայ։

Հիմա ո՛ւր է, ուր չէ՝ կուգայ․․․։ (ձեռքը կուրծքին տանելով, ժպտախառն սարսուռով մը) Ո՜հ, հոգիս կը

դողայ, սիրտս սիրոյ յուզմունքին մէջ կը խեղդուի, Հանդիպումի ժամը արդէն մօտ է....:

ԱՂԱՒՆԻ.— (Վրան սաւան մը առած, կամացուկ մը եկեղեցիին դուռը կը բանայ, ու ցած ձայնով) *Ահարո՛ն, Ահարո՛ն...:*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Աղաւնիին կողմը դառնալով) *Ո՜հ Ա-ղաւնի՛ս, դո՞ւն ես, եկո՛ւր, իմ խաչալս, իմ հրեշտակս, իմ սրտիս ու հոգիի՛ս թագուհին:*

ԱՂԱՒՆԻ.— *Ահարո՛ն, կը վախնամ, կը սարսռա՛մ սրտիս խորերէն:*

ԱՀԱՐՈՆ.— (իր զէնքերը ցցնելով) *Վախցի՛ր ա՛յն ատեն միայն, ե՛րբ այս զէնքերը չիկան, երբ ես սպան-նուած եմ. ինծի պէս կտրիճ մը, իր կողքին ունե՞ցող ալ կը սոսկայ:*

ԱՂԱՒՆԻ.— *Իմ վախս այն է թէ, եկեղեցիին մէջ գտնուող մեր թաղեցիները մեզ կը նշմարեն, եւ ծնողքիս իմացնելով, մեր ճակատագիրը կը դառնացնեն, նմանա-պէս չե՞ս կարծեր թէ, հոն, դուրսը, այս արիւնի ու ար-ցունքի օրերուն մէջ, վտանգին ու մահուան հետ դէմ դի-մաց կեցած, սիրոյ անուշութիւնները ճաշակելու փորձն իսկ, խիստ ծանրակշիռ քայլ մըն է:*

ԱՀԱՐՈՆ.— *Կը խնդրեմ, ցերեկուան պատմութիւն-ներդ մէկդի ձգէ, ո՛ւր ալ երթանք, դժուարութիւնները, վտանգները անպակաս են, ներկայացուած առիթէն պէտք է օգտուինք, թէեւ, ցաւալի է ըսել, այդ առիթը սեւ օրուան մը կը հանդիպի: Միեւնոյն ատեն, չը մոռ-նամ յիշելու թէ, որո՞ւ մտքէն պիտի անցնի թէ, մենք հոս տեսակցելու քաջութիւնն ու համարձակութիւնը կունենանք այսօր: Մի՛ վախնար Աղաւնիս, կ'ապրինք ու կը մեռնինք միասին եթէ հարկ ըլլայ, մէկզմէկու թեւերուն մէջ, սիրոյ յաւիտենական արբշռանքով մեր աչքերը փակած:*

ԱՂԱՒՆԻ.— Այս հանդիպումով, արդեօք այսօրուան հայ նահատակներուն, մորթոտուած, արիւնաթաթախ նորապսակ ամոլներուն յիշատակը անարգած չե՞նք ըլլար:

ԱՇԱՐՈՆ.— Ընդհակառակը, այս հանդիպումը մեզի ալ աւելի ուժ ու կորով պէտք է ներշնչէ, այդ նահատակներու դահիճներուն հետ չափուելու համար. ո՛չ, ո՛չ, անուշիկս, այլեւս առանց քեզի, կը զգամ թէ, հոգիիս մէջ ամայութիւն կը տիրէ, եւ սիրտս կը դառնայ որբի մը նման անտէր, անտիրական: Վստահ եմ թէ, դուն տարբեր վիճակի մը չը պիտի ենթարկուիս առանց ինծի: Եկո՛ւր, եկուր սիրե՛լիս, թեւերուս մէ՛ջ եկուր, չորս այրող տարիներէ վերջ, մեր անդրանիկ համբոյրով զիրկընդխառնուինք, ու այդպիսով մեղմացնենք միանգամայն, այսօրուան տխուր ու դառն տպաւորութիւնները:

ԱՂԱՒՆԻ.— Կը սոսկամ, այդքան յանդուգն եւ միեւնոյն ատեն սրտի մօտիկ քայլ մը առնելէ:

ԱՇԱՐՈՆ.— Եթէ՛ կը սոսկաս, ես քեզի համարձակութիւն կուտամ:

ԱՂԱՒՆԻ.— (Կը ժպտի ու կը շիկնի վայրկեան մը):

ԱՇԱՐՈՆ.— Հո՛ս, ո՛չ վախնալու, ո՛չ ամչնալու ո՛չ ալ շիկնելու խնդիր կայ, այսօր, ո՛չ միայն մեր սրտերը ճշմարիտ սիրով կապուած են իրարու, ա՛յլ, տարիէն աւելի է, մեր նշանախօսութիւնը պաշտօնականացուցած ու վաւերացուցած է մեր սէրը: (Աղաւնիի թեւէն քաշելով) Եկո՛ւր, սա եկեղեցիի դրան քարէ սեկիին վրայ նստինք:

ԱՂԱՒՆԻ.— (Կը հաւանի ու կը նստի քարաշէն նստարանին վրայ):

ԱՇԱՐՈՆ.— (Կը նստի Աղաւնիի մօտ, եւ ձեռքը անոր ծոծրակին կը տանի):

ԱՂԱՒՆԻ.— *Եթէ, ոեւէ մէկը եկեղեցիէն դուրս գայ, ամչնալուս գետնէ գետին կ'անցնիմ*:

ԱՀԱՐՈՆ.— *Կարեւորութիւն մի տար, եւ միտքդ այդպիսի մտածումներով մի չարչարեր. ըսածներդ իրաւացի պիտի գտնէի թերեւս, եթէ նշանուած չ'ըլլայինք: Եւ ես պիտի փափաքիմ, որ, ո՛չ միայն այսօր, այլ՝ ամեն անգամ որ գիշերապահ ըլլամ, ինծի հանդիպիս*:

ԱՂԱՒՆԻ.— *Սեբաստիոյ մէջ, ո՛չ մէկ նշանուող, նոյն իսկ ամուսնացող, քաջութիւնը պիտի ունենայ գիշերուան այս մութին, եւ այսքան վտանգաւոր պայմաններու մէջ իրարու հանդիպիլ*:

ԱՀԱՐՈՆ.— *Խօսքով ժամանակ չ'անցնենք, մզմզալու ատենը չէ, վայրկեանները թանկագին են, ես կը զգամ թէ, իմ սրտիս բաբախումները, դուն ալ կը կրես քու կուրծքիդ տակ. եւ այլեւս քանի որ իրարու հանդիպեցանք, ո՛վ ինչ կ'ըսէ, թո՛ղ ըսէ, մեր սէրը, մեր համբոյրը, մեր գիրկընդխառնումը, այդ բոլոր խօսուրտուքներէն շատ վեր կը մնան: Մի՛ վախնար Աղաւնի՛ս, իմ հո՛գիս*: (Ձեռքին իրացանը մէկդի դնելով, երկու ձեռքերով Աղաւնին իր դին կը քաշէ):

ԱՂԱՒՆԻ.— (Դողդոջուն) *Ահարո՜նս...*:

ԱՀԱՐՈՆ.— (Անհամբեր համբոյր մը քաղելով) *Աղաւնի՛ս, հոգի՛ս, թագուհի՛ս, հրեշտա՛կս...*:

ԱՂԱՒՆԻ.— *Յանձնուած եմ, քուկդ եմ, եւ դուն իմս, իմ կտրիճս, իմ առիւծս*, (Անդիմադրելի սիրով կը պլլուին իրարու, եւ կուրծք կուրծքի տուած, ու կրկնակի համբոյրներով գիրկընդխառնուած, կարճանանան մութին մէջ):

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՕԹԵՐՐՈՐԴ

Բեմը դարձեալ կը ներկայացնէ Ծաղիկեաններու բընակարանը: Ներսը վայելչապէս կահաւորուած է. պատէն կախուած է վեց-հարուածեայ մը:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Ահարոն

Ա.ՀԱՐՈՆ.— (Բակին դռնէն ներս մտնելէ վերջ) *Այս օրերուն մէջ, նորէն գործերը վատ ընթանալ սկսած են, ահա երեք ամիս կ'ընէ կոտրածը անցնելուն, եւ ես, Աղաւնիս հազիւ երեք անգամ կրցայ տեսնել, չե՛մ կրնար հասկնալ թէ, ինչո՞ւ այդքան անտարբեր ու անհամարձակ դարձած է, ա՛յն պահուն երբ իմ շրթներս կ'այրին իր համբոյրներէն, և սիրտս ու հոգիս սիրոյ անհուն ծարաւով մը կը պապակէին: Իմ գրած նամակիս պատասխանն ալ, չորս օր կ'ընէ ստացած չեմ, Աղաւնին եթէ իմ գիտցածս է, այդպէս պիտի չ'ըներ... կա՛յ բան մը, որ մութ կը մնայ ինծի...:*

Երէկ Աղաւնիիս հօրը հանդիպեցայ, իբրեւ ապագայ աներս, երբ կը պատրաստուէի յարգանքով բարեւել, գլխ չը տեսնել ձեւացուց ու հեռացաւ, սեւ ուրբաթ կըտրած էր, եւ երեսը այնպէս մը թթուեցուցած, որ, տասը օխա չաքարով չէր անուշնար: Չեմ հասկնար թէ, ի՞նչ է իմ յանցանքս: Այս ընթացքը անշուշտ չի կրնար երկար շարունակուիլ, եւ իրականութիւնը շուտով երեւան կուգայ:

Աղաւնիս չը տեսնել, անկէ հեռի մնալ ինծի համար մա՛հ, է գերեզմա՛ն է, ի՞նչ կ'ընեմ, դժոխք է, դժո՛խք: (Բակին դուռը կը ծեծուի, Ահարոն կը բանայ):

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ահարոն եւ Ամատունի

ԱՄԱՏՈՒՆԻ․— (Բակին դռնէն ներս մտնելէ վերջ, նամակ մը երկարելով) *Հօրեղբա՛յր, դպրոցէն տուն եկած ատենս, մեր հարսնցուն տեսայ, որ իրենց դուռը կեցած էր, կամացուկ մը այս նամակը գրպանս դրաւ, ու ըսաւ «աղուորի՛կս, պահէ՛, հօրեղբօրդ տար զայն»:*

ԱՀԱՐՈՆ․— (Նամակը առնելէ վերջ) *Վա՛յ ես քու աչքդ սիրեմ, անուշիկ Ամատունիս:* (Կը համբուրէ Ամատունին, եւ գրպանէն քառորդ մէճիտ մը հանելով) *Ահա այս դրամը քեզի ընծայ կուտամ, առ, ու ուզածդ գնէ:*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ․— (Դրամը ուրախութեամբ կ'առնէ):

ԱՀԱՐՈՆ․— *Հարսնցուն երեսդ ի վար չի խնդա՞ց:*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ․— *Ո՛չ, դէմքը շա՛տ ծուռ էր, ու աչքերն ալ կարմրած էին:*

ԱՀԱՐՈՆ․— *Իրա՞ւ կ'ըսես, այդ ի՞նչպէս գիտցար, ա՛հ ես քու խելքդ սիրեմ: Է՛հ, ի՛նչ որ է, հա՛յտէ, ներս գնա մայրիկիդ քով ու ճաշդ ըրէ:*

ԱՄԱՏՈՒՆԻ․— (Կը հեռանայ):

ԱՀԱՐՈՆ․— (Աճապարանքով նամակը կը բանայ, ու կարդալ կը սկսի դէմքի դառն արտայայտութիւններով ու ցնցումով):

Սիրելի Ահարոնս,

Ձեռքերս կը դողդղան, ու գլուխս կը դառնայ այն պահուն, երբ արտասուալից աչքերով կը պատասխանեմ նամակիդ, որը կուրծքիս վրայ կը կրեմ միշտ: Խայթող իրականութիւնը քեզի գրել չեմ ուզեր... բայց, չեմ ալ կրնար պահել քեզմէ իմ մահավճիռս... ո՛հ, կը սարսափիմ... քե՛զմէ բաժնել կ'ուզեն զիս, ուրիշի մը հետ ճակատագիրս կապելու համար, առանց գիտնալու թէ, իմ խորտակուած սիրտս քեզմէ վերջ, ու քե՛զմէ դուրս, հոգիին հետ միայն կրնայ նշանուիլ: Այս բոլորին չարժա-

ուխթը անշուշտ գտնալ պիտի ուզես, այդ չարժաուիթ‐ մեր այն տեսակցութիւնն է, որ ունեցանք կոտրածի գի-չերը, եկեղեցիի դրան առջեւ: Լրտեսուած ենք նոյն օրը, եւ Հա՛յրս, ու Հօրս հետ մայրս ալ, ա՛յդ, իբրեւ ամենէն անպատուաբեր քայլ մը, վերջ դնել կ՚ուզեն մեր սրտե-րու յարաբերութեան. անո՛նք, երբեք, եւ ո՛չ մէկ գնով չեն կրնար հաշտուիլ մեր այդ տեսակցութեան հետ, ա-ռանց գիտնալու թէ, սիրոյ բռնկած կայծերը հնոցի մը վերածած են իմ էութիւնս...:

Սարսուռով կը յիշեմ ու կ՚իմացնեմ այդպիսի բա-ժանում մը, քանի որ ա՛յդ, ո՛չ միայն իմ, այլ մեր երկու սրտերուն դամբանականը պիտի ըլլայ:

Սիրելի՛ Ահարոնս, քեզմէ պիտի խնդրեմ որ հան-դարտ կենաս, գիտե՛մ, հիանալի կորիճ մըն ես հայ երի-տասարդութեան մէջ ու միանգամայն յանդուգն. եւ սա-կայն, եթէ իսկապէս զիս կը սիրես, ո՛չ մէկ ծայրայե-ղութեան չը դիմես հօրս կամ մօրս հանդէպ, քանի որ այդ իմ մահս աւելի պիտի արագացնէ: Վստահ եղիր թէ, ապրիմ կամ մեռնիմ, իմ սիրտս քուկդ պիտի ըլլայ մին-չեւ վերջ:

o

Չեմ համարձակիր մնաս բարով ըսելու քեզի, փոխան Ահարոնի երբ մահը ըլլայ իմ բաժինս, դո՛ւն եկուր, եւ երթաս բարով ըսէ ինծի, դո՛ւն ինձմէ աւելի քաջ ես:

Գերեզմանիս վրայ երկու բառ միայն գրել տուր «սէր, Ահարոն»:

Կորիճի պէ՛ս անցիր կեանքի փոթորիկներէն: Կը սպասեմ քեզի յաւիտենականութեան մէջ:

Այրած սրտով ու սիրավառ յիշատակներով:

Մնամ քոյդ միշտ
ԱՂԱՒՆԻ

(Բեմը հետզհետէ մթագնիլ կը սկսի. բարակ լոյս մը կը նշմարուի միայն: Ահարոն ձեռքը ճակատին կը տանի,

ու յետոյ սրտին, ներքին փոքրիկ մը զսպելու համար կարծես, եւ յանկարծ, այդ փոքրիկի ազդեցութեան տակ, իր զարնուած սրտին խորհուրդները դուրս կուտայ, խառնած զանոնք իր մտքին ու հոգիին ալեկոծութիւններուն)։ *Ահա՛, Աղաւնիիս նամակը, ահա՛ սեւ վարագոյրը որ այնքան ահաւոր կերպով վեր կը բարձրանայ... իմ համոզումներուս մէջ սխալած չէի, եւ այսօր սառն իրականութեան՝ մահաստուեր պատկերին հետ դէմ դիմաց կը գտնուիմ... ո՛ւ Աղաւնիս ինձմէ բաժնե՛լ... հը՛... այդ մտածե՛լն իսկ սարսուռ կ'ազդէ ինծի ... Աղաւնիս բաժնե՛լ, բաժնել ինձմէ՛ այսքան արագ ու անակնկալ կերպով... ո՛հ մարել իմ արե՛ւս, իմ երա՛զս, խորտակել, ջնջել իմ սէ՛րս, իմ խնճա՛յս, քանդել իմ յո՛յսս, իմ ապա՛ւէնս, անհետացնել ա՛յն որ կեանքիս մեծագոյն փոթորիկներուն, յուսահատական կռիւներուն մէջ, իմ ներշնչումս, իմ կորովս եղաւ, իմ բարոյական ոյժս կերտեց... չէ՛, չէ՛, այդ չի կրնար ըլլալ, այդ չը՛ պիտի ըլլայ... ո՛հ Աղաւնիս, կեանքի բոլոր դառնութիւններուն տոկացող, բոլոր արհաւիրքները դիմագրաւող, արհամարհող Ահարոնը, առանց քեզի չի կրնար ապրիլ, ո՛հ, հարուածներու ամենէն ծանրը կը ստանայ ան այսօր, սուրէն աւելի խայթիչ, գիշա՛տիչ ու փեռեկտիչ...*։ (Գլուխը ձեռքերուն մէջ կ'առնէ, խորունկ ցընցումով, եւ քիչ յետոյ ձեռքերը վար առնելով)։

Ո՛հ, կը դողամ... կը սարսռա՛մ... Աղաւնի՛ս, երբ աղաւնիի նման մատաղ ընել կը տանին, կը թելադրէ զիս չը շարժիլ, չը՛ յանդգնիլ, ծայրայեղութեան չը դիմե՛լ, ո՛ւ, անդամալուծուի՛լ, ա՛յն պահուն երբ իր գերեզմանը կը փորուի, ու իրենին հետ՝ իմինս...։

Անդունդին դիմա՛ցը կը գտնուիմ, ո՛հ կը շուարիմ, կը շուարի՛մ, եւ կեանքիս մէջ առաջին անգամն է որ ոտքերս կը թուլնան։

Ի՞նչ պէտք է ընեմ, ո՞ւր պէտք է դիմեմ. առանց Ա-

ղաւնիիս, ո՞ւր պէտք է նետեմ ինքզինքս ու ընկճուած սիրտս... ո՞ւր, ո՞ւր դէպի ամայի ու անմարդաբնակ լեռներն ու դաշտե՞րը, ու տկար հոգիներու նման, հոս ու հոն աստանդական ու թափառական՝ արցունքնե՞րս թափեմ... ո՞ւր պէտք է դիմեմ, դէպի մութ անտառներու խո՞րը, իմ սէրս լալու ու ողբերգելո՞ւ համար... ո՞ւր պէտք է դիմեմ, դէպի դդչող առուակներու մօ՞տը, անոնց հառաչաձայն ալեակներուն, ու խորհրդաւոր լալիւններուն իմ արցունքներով ընկերանալո՞ւ համար։

Ո՜հ, Աղաւնիիս նամակը ո՛չ մէկ յոյս կը ներշնչէ, եւ թէեւ ան կայրի՛ դեռ, սակայն, իր ձայնը, իր ոճը յաւիտենականութեան խորէն է որ կը լսուի։ Իսկ ե՛ս, ահա պիտի դիմեմ գիշերային խաւարի գիրկը, իմ յափշտակուած սէրս լալու համար, եւ իմ լացս՝ սրտիս մահերգը ըրած, իմ բոցեղէն անէծքներս պիտի թափեմ, բուի մը նման խաւարներու մէջ շրջելով· ա՛հ, այս թռչունը չը սիրուեցաւ, սիրոյ արգելքներուն հանդիպեցաւ, ատելութիւնը ծառացաւ իր դիմաց իժերու սադրանքներով, ատոր համար նա՛ խաւարները կը սիրէ, գիշերուան մէջ կը շրջի, կուլայ իր խորո՛ւնկ վիշտը, իր վէրքերը մէկին չի գիտցներ. եւ ո՛ւր որ երթայ, անէ՛ծք կը թափէ, մա՛հ կը տարածէ։

Ո՛հ, ո՛հ պիտի լամ ու գոռամ անձրեւներու հետ, պիտի ալէկոծուիմ, պիտի փրփրիմ ծովերու ահեղամռունչ ալիքներուն հետ, պիտի սգամ ու հեծեծեմ հովերու վո՛ւվուներուն հետ, որովհետեւ սիրոյս մահերգը կը լսուի այսօր, դամբանականը կը լսուի ցուրտ ու ահաւոր... ո՛հ հոգիս կ՚ամայանայ... սիրտս կ՚այրիանա՛յ....։

Աղաւնի՛ս, Աղաւնի՛ս, ո՞ւր ես, ո՞ւր, էութիւնս տակն ու վրայ կ՚ըլլայ... երէ՛կ, դուն ի՛մս էիր, իսկ այսօ՛ր, յաւիտենականութեան եզերքներէն կը խօսիս... երէ՛կ, քու այդ սէրդ, խորհրդաւոր, աներեւոյթ հրեշ-

տակներու թեւերով ինծի կը մատուցուէր, ի՛նկ այսօր, ան անգամ մը եւս կը մեկնի, կը հեռանայ դէպի վերացական, աննիւթական աշխարհները, ուրկէ եկած էր… Աղաւնի՛ս, ո՛ւր ես ո՛ւր, երէ՛կ, իմ հրճուանքս էիր, իսկ այսօր արցունքներուս առարկան: (Յանկարծ ցնցուելով) Բա՛յց, այս ի՞նչ է, ո՞ւր կ՚ապրիմ, երազի մէ՛ջ թէ՞, իրականութեան… կեա՛նքը գիս կը շրջապատէ, թէ՞, մահը…:

Ա՜հ, ոճրագործ ձեռքեր, ո՞ւր, ո՞ւր կը տանիք Աղաւնիս… սիրոյ ձայնը այդքան սուրուկ ու տկար կո՞չ մը կը կարծէք… բայց ես շուտով կը հասնիմ անոր… շուտով կը թռչիմ դէպի յաւիտենականութիւն…:

(Վճռական կեցուածքով) Հեռո՛ւն ինձմէ, մէ՛կդի, մէ՛կդի կեցէք լաց ու արտասուք, այդ սորկացող հոգիները միայն տրուած է: (Կը վազէ, պատէն կախուած վեց-հարուածեան կը վերցնէ, ու ձախ ցուցամատը իր ուղեղին տանելով) Ահա նոր գաղափար մը կը ծնի իմ մէջ, «պէտք է մեռնի՛լ»… լացով ու տրտունջով պէտք չէ վատանալ: Պէտք է մեռնի՛լ, զոհուի՛լ, այդպիսով ալ աւելի բարձր, վսեմ պարտականութիւն մը կատարելու համար… այո՛, պէտք է մեռնիլ «սէրը ճանչցնելու, սէրը աստուածացնելու համար այս աշխարհի մէջ»: Այսօր իմ սիրոյ Աստուածս զարնուած է… պէտք է մեռնի՛լ, նորէն զայն վերապրեցնելու, վերաստուածացնելու համար:

Սիրոյ աւերակներէն անդին, մխիթարութիւն եւ խաղաղութիւն գերեզմանին եզերքէն միայն իրենց շառաւիղը կ՚արձակեն…:

Հեռո՛ւն գնա դուն, կեա՛նք, հեռացուր քու հետ, քու ուրուականդ ինձմէ, հեռո՛ւն, ես քեզ չեմ սիրեր:

(Զէնքը իր գլխին կը տանի) Ահա կ՚երթամ Աղաւնիս, քեզմէ առաջ դէպի յաւիտենականութիւն, մնա՛ս բարով, Աղաւնիս, ահա՛ կը բաժնուիմ, թող տիեզերք այս մա-

հարօյր զէնքին միջոցաւ, սիրոյ ձայնի՛ն, վսեմ աղաղակին ունկնդրէ... Թո՛ղ սէրը, ճշմարիտ, աստուածային սէրը ճանչցուի, պաշտուի այս երկրի վրայ։

(Յանկարծ միտքը նոր լոյս մը ծագելու շարժումով, զէնքը վար կ'առնէ) *Ո՛հ... ո՛չ... Թեւերս կը Թուլնան, կը գողդոջեմ, կը դողդղամ ամբողջ էութիւնովս... ա՛հ, ա՛հ Աղաւնի՛ս, դուն ահա իմ դէմ կը գտնուիս. փոթորիկներու մէջէն քու լալահառաչ, մեղամաղձոտ ձայնիկդ է որ կը լսուի... չէ՛, չէ՛, քեզ մինակ Թողուլ ու մահուան դիմել, վատ ինքնասիրութիւն մը պիտի ըլլայ... ա՛հ պաշտելի հրեշտակս քու աղերսակու նայուածքներդ կայծակի նման հոգիիս խորը կը Թափին, ա՛հ դուն կը նայիս ինծի չեչտակի, գորովով ու գգուանքով լի... իմ Թեւերս ա՛լ աւելի կը Թուլնան ոտքերուս հետ, եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկո՛ւր սիրելի՛ս, պաշտելի՛ս եկո՛ւր, ե՛...կ... կո՛ւր:* (Յուսահատ, վերջին բառը կցկտուր գետին կը փռուի)։

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

Ահարոն, Մինաս եւ Էլմաս

ՄԻՆԱՍ.— (դուռը կը ծեծէ մէկ քանի անգամ, եւ տեսնելով որ չը բացուիր, իրելով կը բանայ։ Ներս մտնելէ վերջ, Ահարոնը փռուած տեսնելով, յանկարծակիի կուգայ, եւ մէկ քանի անգամ կը ձայնէ) *Ահարո՛ն, Ահարո՛ն, Ահարո՛ն:*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ակռաները կը կճրտացնէ, դէմքը կը կնճռոտէ, ոտքերն ու ձեռքերը մերթ աջ, մերթ ձախ կը նետէ)։

ՄԻՆԱՍ.— (Ահարոնին մօտ ինկած, Աղաւնիին նամակը նշմարելով, վեր կ'առնէ, ու անհամբերութեամբ զայն կարդալէ վերջ) *Հը՛... հասկցա՛յ... կորիճի մը կեանքը խորտակել կ'ուզեն:* (Ահարոնի զէնքն ալ կը վեր-

ցընէ, իր գրպանը կը դնէ, ու յետոյ կը կանչէ) *Էլմա՛ս, Է՛լմաս*:

ԷԼՄԱՍ·— (Տանը ներսէն բեմը կուգայ, եւ Ահարոնը փռուած տեսնելով կը շուարի):

ՄԻՆԱՍ·— *Մի վախնար, ես հիմա հարցը կը լուծեմ, տեսնեմ թէ, ո՞վ է մեր հետ չախուողը, ու էժտահարի մը կեանքին հետ խաղցողը: Ահարոնին ձեռքերէն բռնէ, որ ներս տանինք, հանգստացնենք· լա՛ւ հող տարէք, իսկ մնացածը ես կը կարգադրեմ*:

ԷԼՄԱՍ·— (Կը հսմակերպի, եւ Ահարոնին ձեռքերը կը վերցնէ):

ՄԻՆԱՍ·— (Ահարոնին ոտքերը կը վերցնէ, ու միասին ներս կը տանին: Յետոյ նորէն բեմը գալով գլուխի շարժումով) *Հը՛... առիւծի պէս կորիճի մը կեանքին հետ կը խաղան*: (Կը ձայնէ) *Է՛լմաս, Է՛լմաս*:

ԷԼՄԱՍ·— (Դուրս կուգայ):

ՄԻՆԱՍ·— *Ես չիտակ մեր հարսնցուենց տունը պիտի երթամ· Ահարոնին լաւ հող տարէք, եւ երբ որ արթննայ ըսէք թէ «տասն եւ հինգ օրէն, իր եւ Աղաւնիին հարսանիքը պիտի կատարենք»*:

ԷԼՄԱՍ·— *Լա՛ւ, շա՛տ լաւ*:

ՄԻՆԱՍ·— (Աղաւնիին նամակը Էլմասին տալով) *Ա՛ռ այս նամակը կարդա՛, եւ ամէն բան կ'իմանաս*:

ԷԼՄԱՍ·— (Նամակը կ'առնէ):

ՄԻՆԱՍ·— *Վայրկեան մը իսկ կորսնցնելու չէ... ես ահա կ'երթամ, եւ շուտով կը վերադառնամ*:

ԷԼՄԱՍ·— *Աղէ՛կ, կը սպասենք*:

ՄԻՆԱՍ·— (Կը հեռանայ):

ՏԵՍԻԼ ՉՈՐՐՈՐԴ

Էլմաս եւ Եդուարդ

ԵԴՈՒԱՐԴ·— (Դուռը կը ծեծէ):

ԷԼՄԱՍ·— (Դուռը կը բանայ):

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Ներս կը մտնէ)։

ԷԼՄԱՍ.— *Այս ո՞ւր էիր մինչեւ հիմա... որ, սա՛ մութ ատենը տուն կուգաս... ո՛ւհ, ո՛ւհ, սա՛ վրադ նայիր, այս ի՞նչ է, ոտքէդ մինչեւ գլուխդ ցեխը թաթխուած ես։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Լուռ կը մնայ, ճնշող բան մը կայ իր ուղեղին մէջ)։

ԷԼՄԱՍ.— (Եդուարդին լռութեան վրայ ալ աւելի բարկանալով) *Ո՞ւր էիր, չ'ըսե՛ս...։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Պէտք չե՛մ զգար ըսելու։*

ԷԼՄԱՍ.— (Ալ աւելի զայրացած) *Ըսէ նայի՛մ, չո՛ւտ, ո՞ւր էիր։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Չեմ ըսեր։*

ԷԼՄԱՍ.— (Եդուարդին ականջէն կը քաշէ)։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Վա՛յ... Թո՛ղ տուր ականջս, ի՞նչ, պիտի փրցնե՞ս, երբ քեզմէ կը պահեմ ուր ըլլալս, անշուշտ բան մը գիտեմ։*

ԷԼՄԱՍ.— (Ականջը թող կուտայ) *Ի՞նչ է գիտցածդ, չ'ըսե՛ս։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Աղէ՛կ, կ'ըսեմ։*

ԷԼՄԱՍ.— *Չե՛մ ուզեր որ ծնողքէդ ոեւէ բան պահես։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Ուր ըլլա՞լս գիտնալ կ'ուզես։*

ԷԼՄԱՍ.— *Այո՛, եւ անմիջապէս։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Քառասուն-Մանկանց գերեզմաննոցէն կուգամ։*

ԷԼՄԱՍ.— (Կը զունատի) *Ինչո՞ւ համար գնացած էիր հոն։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Ինչո՞ւ համար պիտի երթամ, հաճոյքիս համար չը գնացի։*

ԷԼՄԱՍ.— *Լա՛ւ, ինչո՞ւ համար գնացիր, ըսէ՛ նայիմ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Ըսե՞մ։ Մտիկ ըրէ ուրեմն։ Երեք ամիս առաջ, Սեբաստիոյ մէջ հազարաւոր հայեր սպան-*

նուեցան։ Լսեցինք որ գրեթէ բոլորն ալ անթաղ մնացած են, Քառասուն Մանկանց գերեզմաննոցին մէջ, ճիշդ մատուռին մօտիկը։ Կոտորածի սեւ օրերուն մէջ, խոշոր փոս մը փորեր, բոլոր նահատակները մէջը լեցուցեր, ու վրանին ալ բարակ հող մը ցաներ են. այնպէս որ, շուներն ու վայրի գազանները անոնց դիակները փոսէն հանելով, կ'ուտեն եղեր. ահ այդ պատճառով, մեր ընկերներով որոշեցինք, երթալ ու անոնց վրան հողով լաւ մը ծածկել։ Ահա՛ ոտքէս մինչեւ գլուխս ցեխոտելուն պատճառը. գիտես արդէն թէ, որքան անձրեւ տեղաց այսօր, այլեւս Սեբաստիոյ ցեխէն մարդ կրնա՞յ ազատիլ։

ԷԼՄԱՍ.— (Եդուարդին խօսքերը հազիւ լրացած, արտասուագին անոր վզին կը փաթթուի, ու ճակատը համբուրելով) *Մեղա՛յ քեզ տղաս, հոգիիս կտորը, զիս զղջալ տուիր, քեզի ձեռք վերցնելուս համար։ Ապրի՛ս, հազա՛ր ապրիս, դուն ամենասուրբ պարտականութիւն մը կատարեր ես, հայտէ՛ ներս երթանք, որպէս զի ոտքէդ մինչեւ գլուխդ մաքրեմ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— *Գիտեմ, երթալս պէտք էր կանխաւ քեզի իմացնէի, բայց չը կրցայ։*

ԷԼՄԱՍ.— (Դարձեալ Եդուարդին ճակատը համբուրելով) *Վնա՛ս չ'ունի այդ, ի՛նչ որ է, մօրդ սրտին խիստ մօտիկ գործ մը կատարեր ես. Աստծոյ օրհնութեան, լոյսին մէջ ողողուիս։ Շո՛ւտ, հա՛յտէ ներս երթանք, որ ժամ առաջ մաքրուիս։* (Դէպի ներս կուղղուի)։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Կը հետեւի իր մօրը, բայց նոյն պահուն բակին դուռը զարնուելով) *Մա՛յրս, դուռը բանամ, վերջը նորէն ներս կուգամ։*

ԷԼՄԱՍ.— (Ներսէն) *Աղէկ կը սպասեմ քեզի։*

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Կ'երթայ դուռը կը բանայ)։

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եդուարդ, Մինաս, Էլմաս, Մարիամ

ՄԻՆԱՍ․— (Զուարթադէմ ներս կը մտնէ, եւ Եդուարդը ցեխի մէջ թաթխուած տեսնելով) *Բեդի ի՞նչ է պատահեր, ոտքէդ մինչեւ գլուխդ ցեխը թաթխուեր ես, թէ ո՞չ, մէկ փորձանքէն հազիւ ազատած, երկրորդ փորձանքի մը կը հանդիպինք․․․։*

ԵԴՈՒԱՐԴ․— *Մօրս արդէն պատմեցի, Քառասուն Մանկանց գերեզմանատունը գնացած էինք ընկերներով, նահատակներու բաց ու անպաշտպան մարմինները հողով ծածկելու համար։*

ՄԻՆԱՍ․— *Ապրի՛ս տղաս։ Շո՛ւտ, գնա՛ մայրդ ինծի կանչէ․ շատ ուրախառիթ լուր մը ունիմ, եթէ Մարիամը մեր տունն է, ան ալ կանչէ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ․— *Անմի՛ջապէս։* (Կ՚երթայ)։

ՄԻՆԱՍ․— (Գլանիկ մը ծխել կը սկսի)։

ԷԼՄԱՍ․— (Բեմը գալով) *Ի՛նչ, բարի լուր մը ունի՞ս։*

ՄԻՆԱՍ․— *Այո՛, բայց Մարիամն ալ թող գայ որ պատմեմ։*

ՄԱՐԻԱՄ․— (Ներս կը մտնէ)։

ԵԴՈՒԱՐԴ․— (Հետեւելով Մարիամի բեմը կուգայ)։

ՄԻՆԱՍ․— *Ահարոնը ի՞նչպէս եղաւ, Էլմա՛ս։*

ԷԼՄԱՍ․— *Մեկնելէդ վերջ, մէկ անգամ միայն աչքերը բացաւ․ քաջալերական խօսքերդ անոր ըսի, տասն եւ հինգ օր վերջ, իր հարսանիքը կատարուելու մասին․ պաղ մը ժպտեցաւ, բայց, այնքան ընկճուած կ՚երեւէր, որ, խօսքս չ՚երկարեցի, եւ նա դարձեալ քնացաւ։*

ՄԻՆԱՍ․— *Աղէ՛կ, ձայն մի՛ տաք, թող քնանայ, աչքերնիդ լո՛յս, հարսնեցը խօսքը առի, եւ երկու շաբաթ վերջ Ահարոնի ու Աղաւնիի պսակադրութիւնը պիտի կատարուի։*

ԷԼՄԱՍ․— (Զարմանքով) *Ի՞նչ կ՚ըսես, իրա՛ւ։*

ՄԱՐԻԱՄ.— (ժպտելով) Զ'ըսե'ս, նորէն ձեռքերնիս հինա պիտի դնենք:

ԵԴՈՒԱՐԴ.— Ես ալ հինան կը խաղցնեմ:

ՄԻՆԱՍ.— Գիտէք որ կոտորածը անցնելուն քանի մը ամիս եղաւ, ամբողջ հայութիւնը սուգի մէջ է դեռ. հինա եւայլն խաղցնելու ժամանակը չէ, թէեւ պատշաճութեան սահմանին մէջ, պէտք եղած ուրախութիւնը նորէն կ'ընենք:

ԷԼՄԱՍ.— Ի՞նչպէս յաջողցուցիր այս գործը:

ՄԻՆԱՍ.— Ահարոնին վիճակը տեսնելուս պէս, սաստիկ յուզուեցայ, արիւնս ճիշդ գանկիս մէջ խուժեց, եւ այդ հոգեբանական վիճակով, մեր տունէն դուրս ելլելով, շիտակ Աղաւնիենց տունը ուղղուեցայ:

Հարսնցունիս խիստ տխուր ու ընկճուած երեւոյթ մը ունէր, իսկ անոր հայրն ու մայրը իմ բարկութիւնս կրցան կռահել, ու քաղաքավար կերպով աթոռ մը հրամցուցին ինծի: Նախ ըսի որ, Աղաւնին քիչ մը բացակայ ըլլայ:

ԷԼՄԱՍ.— Վերջը:

ՄԻՆԱՍ.— Պատեհութենէն օգտուեցայ, եւ շատ մեղմ խօսքերէ, հազար ակէ, հազար ջուր բերելէ վերջ, ամենէն կտրուկ միջոցին դիմեցի, ցոյց տալով որ իրենք պարտաւոր են, ներող աչքով նայելու երկու երիտասարդ սրտերու, որոնք իրական սիրով կապուած են իրարու:

ՄԱՐԻԱՄ.— Համոզուեցա՞ն:

ՄԻՆԱՍ.— Ո՛չ: (Մատը ծալլուած՝ աթոռին ծեծելով) Այս փաստը բան մը կը հասկնա՞յ... «արդ ընդէր դդում ես զանձն իմ» խօսքը, ճիշդ ատոնց կը յարմարի: Ինչ որ է, շատ չ'երկարեմ, իրենց ըսի թէ «այդ ընթացքով, իրենք ո'չ միայն երկու երիտասարդ սրտեր պիտի սպաննեն, այլ երկու տուներու, իրենց եւ մեր տան կործանման պատճառ պիտի ըլլան, քանի որ Ահարոնի պէս

կտրիճ մը, երբէք չը պիտի հանդուրժէ Աղաւնիի բաժանման, ու ո՛չ մէկ գնով իր նպատակէն պիտի չեղի։ Նմանապէս աւելցուցի թէ «վերջին խօսքը հարսնցուին կը պատկանի, եւ հակառակ պարագային եթէ իրենց ընդդիմանան, խնդիրը առաջնորդարանին պիտի ձգենք»։ Չեմ գիտեր այս խօսքերս, եւ բարկացոտ երեւոյթս ի՛նչ ազդեցութիւն ձգեցին անոնց վրայ, յանկարծ Աղաւնիին հայրը կակղցաւ, ինչպէս նաեւ մայրը, եւ առանց շատ երկարելու, հարսնցունիս կանչել տուի, եւ անոր ներկայութեան, երկուշաբաթ վերջ պսակադրութեան խօսքը տուի։

ԷԼՄԱՍ.— Ուրեմն հարսանիքը այդքան մօ՞տ է։

ՄԻՆԱՍ.—Այո՛, եւ այսօրէն սկսելով պէտք է պատրաստուինք։ Բոլորս ալ ներս երթանք, եւ Ահարոնին վրայ թափինք, արթնցնենք ու իմացնենք ուրախառիթ լուրը, ես վստահ եմ թէ, շուտով պիտի բժշկուի, չարերու գլխէն անցեր է այդ սիրոյ արկածը։

ՄԱՐԻԱՄ.— Եթէ իմացնելէ վերջ, Ահարոնը լաւ զգայ ու բժշկուի, մէջտեղնիս պէտք է առնենք զինքը, ու լաւ մը գդենք, կամ խմոր թրելու պէս թրենք։

ՄԻՆԱՍ.— Գէ՛չ չ՚ըլլար, տեսակ մը ուրախութիւն ալ այդ է։ Ահա ես կ՚երթամ, ես ալ, զայրացնելու ատրճան կատակներ պիտի ընեմ անոր հետ։ (Կը հեռանայ)։

ԷԼՄԱՍ.— Ահա ե՛ս ալ կուգամ։ (Կը հետեւի Մինասի)։

ՄԱՐԻԱՄ.— Վերջապէս այդ օրն ալ պիտի տեսնենք։ (Կը հետեւի միւսներուն)։

ԵԴՈՒԱՐԴ.— (Ցատկելով ու ծափ զարնելով կը հետեւի բոլորին, աղաղակելով) Հէ՜յ, մեզի խաղի ու պարի օրեր եղան նորէն։

(Վարագոյրը կ՚իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՈՒԹԵՐՐՈՐԴ

վերջին անգամ բեմը կը ներկայացնէ Նազիկեաններու բնակարանը: Ներսը գեղեցկօրէն կահաւորուած է, ու յարմարցուած հարսանետան: Վարագոյրը վեր բարձբացած պահուն, արեւելեան նուագախումբի մը գեղեցիկ կտորները կը լսուին տանը ներսի սենեակներէն, որոնք բաւական տեւելէ վերջ, դադար կ'առնեն:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ

Ահարոն, Աղաւնի, Մինաս, Էլմաս, Պետրոս, Մարիամ, Եդուարդ, Ամատունի, Փոքրիկներ եւ Հարսնեւորներ

ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Բակին մէջէն ցնծախի ընկերակցութեամբ երգել կը սկսին, Աւարայրի նահատակաց երգը):

Թէ հայրենեաց պսակաւոր,
Գողթնի քնարք լռեր են,
Երկնից թող գան անմահ հոգիք,
Հայոց քաջեր պսակել:

ԱՀԱՐՈՆ.— (Լաւ հագուած, կարմիր փողկապ դրած, մէկ ձեռքին մէջ հարսանեկան զունաւոր մոմ մը կրելով, եւ միւս ձեռքով Աղաւնիի թեւէն բռնած, անոր հետ բեմը կուգան):

ԱՂԱՒՆԻ.— (Հագած է իր հարսանեկան զգեստները, գլուխին վրայ կը կրէ մետաքսէ սաւան մը, ու այլեւայլ զարդեղէններ):

ՄԻՆԱՍ, ԷԼՄԱՍ, ՊԵՏՐՈՍ, ՄԱՐԻԱՄ, ԵԴՈՒԱՐԴ, ԱՄԱՏՈՒՆԻ, ՓՈՔՐԻԿՆԵՐ ԵՒ ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Ցաջերդաբար բեմը կուգան, կը շարուին, եւ առանց ընդհատելու Աւարայրի նահատակաց երգը կը շարունակեն):

Մասեաց գագաթ թո՛ղ գան բազմին,
Երկնից գունդ գունդ հրեշտակներ.
Աստուած իջեր ի Հայաստան,
Հայոց արիւն հոտոտել:

Փախէ՛ք ամպեր Շաւարշանէն,
Ալ մի՛ ցօղէք ձեր ցօղեր.
Շաւարշանը ոռոգուած է,
Հայոց քաջաց արիւնով:

Լուսի՛ն, լուսի՛ն, աչքովդ անքուն,
Պահէ՛ հայոց ոսկորներ,
Եւ Մայիսի զուարթ ցօղով,
Ցօղէ՛ անոնց չիրիմներ:

Մոխիրներու վրայ նստէ՛ք,
Աւերակներ շինէ՛ք բոյն,
Եւ ծիծեռնակ գայ ու երթայ,
Մինչեւ հայոց գայ գարուն:

(Պահ մը բոլորը մէկ դադար կ'առնեն)

ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Նազիկեաններու, Հէքիմեաններու ուղղուելով) *Բոլորիդ ալ աչքը լո՛յս:*

ՄԻՆԱՍ.— *Շնորհակալ ենք, աչքերնիդ լոյսով, տառոսը տներնի՛դ ըլլայ:*

ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Ահարոնին ուղղուելով) *Թագաւոր* աղա *վաճառդ չահիս:*

ԱՀԱՐՈՆ.— (Ժպտալից խոնարհութիւն կ'ընէ):

ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Աղաւնիին ուղղուելով) *Հարս* խաթուն, ուղուրով, դուլթիւմով *ըլլաս:*

ԱՂԱՒՆԻ.— (Խոնարհութիւն կ'ընէ):

ՀԱՐՍՆԵՒՈՐՆԵՐ.— (Ահարոնի եւ Աղաւնիի ուղ-

ղուելով) *Մէկ բարձի վրայ ծերանանք, երջանիկ եւ երկար տարիներ ունենանք։*

ԱՀԱՐՈՆ ԵՒ ԱՂԱՒՆԻ.— (Կրկնակի խոնարհութիւն կ'ընեն)։

ՄԻՆԱՍ.— (Հարսնեւորներուն ուղղուելով) *Եթէ կնքահայրը հոս ըլլար, խօսքը անոր պիտի տայինք, եւ դուք բոլորդ պիտի ըսէիք ձեր վերջին խօսքը «կնքահայր* աղա *վարձքդ կատար». դժբաղդաբար նա ակամայ արգելքի մը պատճառով ներկայ չէ. եւ սակայն այս բերկրութեան հարսանեկան տօնին առթիւ, թոյլ տուէք, որպէս զի երկու խօսք ուղղեմ ձեզի, յանուն նահատակուած Հայաստանին։*

Եթէ Հայաստանը ապրեցնե՞լ կ'ուզէք, ընտանիքնե՛ր կազմեցէք։ Եթէ Հայաստանը երջանկացնե՞լ կ'ուզէք, ընտանիքներ կազմեցէք, եթէ Հայաստանը բարձրացնե՞լ կ'ուզէք, ընտանիքնե՛ր կազմեցէք։ Եթէ Հայաստանը վերջնականապէս ազատագրե՞լ կ'ուզէք, ընտանիքներ կազմեցէք։

(Բոլորը միասին երեք անգամ կը գոչեն)

Կեցցէ՛ Հայաստան,
Կեցցէ՛ հարսն ու փեսան։

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ՎԵՐՋ

ՎՐԻՊԱԿ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
35–րդ	16–րդ	փեսայիդ	փեսայիս
35–րդ	31–րդ	տուն է	տունն է
42–րդ	30–րդ	ըսելու	ըսելուս
45–րդ	8–րդ	վարունքներ	վառեկներ
50–րդ	15–րդ	գանկիդ	գանկիկիդ
58–րդ	29–րդ	ինքն	ինին
76–րդ	22–րդ	ծերունին	ծերունիին
79–րդ	21–րդ	չավուշ	չավուշը
83–րդ	19–րդ	Մուվինը	Մուավինը
100–րդ	3–րդ	անզգչութիւն	անչքութիւն
107–րդ	24–րդ	թաթար	դադար
127–րդ	5–րդ	պատրաստուելու	պատսպարուելու
127–րդ	15–րդ	Եահիննենք	Շահիննենք
133–րդ	18–րդ	հոն	հոս
136–րդ	1–րդ	Ծաղիկեան	Նաղիկեան
148–րդ	7–րդ	յանկարճ	յանկարծ
149–րդ	26–րդ	յաջերդաբար	յաջորդաբար

9–րդ էջին 16–րդ տողը այսպէս պէտք է կարդալ։ «Քիչ վերջ աքաղաղը կը խօսի, յետոյ եկեղեցիի կոչնակը կը հնչէ, անոր կը յաջորդէ մուէզզինի «ալահ էքպէր»ը, եւայլն։

A II/57104

ԳԻՆ ՄԷԿ ՏՈԼԱՐ

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
220057104